

Приредили: Ролф Голоб, Петер Краф, Вилтруд Вајдингер

Превод са енглеског: Жана Дамњановић

Адаптација према измењеном и допуњеном издању на немачком језику: Ангелина Чанковић Поповић

Стручна редактура: Снежана Вуковић

Уредник публикације на српском језику: Светлана Лазић

Одрастати у демократији

Припреме за часове за основни ниво
образовања за демократско грађанство и људска права

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Одрастати у демократији

**Припреме за часове за основни ниво
образовања за демократско грађанство и људска права
(ЕДЦ/ХРЕ)**

**Уредници: Ролф Голоб, Петер Крапф и Вилтруд Вајдингер
Аутори: Ролф Голоб и Вилтруд Вајдингер**

**Приручник II из едиције *Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI*
Образовање за демократско грађанство
и људска права у школској пракси
Наставне јединице, концепти, методе и модели**

Издавачка делатност Савета Европе

Ставови изнети у овом делу одговорност су аутора и не одражавају нужно званичну политику Савета Европе.

Сва права се задржавају. Ниједан део ове публикације не сме се превести, репродуковати нити преносити у било ком облику или на било који начин, електронски (ЦД-РОМ, интернет, итд.) или механички, укључујући фотокопирање, снимање, складиштење или преузимање путем система за претраживање информација, без претходног писменог одобрења Сектора за јавно информисање и публикације Управе за комуникације (F-67075 Strasbourg Cedex или Publishing © coe.int).

Продукцију, дизајн и уређивање овог приручника координисао је Центар за међународне пројекте у образовању (International Projects in Education – IPE; www.phzh.ch/ipe) Високе педагошке школе у Цириху (Pädagogische Hochschule Zürich – PHZH).

Издавање ове публикације финансијски је помогла Швајцарска агенција за развој и сарадњу (Swiss Agency for Development and Cooperation – SDC).

International projects in Education
www.phzh.ch/ipe

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development and Cooperation SDC

Илустрације: Пети Вискеман

Насловна страна: Пети Вискеман

Ликовно-графичко решење: Одељење за израду докумената и публикација (Document and Publications Department – DPPD), Савет Европе

Превод са енглеског: Жана Дамњановић

Адаптација према измењеном и допуњеном издању на немачком језику: Ангелина Чанковић Поповић

Стручна редактура: Снежана Вуковић

Уредник публикације на српском језику: Светлана Лазић

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN: 978-92-871-6728-6

© Савет Европе, јуни 2010.

Штампано у Белгији

Сарадници:

Емир Адовић – Босна и Херцеговина

Светлана Позњак – Украјина

Беатрис Бирглер Хохули–Швајцарска

Сара Китинг Четвинд – Савет Европе

Регула Клајнбергер – Швајцарска

Петер Крапф – Немачка

Лаура Лодер Бихел – Швајцарска

Сабрина Марунхеду Краузе – Швајцарска

Оулеф Оулафсдоутир – Савет Европе

Арбер Салиху – Косово¹

Фелиза Тибитс – САД

Гордана Трајкова Костовска – Бивша Југословенска Република Македонија

¹ Све изјаве у вези са Косовом, било о територији, институцијама или становништву, у овом тексту биће тумачене у складу са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и без предубеђења у вези са статусом Косова.

На свесрдној подршци у раду на српском издању овог приручника захваљујемо се:

Бранислави Сабо, Бранки Бубањ, Вањи Божић, Вери Јуришић, Весели Мачкић, Гордани Дамјанац, Гордани Тодоровић, Гордани Томић, Данијели Кондић Лакић, Драгани Марић, Драгици Миражић Немац, Душанки Симић, Душици Крстић, Ђенани Мајсторовић, Еви Ковач, Елени Верзоти Јуришић, Ержебет Роквић, Жани Дамњановић, Золтану Арђелану, Зори Рабацијевској, Зорици Кокаи, Зорици Суботин Јовановић, Ивани Дракулић, Изабели Халас, Јовани Ивановић, Јелени Пеурачи, Јелени Тодоровић, Јелени Зељковић, Јелици Маринков, Јовани Комарица, Јованки Улић, Катици Арсенијевић, Ксенији Јаковљевић, Лидији Николић, Лидији Огњановић, Лидији Џодан, Лидији Хлапец, Маји Бандин Гарциа, Маји Вујин, Марини Кнежевић, Мелини Трповској, Мирели Вученов, Мирјани Галић, Наталији Шарко Голубовић, Наташи Пантић, Недељку Ђорђевићу, Петри Глигоријевић, Снежани Богдановић, Софији Крајновић, Соњи Бандин, Стевану Дивјаковићу, Светлани Џомбети, Светлани Лазић, Светлани Стојшин, Тијани Нинков Веселиновић, Тањи Гагић, Татјани Љубинковић и Татјани Сурдучки.

Напомена уз едицију *Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI* на српском језику:

Сарадници и преводиоци ангажовани на изради српске језичке верзије едиције *Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI* подржавају родно осетљив језички израз. У преводу ове књиге, међутим, користи се мушки род именица (наставник, ученик, сарадник, стручњак, директор и сл.) да означи особе оба пола, имајући у виду како праксу актуелног законодавства Републике Србије тако и граматичке особине српског језика које подразумевају родну диференцијацију не само именица, него и других врста речи које с њима стоје у конгруенцији (глаголи у коњугацији, присвојне и показне заменице, изван број придева, неке бројеве итд.).

Садржај

Увод	7
Концептуални оквир приручника	10
1. Основни принципи ЕДЦ/ХРЕ	10
2. Димензије компетенција.....	13
3. Кључни концепти као срж девет наставних целина.....	16
ПРВА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Идентитет – Ја у својој заједници.....	17
ДРУГА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Разноликост и плурализам – код куће у Европи.....	25
ТРЕЋА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Равноправност – Мањине и већине.....	33
ЧЕТВРТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Конфликт – Правила помажу да се конфликти реше..	45
ПЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Правила и закон – Основе заједничког живота	53
ШЕСТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Моћ и власт - Ја сам главни! Јесам ли?	63
СЕДМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Одговорност – Постајем еколошки свестан... моја школа учествује	73
ОСМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Права и слободе – Моја права – твоја права.....	86
ДЕВЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Медији – Употреба медија: да, али како?	97
РАДНА СВЕСКА ЗА УЧЕНИКЕ.....	110
I. Наставни материјали за ученике.....	111
II. Методе рада ученика.....	139
СЛАГАЛИЦА ОД ДЕВЕТ КЉУЧНИХ ПОЈМОВА.....	158

Увод

Школа је место где се учи и подучава. Увек је тако било и надамо се да ће тако и остати. Међутим, променило се оно што се учи и начин на који се учи. Друштво се брзо мења у погледу економског и друштвеног живота, а школе су под притиском да се што боље прилагоде новим условима.

Једна од промена у схватању многих људи јесте и идеја да школа представља животни и друштвени простор намењен учењу. То није само место где ученици стичу знања и вештине које ће им користити као одраслим особама, већ и место где људи проводе много времена заједно. Због тога школе морају бити организоване као друштво. То је праћено мноштвом сазнајних околности и процеса везаних за тему образовања за демократско грађанство и људска права.

Ако нека школа одлучи да интегрише ЕДЦ/ХРЕ [EDC/HRE – *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*] – образовање за демократско грађанство и образовање за људска права у свој систем (многе школе уживају висок степен аутономије), онда она одлучује и да активно осмисли и створи модел наставне ситуације за демократско образовање. Цела школа – не само учионица – постаје једно микро друштво. То није нека идеализована слика, него реалност. Нико не тврди да је заједнички живот лак и да се може одвијати без конфликта, па ни школа није изузетак. То и не мора да буде циљ. Потребно је, међутим, створити могућност да се препознају различити интереси, да се ти интереси разјасне и да се из њих учи, пошто су такве вештине од суштинског значаја за живот сваког грађанина.

Овај приручник намењен је првенствено **наставницима**. Показало се да је од интереса и другима, као што су стручњаци у области образовања и усавршавања наставника, осмишљавања наставног плана и програма или продукције школских уџбеника – како у земљама чланицама Савета Европе, тако и шире.

Приручник се састоји од **девет наставних целина** о образовању за демократско грађанство (ЕДЦ) и образовању за људска права (ХРЕ). Наставне целине, од којих се свака састоји од четири лекције, намењене су ученицима на почетку другог циклуса основног образовања – углавном узраста од 10 до 12 година. Свака целина ставља нагласак на један кључни појам који се односи на образовање за демократско грађанство или на образовање за људска права: идентитет – плурализам – једнакост – конфликт – правила и закон – држава и политика (односно, моћ и власт) – одговорност – права и слободе – медији. Редослед предложених корака у раду описан је детаљно за сваку лекцију, у оној мери у којој је то реално могуће.

Девет наставних целина представљених у овом приручнику не могу се објединити у један предмет по имену „демократско образовање“ или „грађанско васпитање“ или „грађанско образовање“ или како год га назвали. Поједине наставне јединице, међутим, могу се искористити на часовима језика, географије, историје, социологије, етике, верске наставе, а посебно ликовне и музичке културе. У договору са стручњацима за различите области из земаља чланица Савета Европе, аутори су осмислили наставне јединице са нагласком на додатним елементима образовања за демократско грађанство и образовања за људска права који се могу лако интегрисати у постојећи курикулум, односно наставни план и програм за основно образовање и васпитање. Показало се да је увођење још једног предмета контрапродуктивно и да само додатно оптерећује наставнике, посебно у нижим разредима основне школе где један наставник предаје више предмета. Теме којима се бави ЕДЦ/ХРЕ нису теме којима се треба бавити одвојено; напротив, потребно је познате теме које се обично обрађују у основној школи осветлити из нових углова гледања. С тим на уму, аутори су конципирали овај приручник тако да се наставне теме надовезују на постојеће дидактичке и методичке компетенције наставника и уважавају комплексност предавања различитих

предмета. Све у свему, на питање да ли је ЕДЦ/ХРЕ нови предмет или није – одговор је, несумњиво, негативан. ЕДЦ/ХРЕ само отвара нову перспективу у подучавању и усвајању знања у оквиру постојећег наставног програма. То значи да се наставници и ученици подстичу да раде на другачији и делотворнији начин.

ЕДЦ/ХРЕ усмерен је на оспособљавање ученика да постану активни грађани који ће бити спремни и способни да учествују у обликовању будућности своје заједнице (другим речима, у подучавању за демократију и људска права). Истовремено, ЕДЦ/ХРЕ се држи основних принципа доброг наставног процеса усмереног на ученике и решавање задатака. Учествовање у демократији се може и мора учити у школи, а може се интегрисати у сваки предмет, на свим узрастима. Развој компетенција је зато приоритетан у односу на традиционални приступ, где се настава заснива на усвајању садржаја.

ЕДЦ/ХРЕ, наравно, има и димензију засновану на садржајима – деца стичу знања о демократији и људским правима. Ови елементи могу се интегрисати, како је горе изнето, у већ постојеће предмете. Међутим, кључни елемент образовања за демократско грађанство и образовања за људска права јесте подучавање у духу, односно путем демократије и људских права, а та нова перспектива односи се на домен школства у целини. Овај приручник показује да ЕДЦ/ХРЕ уводи нове, демократске и партиципативне, методе подучавања и учења у учионици и тако обогађује улоге наставника и ученика. Ученици интензивније учествују у процесу учења, а наставник, поред традиционалне улоге оног ко даје инструкције, има и улогу оног ко подстиче и надгледа рад ученика. Модели подучавања подстичу наставника да се усредсреди на изабране теме (подржан одговарајућим идејама и наставним материјалима) идући више у дубину него у ширину, те остави довољно времена ученицима да се њима подробно позабаве – другим речима, принцип је „уради мање, али уради то добро”, или "мање је више".

У циљу бољег разумевања циљева и кључних елемената образовања за демократско грађанство и образовања за људска права, као и педагошких и дидактичких претпоставки и концепција које имају улогу смерница код овде датих наставних материјала, упућујемо на Приручник I наше едиције под насловом *Образовање за демократију: Пропратни материјали за ЕДЦ/ХРЕ намењени наставницима*.

Методе рада ученика и наставни листови – приручник за ученике

Основни принцип на којем почива свака од датих наставних целина јесте активност ученика. Ова идеја заснива се на чињеници да учење треба и мора бити активан процес усвајања, а не само пасиван процес слушања. Наставне јединице тако постају тренуци комуникације, трагања за информацијама, постављања питања и објашњавања.

Три елемента у овом приручнику подржавају и подстичу самостално учење: прво, дидактичка структура појединачних часова (в. упутства за реализацију); друго, конкретни радни материјали за ученике и треће, поменути скуп метода. Наставни листови и „пакет метода" дати су на крају овог приручника.

Радни материјали за ученике дати су као скуп засебних наставних листова, предлогака за копирање, за сваку од наставних јединица. Листови се током наставе деле ученицима; њихово прорађивање (у школи или као домаћи задатак) води дубљем савладавању градива. Сваки наставни лист нумерисан је према наставној целини и часу на ком се користи (нпр. Друга наставна целина, лекција 2). Наставник одлучује о томе када и како ће поделити материјале ученицима и како ће их прикупљати (нпр. у фасциклу или у посебну свеску).

Искуство је показало да је најважније да копирани материјал буде практичан и јасан. Надамо се да наш материјал испуњава ове критеријуме. Треба да буде користан и да се надовезује на оно што се ради на часу, а упутства о томе шта је потребно урадити не смеју бити дугачка и компликована. Зато је материјал који се налази у овом приручнику једноставан за употребу и разумљив, а може се лако прилагодити специфичним потребама часа или различитим наставним методама. Поред уобичајеног формативног оцењивања активности ученика на часу и запажања о њиховом ангажовању и мотивацији, ови материјали представљају и средство које ће омогућити и писану евалуацију.

Самостално учење подстиче се путем такозваних „метода рада ученика”. Дванаест изабраних метода подстичу самостално и саморегулисано учење (истраживање у библиотекама, претраживање на интернету, интервјуисање и анкетање, тумачење слика, израда мапа ума, креирање плаката, организовање изложби, планирање и одржавање презентација, припремање графофолија и *PowerPoint* презентација, писање новинских чланака, извођење представа и одржавање дебата).

Наставни листови и методе из „пакета намењеног ученицима“ могу за одговарајућу прилику бити подељени ученицима као појединачни листови. Могу се и одшампати и поделити ученицима као укоричене свеске/књижице. За овакво решење дата је и посебна насловна страна, уз увод и преглед садржаја. Трећа могућност је да се радни листови, са „пакетом метода“ (заједно са уводом и садржајем), увек у једну целовиту књижицу.

Концептуални оквир приручника

1. Основни принципи ЕДЦ/ХРЕ

Учешће у политици млади најбоље уче кроз активизам и искуство, а не само путем предавања. На примерима, кроз конкретна питања, одлуке и (конфликтне) ситуације, ученицима треба пружити прилику да сами истраже и проживе питања демократског грађанства и људских права, уместо да им се каже како треба да се понашају и размишљају. Образовање за активно грађанство није просто усвајање чињеница, већ подразумева практично разумевање, вештине и способности, вредности и личности. Медиј је порука – кроз лични пример наставника и кроз начин на који је школа организована ученици могу да науче о демократском грађанству исто толико колико и путем формалних метода подучавања.

Ови принципи имају више значајних импликација за процес и сценарио учења у образовању за демократско грађанство и образовању за људска права, водећи ка вишем реду вредности основних принципа као што су активно учење, окренутост решавању задатака, партиципацији итд., о чему ће бити речи у наставку:

а) Активно учење

Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права стављају нагласак на активно учење. Активно учење је учење путем активности. Ученици уче кроз искуство и самостално решавање проблема, уместо да добију готове одговоре од неког другог. Активно учење се понекад назива „искуствено“ учење.

Активно учење важно је за образовање за демократско грађанство и образовање за људска права, јер бити грађанин је практична активност. Људи уче о демократији и људским правима кроз искуство, а не само слушајући о њима. У формалном образовању ово искуство почиње у учионици, али се наставља кроз етос и културу школе или факултета. Понекад се назива подучавање кроз демократију и људска права.

Осим тога, активно учење може бити стимулативнији и подстицајнији облик учења од формалног давања упутстава и може донети дуготрајније резултате – и код одраслих и код деце – пошто се појединци лично ангажују. Уз то, оно олакшава учење, јер истиче конкретне примере, а не апстрактне, дедукцијом изведене процедуре. У активном учењу, ученици се подстичу да извлаче опште принципе из конкретних случајева, а не обрнуто: на пример, разматрају различите типове права која се темеље на специфичним „правима“ у школи – као што су школска правила или кодекс понашања – уместо да се овом темом баве кроз апстрактну дискусију о концепту људских права.

б) Активности усмерене на задатке

Учење у образовању за демократско грађанство и људска права треба да се заснива на задацима које сами наставници уводе током наставе. Зато овај приручник следи принципе учења заснованог на задацима, у складу са девизом „учити радећи“.

Учење засновано на задацима важно је из неколико разлога:

- Обезбеђује базичну структуру за различито уређена наставна окружења.
- Максимално користи расположиво време учења, пошто су ученици ти који раде на задацима који их интересују и тичу их се.
- Заснива се на суочавању са проблемима из стварног живота и на анализи и решавању аутентичних ситуација, што учење чини смисленијим, а тиме и стимулативнијим.
- Пружа ученицима осећај одговорности за сопствени процес учења и тако им омогућава већи степен идентификације и личног доживљаја успеха.

в) Тимски рад

ЕДЦ/ХРЕ истиче кооперативне облике учења као што је рад у паровима, рад у већим или мањим групама. Ту спадају и тзв. вршњачке групе подршке које пружају повратне информације и предлажу решења за проблеме. Рад у тимовима је важан због тога што:

- пружа ученицима модел кооперативног групног рада који се може применити у учионици;
- охрабрује ученике да размењују искуства и мишљења, те да разговарају о проблемима и тиме повећају шансу да се они и реше;
- при суочавању са градивом умањује осећај усамљености у учионици.

г) Интерактивне методе

ЕДЦ/ХРЕ треба да стави нагласак на интерактивне методе, као што су дискусије и дебате; њих треба свесно неговати из следећих разлога:

- представљају подршку ученичким способностима за аргументовање и примерен дискурс у наступу;
- ученици се рано упознају са културом дијалога и дискусије, као и правилима која притом важе, што је од централног значаја за демократију и демократско понашање;
- наставници проширују свој методички репертоар из једног важног, дијалогу окренутог аспекта, који није од малог значаја у погледу друштвених циљева наставе.

д) Критичко мишљење

Критичко мишљење подстиче ученике да сами размишљају о питањима која се односе на ЕДЦ/ХРЕ, уместо да им наставници дају готове одговоре, а то је важно из најмање два разлога:

- помаже ученицима да мисле својом главом – што је основни атрибут демократског партнерства;
- даје им осећај постигнућа и овлашћености: осећају се способнима да преузму одговорност за животе свих ученика.

е) Учествовање

ЕДЦ/ХРЕ пружа ученицима могућност да допринесу процесу обуке и учења. Колико год је то могуће, ученике треба охрабривати да буду активни судионици процеса учења, а не пасивни примаоци знања. Треба им, на пример, пружити могућност да сами бирају задатке које желе да раде, да процењују властите јаке и слабе стране и постављају циљеве у вези са начином на који би могли унапредити сопствене потенцијале.

Елемент учествовања – у смислу ЕДЦ/ХРЕ – је вишеструко важан:

- Учешће ојачава осећај сопствене вредности код ученика и спремност да своје способности покажу у стварном животу.
- Партиципација посредује и ојачава свест о сопственој одговорности.
- Ученици кроз одговарајуће ситуације у школском животу уче како да узму учешћа како у друштвеним процесима, тако и у властитом животу изван и после школе.

Укратко, образовања за демократско грађанство и људска права је:

- **активно** – наглашава учење кроз активности;
- **засновано на задацима** – структурирано око стварних васпитно-образовних задатака и артикулисаних проблема ЕДЦ/ХРЕ;
- **сарадничко** – фаворизује облике учења као што су групни рад и кооперативно учење;
- **интерактивно** – користи дискусију и дебату;
- **критичко** – охрабрује ученике да мисле својом главом; и
- **партиципативно** – омогућава ученицима да допринесу планирању и структурисању процеса обуке.

2. Димензије компетенција

Циљ образовања за демократско грађанство и образовања за људска права је да подстакне развој компетенција из четири области:

- политичка анализа и расуђивања,
- методичке способности и умећа,
- политичко одлучивање и деловање,
- индивидуалне и друштвене компетенције.

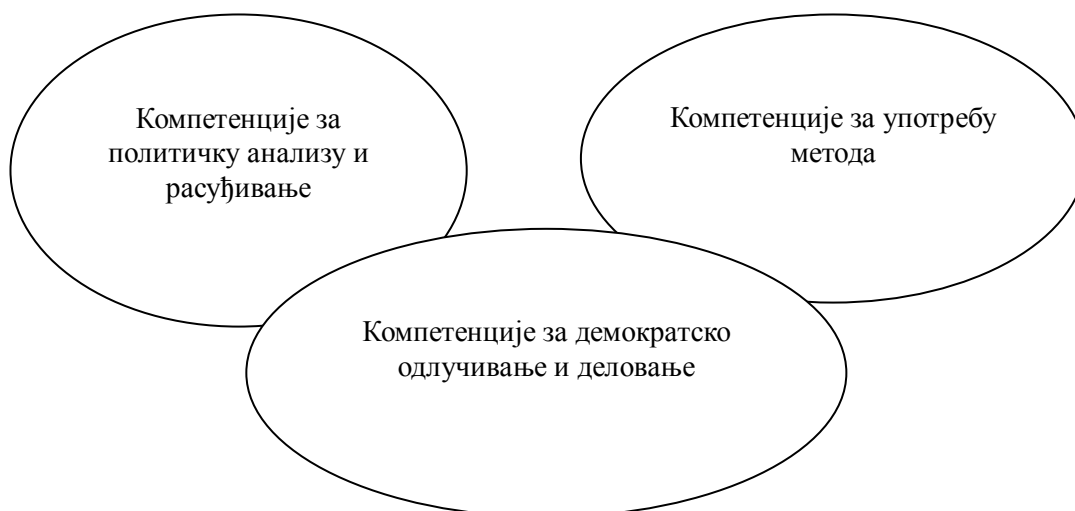
Све су блиско повезане, те се стога њима не треба бавити одвојено. У свакој наставној ситуацији – било да су судионици свесни тога или не – биће елемената све четири компетенције, али није неопходно бавити се сваком од њих у истој мери. Могуће је понекад се усредсредити више на методе, други пут на активности или на анализу, али увек водећи рачуна о друштвеној компетенцији. У четврту област, индивидуалну и социјалну компетенцију, нећемо посебно залазити, пошто је њихов развој и примена задатак школе и васпитног процеса у целини, дакле није специфичност образовања за демократско грађанство и образовања за људска права. У свакој наставној целини дали смо грубу процену обима у којој се прве три компетенције развијају, у табели као што је ова у ниже наведеном примеру. Три звезде указују на висок, две на просечан, а једна на низак степен компетенције. У сваком случају, од наставних метода и избора наставне ситуације зависиће и то да ли ће неке од компетенција постати важније него што је било предвиђено.

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	*	***

У доњој табели налази се кратак преглед ове три компетенције у образовању за демократско грађанство и образовању за људска права. О овом концепту трију компетенција доста се расправља у политичким наукама, али још увек нема коначног решења те расправе.² Ипак, око следећих дефиниција датих компетенција постоји широки консензус којем се и ми придружујемо, конкретизујући их дубљим тумачењима:

² Видети публикацију Савета Европе *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences* (2009). Приручник се може преузети или поручити на сајту www.coe.int/edc.

<p>А. Компетенција за политичку анализу и расуђивање</p> <p>Способност анализе и разматрања политичких догађаја, проблема и контроверзних питања, као и питања која се тичу економског и друштвеног развоја, узимајући у обзир различите аспекте и вредности предмета интересовања.</p>	<p>Б. Компетенција за употребу метода</p> <p>Усвајање способности и вештина проналажења и усвајања информације, коришћења средстава комуникације и медија и учествовања у јавним дебатама и доношењу одлука.</p>	<p>В. Компетенције за демократско одлучивање и деловање</p> <p>Способност да се у јавности на одговарајући начин изразе мишљења, вредности и интереси. Способност да се преговара и постигне компромис.</p> <p>Способност да се процене властите могућности (и ограничења) у политичком суделовању и да се направи одговарајући избор активности.</p>
---	--	---

А. Компетенције за политичку анализу и расуђивање

Циљ је да се развију компетенције за анализу политичких догађаја, проблема, контроверзних питања и да се ученицима да могућност да објасне разлоге за своје личне судове. Образовање може допринети овом процесу тако што ће подстицати ученике да користе структуриране приступе засноване на кључним концептима ЕДЦ/ХРЕ да би достигли виши ниво критичког мишљења.

Да би се омогућило ученицима да достигну овај ниво просуђивања, који треба бити пажљиво осмишљен, потребне су следеће компетенције:

- способност разумевања значаја политичког одлучивања у властитиом животу;
- способност разумевања и процене крајњих резултата и последица политичких одлука;
- способност разумевања и презентовања сопствених и туђих ставова;
- способност разумевања и примене тродимензионалног модела политике:
 - а) институционални б) усмерен на садржај и в) усмерен на процес (упор. Прир. I, Део 2, Наст. цел. 2, Наст. лист 1);
- способност анализе и процене различитих фаза у политичком процесу применом принципа демократског управљања и људских права, и то на микро нивоу (школски живот), мезо нивоу (локална заједница) и макро нивоу (национална и међународна политика);
- способност представљања чињеница, проблема и одлука помоћу аналитичких категорија, идентификовањем главних аспеката, водећи притом рачуна о основним вредностима људских права и демократских система;
- способност идентификовања друштвених, законских, еколошких и међународних токова, као и интереса и развоја догађаја у расправама о текућим контроверзним питањима;
- способност разумевања и процене начина на који се политички садржаји представљају у медијима.

Б. Компетенције за употребу метода

Да бисмо били у стању да учествујемо у различитим политичким процесима није довољно поседовати само основно знање о политичким питањима и уставним и законским оквирима процеса политичког одлучивања, него и опште компетенције које се стичу на другим пољима (као што су комуникација, сарадња, располагање информацијама, подацима и статистиком). Посебне способности и вештине, као што је способност изјашњавања за или против неког питања, што је посебно важно за учествовање у политичким догађајима, морају се увежбавати и промовисати у оквиру образовања за демократско грађанство и образовања за људска права. Због тога је учење засновано на задацима од посебног значаја, пошто је постављање задатака пресудно за развој компетенција. Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права промовишу одговарајуће методе које симулирају или подстичу контроверзе у јавности (тј. дискусије и дебате). За то су потребне следеће вештине:

- способност да се самостално, на критички и студиозан начин, ради на проналажењу, одабиру, употреби и презентовању информација добијених из масовних и/или нових медија (коришћењем статистике, мапа, дијаграма, графикона, цртежа, колажа итд.);
- способност да се медији користе критички и да се развију сопствени медијски производи;
- способност истраживања, тј. добијања информација из оригиналних извора путем анкетирања и интервјуисања.

В. Компетенције за демократско одлучивање и деловање

Циљ је стицање способности за самоуверену и адекватну интеракцију у политичком окружењу и у јавности. За то су потребне следеће способности и ставови:

- способност изражавања сопственог политичког мишљења на адекватан и самосвестан начин и владање различитим облицима дијалога, дебате и дискусије;

- способност за политичко деловање и учествовање у јавном животу (расправљање, дискутовање, вођење дебата, председавање дискусији, припремање писане презентације и визуелних техника за плакате или прављење зидних новина), стицање искуства у формама рада с документима и интервентног деловања (вођење записника са састанака, писање писама уреднику, петиција, захтева/молби итд.);
- способност препознавања сопствених могућности и ограничења за вршење политичког утицаја, способност формирања коалиција са другима;
- способност залагања за сопствене ставове, али и проналажења компромиса;
- спремност и способност да се препознају антидемократске идеје и њихови носиоци, те да се на њих адекватно реагује;
- спремност и способност да се понаша отворено, у духу разумевања у интеркултуралном контексту.

3. Кључни концепти као срж девет наставних целина

Размишљање и учење су у тесној вези са повезивањем конкретног и апстрактног. Зато су и кључни концепти ЕДЦ/ХРЕ (упор. Прир. I, Део 1, Наст. цел. 3, Поглавље 6) у овом приручнику, као и они у приручницима за више разреде основне школе (Приручник III: *Живети у демократији*) и за средњу школу (Приручник IV: *Учествовати у демократији*) развијени коришћењем конкретних примера и стављањем нагласка на интерактивне наставне ситуације.

Уметник који је осмислио корице нацртао је слагалицу од девет делова, по један део за сваку наставну целину. Сви заједно чине комплетну слагалицу. То указује на чињеницу да је тих девет појмова повезано на много начина и да чине једну смислену целину. Једнако је важно и то што се свака целина може користити одвојено, па тако сваки део слагалице има и сопствену вредност. Свих девет целина заједно могу да испуне једногодишњи план образовања за демократско грађанство и људска права.

Једна слика вреди више од хиљаду речи, како каже пословица. Слагалица за Прву наставну јединицу може много рећи читаоцу о кључним концептима у овом приручнику, о импликацијама прављења дидактичких избора, као и о конструктивистичком учењу.

ПРВА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Идентитет Ја у својој заједници

1.1 Ево шта ја волим

Ја сам дечак/девојчица и оно што волим и радим је у реду

1.2 Моји лични симболи (грб I)

Ово сам ја

1.3 Ово је наш грб (грб II)

Јаки смо као група јер уједињујемо своје појединачне снаге

1.4 Појединци и групе

Снага појединца као потенцијал групе

ПРВА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Кључни појам – „Идентитет“

Уводне напомене за наставнике: како начин на који ученици виде сами себе утиче на њихов идентитет, учешће у групи и поглед на друштво?

У психолошком смислу „идентитет“ се односи на представу о самој себи (ментална слика неке особе о самој себи), на самопоштовање и индивидуалност. Родни идентитет је важан део појма идентитета. Он у значајном степену одређује начин на који особа доживљава саму себе, и као личност и у односу на остале, те стога утиче и на начин на који ће дата особа допринети групи.

У социолошком контексту појам „идентитет“ наглашава концепт играња улога. У овом смислу, појединац открива властити идентитет кроз учење друштвених улога и кроз своје лично искуство у датим улогама.

Мада се под „идентитетом“ обично подразумева лични идентитет – све оно што једну особу чини јединственом, социолози овај термин често користе да опишу друштвени идентитет или скуп свих улога које појединац има у различитим групама и које га дефинишу.

Очигледно је, дакле, да је идентитет од велике важности у различитим сферама живота. Када се разматра у оквиру образовања за демократско грађанство и образовања за људска права онда има специфичан карактер: ако су људи разјаснили властиту позицију у стању су да подржавају једни друге појединачно и у групама. То је процес који траје цео живот и који се непрестано мења. Разјашњење или проналажење сопственог идентитета се зато мора подстицати од најранијег узраста. Ово не би требало спроводити дидактичким средствима, него би требало створити услове у којима ће појединци сами трагати за сопственим идентитетом, уз све предности и мане које такав процес подразумева. Отворена и демократска држава може функционисати само ако је чине јаки и самостални појединци који су у стању да се заузимају за себе и за друге.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	***	*

Методe рада ученика

У овој целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- Претраживање на интернету
- Интервјуисање и анкетање
- Тумачење слика
- Рад са мапама ума
- Креирање плаката
- Организовање изложби
- Планирање и држање презентација
- Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- Писање новинских чланака
- Извођење представа
- Организација и држање дебата

Прва наставна целина:
Идентитет – општи поглед
Ја у својој заједници
Како начин на који ученици виде сами себе утиче на њихов идентитет, учешће у групи и поглед на друштво?

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Ево шта ја волим	Ученици откривају сопствене способности и знања, као и способности и знања других. Постају свесни утицаја родних стереотипа.	Ученици разврставају сопствене склоности и понашање у четири категорије. Упоређују своје одговоре са одговорима других ученика и анализирају их.	Папири и оловке, копије табеле „Волим/не волим” (наст. лист).	Индивидуални и групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 2: Моји лични симболи (грб I)	Ученици развијају самопоштовање препознавањем и вредновањем сопствених позитивних особина.	Ученици праве своје личне симболе који ће бити део грба групе. Преиспитују сопствено виђење себе самих и користе своје јаке стране које су идентификовали на првом часу. Формирају групе као припрему за лекцију 3.	Табеле са претходног часа, копије грбова (по две за сваког ученика), фломастери, маказе.	Индивидуални рад, формирање група.
Лекција 3: Ово је наш грб (грб II)	Ученици постају свесни потенцијала својих појединачних јаких страна које уносе у групу. Одлучују се за име и мото групе.	У групама од по четири члана ученици објашњавају своје личне симболе осталим члановима групе. Креирају заједнички грб и смишљају име, мото и заједнички симбол за њега. Представљају свој грб одељењу.	Копије грбова са претходног часа, фломастери, лепак.	Групни рад (по четири ученика у групи) и групна презентација.
Лекција 4: Појединци и групе	Ученици кроз дискусију долазе до сазнања да њихове индивидуалне снаге имају потенцијал у оквиру групе. Разумеју концепт тимског рада и поделе дужности. Могу да идентификују групе у друштву за које је важно да комбинују различите снаге да би успешно функционисале.	Ученици разговарају о својим јаким странама и повезују их са искуствима изван учионице. Методом асоцијативног низања идеја идентификују ситуације у којима су различите способности неопходне за успех групе.	Обична или флип-чарт табла. Наст. лист „Дискусија у 3 корака“.	Дискусија са целим одељењем.

Лекција 1: Ево шта ја волим Ја сам дечак/девојчица и оно што волим и радим је у реду

Васпитно-образовни циљеви	Ученици откривају сопствене способности и знања, као и способности и знања других. Постају свесни утицаја родних стереотипа.
Задачи	Ученици разврставају сопствене склоности и понашање у четири категорије. Упоредјују своје одговоре са одговорима других ученика и анализирају их.
Наставна средства и материјали	Папири и оловке, копије табеле „Волим/не волим”.
Методe	Индивидуални и групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Наставник уводи тему постављајући питања као што су „Шта волиш да радиш?”, „Шта не волиш да радиш?”, „Шта раде девојчице?”, „Шта раде дечаци?” Наставник сачека да ученици размисле пре него што одговоре на питања.

Након тога, наставник даје ученицима ископирани материјал, папир и оловке. Ученици треба да пресавију копију на пола и за сада користе само њен горњи део. Наставник затим даје ученицима следећа упутства:

- Напиши да ли си дечак или девојчица (м/ж).
- Напиши пет ствари које волиш да радиш и понекад их радиш.
- Напиши пет ствари које радиш, али не волиш да их радиш.
- Напиши пет ствари које не волиш да радиш и не радиш их.
- Напиши пет ствари које не радиш, а волео/волела би.

Поред сваке активности коју си написао/написала означи да ли мислиш да је у реду да то ради особа твог пола (ако си дечак, да ли је у реду или уобичајено да то раде дечаци, или ако си девојчица да ли је у реду или уобичајено да то раде девојчице). Одговоре можеш обележити, рецимо, жутим маркером.

Када заврше, ученици формирају групе (4-6 чланова), упоређују своје одговоре са одговорима других ученика у групи и разговарају о томе. Одговоре својих другова бележе на доњем делу копије.

Наставник затим замоли ученике да се окупе и седну у круг. Следи заједничка дискусија која се може отпочети следећим питањима:

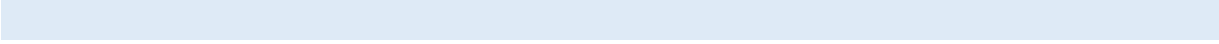
- Шта мислиш о одговорима својих другова?
- Да ли си био/била изненађен/а?
- Шта је од онога што раде твоји другови оставило најачи утисак на тебе?
- Које су то ствари које само ти можеш да урадиш?
- Да ли примећујеш нешто заједничко у стварима које ученици воле да раде, али их не раде?
- Шта се дешава ако девојчица ради оно што обично раде дечаци? Или ако дечак ради оно што обично раде девојчице?
- Зашто одговарамо на ова питања на овај начин? Зашто мислимо да су неке ствари у реду ако их ради дечак, али не и девојчица, док су друге прихватљиве када су у питању девојчице, али не и дечаци?

Последњи корак је повезивање датих питања са принципима образовања за демократско грађанство и образовања о људским правима:

- Шта се дешава ако неко не зна да нешто не волиш, али то ипак радиш?
- Ко одлучује о томе шта може радити девојчица, а шта дечак?
- Шта се дешава ако постоје ограничења у вези са оним што дечаци и девојчице раде?

- Да ли мислиш да ће ове улоге остати такве какве јесу? Да ли је увек било тако?
- Шта се то променило и како би могло бити у будућности?

Уколико остане времена, лекција се може даље развијати усмеравањем пажње на питање шта ученици не раде, али би волели. Наставник покушава да заједно са ученицима пронађе начин да се нешто од тога испроба у учионици.

Лекција 2

Моји лични симболи (грб, I део)

Ово сам ја

Васпитно-образовни циљеви	Ученици развијају самопоштовање препознавањем и вредновањем сопствених позитивних страна.
Задаци	Ученици праве своје личне симболе који ће бити део грба групе. Преиспитују сопствено виђење себе самих и користе своје јаке стране које су идентификовали на првом часу. Формирају групе као припрему за лекцију 3.
Наставна средства и материјали	Табеле са претходног часа, копије грбова (по две за сваког ученика), фломастери, маказе.
Методe	Индивидуални рад, групни рад.

Додатне информације

У европској традицији грб, тачније хералдичко обележје, јесте симбол који припада одређеној особи (или групи људи) и који се користи на веома различите начине. Историјски гледано, грбове су користили витезови да би се међусобно распознавали и разликовали од непријатеља. У континенталној Европи и обични људи су могли имати грађанске грбове. Територијалне јединице попут држава, покрајина, градова и општина такође имају грбове и заставе. За разлику од печата и амблема, грбови имају формални опис који се назива блазон. У 21. веку грбове још увек користе разне институције и појединци (неколико универзитета, на пример, имају упутства о начину на који се њихови грбови могу користити да би заштитили њихову употребу).

Област знања која се бави грбовима назива се хералдика и чине је три домена: научни (бави се правилима тумачења грбова), уметнички (бави се изгледом и структуром), те правни (прописује правила употребе грбова).

Ток часа

Друга лекција почиње формирањем група од по четири члана. Групе се могу формирати играњем игре за груписање, тако што се, на пример, поделе сетови од четири карте које одговарају једне другима, сетови од четири слике и сл. Ученици треба да пронађу ученике са истом картом или сликом и формирају групу.

Сваки ученик добија копију са грбом. Једна копија грба стави се на средину стола. Грб се састоји од четири дела и сваки ученик треба да одабере један. Оловком треба да напишу своја имена на заједничкој копији. На својој копији треба да исеку свој лични део грба.

Наставник онда каже ученицима да размисле које би личне симболе могли употребити да се представе. Мото овог задатка требало би да буде „Ово сам ја”. Додатна порука овог задатка могла би бити „Ово је оно чиме ја доприносим групи”. Овде би могле бити од користи табеле које су ученици попуњавали на првом часу. Могли би добити неке идеје из колона „Волим да радим и радим” и „Не радим, а волео/ла бих”. Ученици затим треба да пронађу симболе којима ће представити своје јаке стране и да их уцртају у свој део грба. Претходно би се можда могло истаћи неколико примера (снага = гимнастичке карике, љубав према животињама = мачка, математички таленат = 1x1).

Лекција 3**Ово је наш грб (грб, II део)****Јаки смо као група јер уједињујемо своје појединачне снаге**

Васпитно-образовни циљеви	Ученици постају свесни потенцијала својих појединачних јаких страна које уносе у групу.
Задаци	У групама од по четири члана ученици објашњавају своје личне симболе осталим члановима групе. Креирају заједнички грб и смишљају име, мото и заједнички симбол за њега. Представљају свој грб одељењу.
Наставна средства и материјали	Копије грбова са претходног часа, фломастери, лепак.
Методe	Групни рад (по четири ученика у групи) и групна презентација.

Ток часа

Наставник се укратко надовезује на лекцију 2 и припрема ученике за активности које следе:

- 1) Заједнички прикажите неколико постојећих грбова у њиховом (естетском) облику (првенствено оне који се такође састоје од четири поља – наћи на интернету).
- 2) Продискутујте о томе шта би било погодно као мото и назив грбова (евентуално, такође везати за постојеће грбовне девизе са интернета).

Наставник затим даје ученицима следеће задатаке:

- Обликујте своју четвртину грба личним симболима (2-3 по ученику). Размислите о распореду симбола и боји на позадини своје четвртине. (Варијација: Нацртајте симболе на папиру, исеците их и залепите.)
- Објасните свој симбол или симболе осталим члановима групе.
- Пронађите заједнички симбол за своју групу (центар), мото за своје идеје (застава на врху) и име за своју групу (застава у дну).

Ученици разговарају о симболима које су нацртали на другом часу и размењују утиске. Одлуке треба да се доносе заједнички, да би сви могли да се идентификују са својим групним грбом.

Представници група на крају представљају готове грбове целом одељењу и излажу их на зиду, поред грбова осталих група.

Лекција 4

Појединци и групе

Снага појединаца као потенцијал групе

Васпитно-образовни циљеви	Кроз дискусију ученици долазе до сазнања да њихове индивидуалне снаге имају потенцијал у оквиру групе. Разумеју концепт тимског рада и поделе дужности. Могу да идентификују групе у друштву за које је важно да комбинују различите снаге да би успешно функционисале.
Задаци	Ученици разговарају о својим јаким странама и повезују их са искуствима изван учионице. Методом асоцијативног низања идеја (<i>brainstorming</i>) идентификују ситуације у којима су различите способности неопходне за успех групе.
Наставна средства и материјали	Обична или флип-чарт табла, наст. лист "Дискусија у 3 корака".
Методе	Дискусија са целим одељењем.

Додатне информације

Дискусија (размена аргумената, од латинског *discutere*, тј. 'побити', 'разложити', 'рашчланити') је специфичан облик вербалне комуникације између две или више особа у којој се расправља – тј. дискутује – о једној или више тема, где свака страна износи своје аргументе. Требало би да се дискусија одвија у духу узајамног поштовања. Добра дискусија захтева да говорници дозволе, па чак и охрабре изражавање ставова различитих од властитих, пажљиво их разматрајући уместо да их брзоплето одбаце. Личне особине као што су смиреност, сталоженост и учтивост ићи ће у прилог обема странама. У најбољем случају, дискусија ће довести до решења проблема или до компромиса који ће бити прихватљив свим заинтересованим странама.

У модерним друштвима, дискусије су цивилизовано – ненасилно – средство решавања контроверзи и сукоба интереса и циљева. Конфликти се тако не заташкавају, него решавају. Учењем и вежбањем вештине дискусије ученици савладавају један од основних елемената постизања и одржавања мира у друштву.

Ток часа

Ученици седе у групама (истим као на претходним часовима). Свака група има копију наставног листа „Дискусија у 3 корака“ и један велики лист папира (А1 или А2).

Њихов задатак је да на наставном листу скицирају 3 корака према којима ће структурирати дискусију која ће уследити. Велики лист папира поделе на три дела, нумеришу их и испишу текст према оном на наставном листу. Смернице:

- Размислите о својим јаким странама које сте нацртали или исписали на свом грбу и упишите их у рубрику 1 наставног листа („Шта ја лично умем – моје јаке стране“).
- Разговарајте о томе у којим би ситуацијама ваше јаке стране могле помоћи целој групи. Смислите примере и запишите их у рубрику 2.
- У трећем делу размислите о ситуацијама изван школе. Где би вам ваше јаке стране и способности могле помоћи? Као појединцима? У групи? Забележите у рубрику 3.

Када све групе заврше, ученици седну у круг да би кроз заједничку дискусију размотрили резултате до којих су дошли.

Задатак наставника је да усмерава дискусију на такав начин да ученици схвате идеју коришћења индивидуалних снага и способности као извор моћи у оквиру групе.

**ДРУГА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Разноликост и плурализам
– код куће у Европи**

2.1 Шта је Европа?

Шта знам о Европи и месту где живим

**2.2 У Европи сам код куће (прављење физичке карте I)
Европске државе**

**2.3 У Европи сам код куће (прављење физичке карте II)
Реке, планине и рељеф Европе**

**2.4 Европљани су различити а једнаки
Шта нам је заједничко, а шта није**

Друга наставна целина:
Кључни концепт – „Разноликост и плурализам”
Уводне напомене за наставнике: Како је Европа присутна у свакодневном животу ученика?

Ученици млађег узраста перципирају временске и просторне односе другачије него одрасли. Зато је, када се обрађује тема Европе на нивоу основне школе, неопходно пронаћи адекватне додирне тачке, у складу са узрастом ученика, које ће омогућити развијање дидактичког концепта европског учења. Млађа деца другачије доживљавају појмове простора и односа него ученици виших разреда. Наставник треба да узме у обзир предзнање ученика, њихове тренутне ставове у односу на Европу, њихове интересе, као и различите начине на које долазе до информација. Како ученици основне школе могу учити о Европи? Не сме се сметнути с ума једно од кључних питања образовања за демократско грађанство и образовања за људска права у вези са Европом: шта је то европски идентитет? Образовање за демократско грађанство и људска права није национални концепт. То је концепт који се бави питањем како људи живе заједно у различитим срединама: у породици, суседству, социјалном слоју, школи, регији, држави и, коначно, Европи.

Када посматрамо стварни живот ученика, од којих многи потичу из породица са мигрантском позадином, постаје очигледно да данас ученици основне школе расту са интернационалном и отуда европском димензијом у свом свакодневном животу. Ученици то доживљавају у смислу интернационализма, мултикултурализма и вишејезичности у различитим контекстима:

- у родитељској кући и међу рођацима, где код многих ученика више не постоји чисто „монокултурално/једнозавичајно“ окружење;
- живећи заједно са децом различитих националности и култура (у вртићу, у школи, у подручју где живе);
- употребом производа из свих крајева света (намирница, одеће, техничких уређаја итд.);
- путем европских и интернационалних референци у медијима које користе (у књигама, часописима, на телевизији, ЦД-овима, на интернету, итд.);
- на путовањима.

Већину ових ситуација ученици млађег узраста узимају здраво за готово и доживљавају их несвесно. На пример, ученици нису свесни порекла хране као што су шпагети, пица, ћевапи и кроасани, пошто нису активно преживљавали постепени процес интеграције прехранбене и потрошачке робе у Европи. Истовремено, стереотипи и поједностављене представе о различитим деловима нашег континента непрестано се појављују у медијима. У главама ученика, ови стереотипи постају уврежено „знање“ о Европи које је на неки начин постало „општеприхваћено”. У стварности, то су ставови или субјективна уверења и представе, а не знање засновано на чињеницама.

Стога се ученици основне школе не могу посматрати као *tabula rasa* када је реч о Европи. Оно што учење о Европи може донети јесте димензија разврставања, систематизовања, проширивања и објективизације сваког претходног знања. Подучавање и учење зато треба да имају за циљ разматрање постојећих стереотипа, предрасуда и ставова, као и подизање свести о мултикултуралном, вишејезичном и у основи разноликом, али равноправном европском друштву.

С обзиром на карактеристике деце у нижим разредима основне школе, подучавање и учење о Европи на том узрасту мора почивати на активном искуству и стварном животу. Подучавање треба да обухвати један широк приступ који нагиње двома дисциплинарним димензијама – циљу – неутралном и идеалном – и који подразумева коришћење веома конкретних примера из свакодневног живота ученика. За ову узрасну групу, стварна комуникација и добар лични однос са наставницима и вршњацима су основне дидактичке димензије подучавања и учења. Разуме се, наставници морају припремити подстицајне наставне „сценарије“, а у томе им, надамо се, могу помоћи наставни материјали у овом приручнику.

Циљ образовања за демократско грађанство и људска права је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	**	***

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема како би били у стању да се служе наведеним методама.

- Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- Претраживање на интернету
- Интервјуисање и анкетање
- Тумачење слика
- Рад са мапама ума
- Креирање плаката
- Организовање изложби
- Планирање и држање презентација
- Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- Писање новинских чланака
- Извођење представа
- Организација и држање дебата

Друга наставна целина:
Разноликост и плурализам – општи поглед
Код куће у Европи
Како је Европа присутна у свакодневном животу ученика?

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Шта је Европа?	Ученици се присећају онога што знају о Европи и откривају свој поглед на овај континент.	Ученици раде са картом Европе. Означавају одакле су они, њихови родитељи и преци, уписују градове које знају и земље које су им познате, заставе и друге важне ствари које већ знају.	Пет копија карте Европе, описи земаља (наст.лист), оловке, лепак, маказе, географски атлас, књиге, интернет (ако је могуће).	Индивидуални и групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 2: У Европи сам код куће (прављење физичке мапе I)	Ученици „глуме” Европу на школском дворишту. Развијају осећај за близину и удаљеност.	Ученици праве карту Европе на школском дворишту. Почињу са постављањем земаља и граница. Означавају одакле су они, њихови родитељи и преци.	Копије карте Европе као узорак, опис држава, папир у боји, географски атлас.	Рад у паровима и групни рад.
Лекција 3: У Европи сам код куће (прављење физичке мапе II)	Ученици постају свесни различитих морфолошких и других посебних и заједничких карактеристика европских регија. Почињу да схватају концепт просторних односа.	Након означавања земаља и граница, ученици настављају са карактеристикама рељефа. Означавају реке, планине и друге важне делове рељефа на физичкој карти. На крају фотографишу готову физичку карту.	Копије карте Европе као узорак, плави материјал за реке (нпр. папир, платно, и сл.), материјал у боји за планине и друге делове рељефа (папир, платно, и сл.), географски атлас, фото-апарат.	Рад у паровима и групни рад.
Лекција 4: Европљани су различити а једнаки	Кроз заједничку дискусију ученици долазе до спознаје да Европа има низ различитих географских и друштвених карактеристика. Разматрају чињеницу да Европљани имају много заједничких карактеристика, али да се такође веома разликују једни од других.	Ученици посматрају фотографију физичке карте. Наставник их подстиче на дискусију о сличностима и разликама у а) географском и б) друштвеном смислу. Ученици расправљају о друштвеним разликама у Европи и покушавају да пронађу пут ка дијалогу и узајамном разумевању.	Фотографија физичке карте, описи држава, обична или флип-чарт табла, листићи папира.	Дискусија са целим одељењем, групни рад.

Лекција 1

Шта је Европа?

Шта знам о Европи и месту где живим

Васпитно-образовни циљеви	Ученици се присећају онога што знају о Европи и откривају свој поглед на овај континент.
Задаци	Ученици раде са картом Европе. Означавају одакле су они, њихови родитељи и преци, уписују градове које знају и земље које су им познате, заставе и друге важне ствари које већ знају.
Наставна средства и материјали	5 копија карте Европе (в. прилог), описи држава (наст. лист), оловке, лепак, маказе, географски атлас, књиге, интернет (ако је могуће).
Методe	Индивидуални и групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Поделити ученицима неме карте Европе (в. прилог; идеално би било увећати их на формат А3). Њихов задатак је да се присете онога што већ знају о Европи. Почињу тако што одговарају на различита питања, као на пример:

- Европа – шта подразумевате под тим именом?
- Одакле докле се протеже Европа? За које земље сте чули?
- Из којег дела Европа потичу ваши родитељи, њихови родитељи или даљи преци?
- Где у Европи имате рођаке, пријатеље или познанике?
- Где сте у Европи већ били? Куда бисте радо ишли?
- Које континенте знате ван Европе? Ко од вас потиче с неког другог континента или тамо има рођаке?

Наставник затим подели наставне листове за ученике (државе и главни градови, заставе, реке, планине и рељеф) – све или само оне потребне за овај час. Ученици раде са приложеним материјалом, али могу прикупљати информације и из других извора, уколико су доступни у учионици (интернет, атлас, књиге, итд.). Најпре раде према питањима испод карте Европе (евентуално као домаћи задатак), а онда према онима из наредних наставних листова.

Готове, попуњене карте Европе изложити на зиду.

За домаћи задатак, ученици изаберу једну од европских држава коју ће истражити код куће. Попуњавају наставни лист под називом „Опис државе” као припрему за другу лекцију. Такође треба да пронађу партнера с којим ће радити наредног часа, а најбоље би било да то буде неко ко ће истраживати неку од земљама с којима се граничи земља коју су сами изабрали.

Лекција 2**У Европи сам код куће (прављење физичке карте I)
Европске државе**

Васпитно-бразовни циљеви	Ученици „глуме” Европу на школском дворишту. Развијају осећај за близину и удаљеност.
Задаци	Ученици праве карту Европе на школском дворишту. Раде у паровима на две земље које су истраживали. Почињу са постављањем земаља и граница. Означавају одакле су они, њихови родитељи и преци.
Наставна средства и материјали	Копије карте Европе као узорци, описи држава, папир у боји, географски атлас.
Методe	Рад у паровима и групни рад.

Додатне информације

У другој и трећој лекцији ученици треба да на сликовит начин науче захтевне просторне односе: појам границе, дужина реке, висина планине итд. Истовремено, одабран је помоћни поступак за разумевање социјалних аспеката заједничког живота у Европи. Деца, наиме, сама обликују државе да би затим „стајала“ у њима, физички поимајући суседе, те им је тако лакше да схвате границе и баријере – у односу на страни језик, другачију културу и друге разлике специфичне за разне земље. Заједничким обликовањем географске карте ученици стичу конкретна искуства која узимају у обзир социјални аспект учења и учење кроз активности.

Ток часа

Ученици у паровима раде на две земље које су истраживали код куће (задатак који су добили на крају претходног часа). Доносе на час описе тих земаља и све информације које су о њима прикупили. Такође доносе своје карте Европе (уколико не постоји школска у учионици).

Цело одељење окупља се у школском дворишту. Наставник објашњава ученицима како да направе физичку карту Европе користећи доступне материјале. На свакој држави раде по два ученика. Наставник поставља оквир карте (или је он већ раније припремљен) тако што одреди простор на којем ученици могу да раде. Алтернатива: исцртати простор кредом на школском дворишту или маркером преко спојених папира великог формата. Битно је да карта буде довољно велика да сва деца могу стати у њу. Ученици затим обележавају границе држава. Морају да воде рачуна о томе да поставе одговарајуће државе једну до друге. Затим обележавају главне градове и постављају заставе. У томе им може помоћи наставник, а могу користити и атлас или интернет.

Када то ураде, сваки ученик стане на место своје државе и почиње дијалог са својим суседом. Треба да размене информације о својим државама, уз – ако је могуће – неке речи или изразе на језику дате земље. Требало би да ученици испробају што више дијалога са својим друговима у околним земљама.

На крају, сви седе или стоје око карте и размењују своја искуства, сазнања, даља интересовања и питања (шта бих још желео да знам, у коју земљу бих радо путовао и сл.).

Лекција 3

У Европи сам код куће (прављење физичке карте II)

Реке, планине и рељеф Европе

Васпитно-образовни циљеви	Ученици постају свесни различитих морфолошких и других посебних и заједничких карактеристика европских регија. Почињу да схватају концепт просторних односа.
Задаци	Након означавања земаља и граница, ученици настављају са карактеристикама рељефа. Означавају реке, планине и друге важне делове рељефа на физичкој карти. На крају фотографишу готову физичку карту.
Наставна средства и материјали	Копије карте Европе као узорци, плави материјал за реке (нпр. папир, платно, итд.), материјал у боји за планине и друге делове рељефа (папир, платно, итд.), географски атлас, фото-апарат.
Методe	Рад у паровима и групни рад.

Ток часа

Након што исцртају границе држава, означе главне градове и ставе заставе, ученици настављају да раде на рекама и рељефу. Неки ученици неће имати много посла пошто немају све државе велике реке и истакнуте рељефне облике. Те ученике, као и оне који заврше рад на својим земљама пре осталих, наставник може придружити другим групама.

Да би карактеристике рељефа биле што уочљивије, ученици треба да користе различите материјале, као што су платно, папир и сл. да означе реке, језера, планине и рељефне облике.

Ако желе, ученици могу додати и нешто друго својој физичкој карти: фотографије природних лепота, архитектонских дела, туристичких знаменитости, традиционалних јела, биљног и животињског света или поштанске марке, новчанице и сл. На ово им треба унапред скренути пажњу, како би донели одговарајући материјал. Сами одлучују да ли да то ураде или не.

Када је физичка карта готова, може се фотографисати. Најбоље би било фотографисати карту два пута – једном док ученици стоје на месту „својих” држава и други пут без ученика, да би се јасно видео цео рељеф, реке итд.

Лекција 4**Европљани су различити а једнаки
Шта нам је заједничко, а шта није**

Васпитно-образовни циљеви	Кроз заједничку дискусију ученици долазе до спознаје да Европа има низ различитих географских и друштвених карактеристика. Разматрају чињеницу да Европљани имају много заједничких особине, али да се такође веома разликују једни од других.
Задаци	Ученици посматрају фотографију физичке карте. Наставник их подстиче на дискусију о сличностима и разликама у а) географском и б) друштвеном смислу. Ученици расправљају о друштвеним разликама у Европи и покушавају да пронађу пут ка дијалогу и узајамном разумевању.
Наставна средства и материјали	Фотографија физичке карте, описи држава, обична или флип-чарт табла, листићи папира.
Методe	Дискусија са целим одељењем, групни рад.

Ток часа

Ученици седну у круг. Наставник им показује фотографије физичке карте снимљене на трећем часу или поново рашири карту. Ученици треба да погледају фотографије и размисле о сличностима и разликама на карти. Покушавају да одговоре на питања као што су:

- Који делови Европе се одликују високим планинама?
- Које су најдуже реке? Где извиру?
- Које земље имају сличан рељеф?
- У којим земљама становници говоре истим или сличним језиком? Који су историјски разлози за то?
- Које земље имају заједничко море или реку?

У другом делу часа, наставник уводи нови низ питања да би покренуо нову дискусију. Поред природних и географских сличности и разлика, у Европи има и других разлика, као што су друштвене разлике и феномени попут предрасуда. Наставник мотивише ученике да изразе властито мишљење о друштвеним разликама у Европи постављајући им питања као што су:

- Има ли богатих и сиромашних земаља у Европи? Које су богате? Које су сиромашне?
- Шта би могли бити разлози различитог нивоа материјалног благостања појединих земаља?
- Да ли је живот у неким европским државама тежи него у другим? Зашто?
- Зашто многи људи напуштају своју земљу да би живели негде другде? Који су разлози за то?
- Још у 19. веку сиромашни људи су напуштали своју земљу. Нађите паралелу са данашњом ситуацијом.

Након што размене идеје о овим негеографским разликама и сличностима, ученици се поделе у групе од по четири члана и настоје да пронађу начин на који је могуће доћи до разумевања ових разлика, чиме би се унапредило узајамно прихватање, солидарност и толеранција, пре свега према привредно слабијим земљама, предузимање неких мера, нпр. против корупције, итд. Записују своје идеје на цедуље и представљају их целом одељењу.

У наставку, а у оквиру ове наставне целине, поједини или сви ученици би могли укратко представити своју земљу и језик – ова активност би се могла поделити на више дана или недеља.

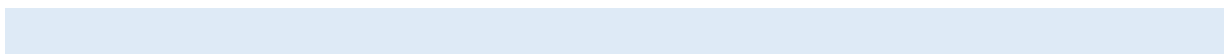
ТРЕЋА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Равноправност – Мањине и већине

**3.1 Сви различити, сви једнаки
Прихватамо једни друге у групи**

**3.2 Да ли је то праведно?
Мањине и већине на школском игралишту (анализа и тумачење)**

**3.3. Да ли је то праведно?
Мањине и већине на школском игралишту (наставак)**

**3.4 Матрица моћи
Мањине и већине у нашој земљи**

Трећа наставна целина:

Кључни концепт – „Равноправност“ (за основни ниво)

Уводне напомене за наставнике: како подићи ниво свести о мањинама и већинама у свакодневном животу ученика нижих разреда основне школе

„Сви различити, сви једнаки“ познати је израз у Европи. Он одражава основне вредности образовања за демократско грађанство и образовања за људска права, а које се могу изразити на следећи начин: „С неким људима имам много заједничког, а са другима мало. Иако су нам неке особине заједничке, друге нису. По неким одликама своје личности припадам већини, а по другима мањини.“ Када се бавимо овом проблематиком на нивоу основне школе, потребно је пре свега разјаснити појмове већине и мањине. Уопштено узевши, мањина је група у држави која се разликује од већинског становништва по неким личним и културолошким карактеристикама. У већини случајева мањина живи као демографска група на одређеној територијалној јединици (на пример у одређеној регији), али може бити и расута и раширена по целој земљи или ван граница једне земље. Карактеристике по којима се мањине обично разликују су језик, етничко порекло и религија, али то могу бити и морални ставови, родни идентитет или друштвени статус.

Појам мањина обично се користи када једном групом доминира већа, али се мања група не асимилује у већу. Зато се појам мањине углавном односи на етничку и националну мањину.

Савет Европе, Уједињене нације и друге међународне организације донеле су законе о правима мањина. Ови закони поштују се у различитом степену. Савет Европе има два обавезујућа инструмента: Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина (Серија европских уговора бр. 157, усвојена 1995) и Европску повељу за регионалне и мањинске језике (Серија европских уговора бр. 148, усвојена 1992).

У Токију је 1988. године основан Међународни покрет против свих облика дискриминације и расизма [International Movement Against All Forms of Discrimination and Racism – IMADR] с циљем да скрене пажњу јавности на проблеме расизма и дискриминације мањина. Овај покрет заговара права обесправљених група. Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 1992. године Декларацију о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина.

У већини случајева појам мањина односи се на групу људи за коју су карактеристични следећи елементи:

- сразмерно је мала у односу на целокупну популацију државе;
- нема доминантан положај у земљи;
- поседује неке заједничке карактеристике, као што су етничитет, религија, језик или нешто друго;
- њени припадници имају осећај заједништва или идентитета кроз перцепцију самих себе као мањине.

Мањине је тешко категорисати. Најчешће се користе следеће категорије:

- Националне или етничке мањине: групе људи који живе на територији државе којом доминира друга група људи.
- Језичке мањине: група људи која говори језиком различитим од оног којим говори већина становника државе.
- Верске мањине: они који се разликују по религији од већине становника једне државе.
- Сексуалне мањине.
- Мањина старијих људи.

- Мањина млађих људи.

Напомена: Нису све мањине у неравноправном положају. У нашем друштву има и мањина које су из различитих разлога врло доминантне: индустријски магнати, политичари на врху итд. Ученицима основне школе веома је важно објаснити појмове мањина и већина кроз примере из њиховог сопственог окружења/државе. Тек тада могуће је анализирати функцију и статус мањине или већине. Концепт мањина није нешто ново у свакодневном животу ученика. У току основне школе ученици често доживљавају осећај „припадања“ или „неприпадања“ већини.

Дефиниција мањине у овом контексту односи се на састав школске популације. Низ лекција које следе зато полази од свакодневног живота ученика и њиховог властитог искуства мањина и већина (лекције 1-3). У другом кораку, лекције се повезују са већинама и мањинама у друштву и идентификују се различите групе (лекција 4). Од квалитета и дубине дискусије, мотивације ученика и општег академског постигнућа одељења зависиће и то до које ће се мере анализирати положај одређених група у друштву.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
***	**	**

Методe рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- 0 Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- 0 Претраживање на интернету
- x Интервјуисање и анкетирање
- 0 Тумачење слика
- x Рад са мапама ума
- 0 Креирање плаката
- 0 Организовање изложби
- 0 Планирање и држање презентација
- 0 Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- 0 Писање новинских чланака
- 0 Извођење представа
- 0 Организација и држање дебата

Трећа наставна целина:
Равноправност
Мањине и већине
Како подићи ниво свести о мањинама и већинама у свакодневном животу ученика основне школе

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Сви различити, сви једнаки	Ученици уче да упознају и прихвате једни друге као део групе. Откривају заједничке карактеристике којих раније нису били свесни. Постају свесни ставова и реакција у односу на заједничке особине и различитост.	Наставник представља ученицима различите карактеристике, једну по једну. Ученици треба да одлуче да ли поседују дате карактеристике или не. Након што уче сопствене карактеристике и карактеристике својих другова, дискутују о питањима која се тичу једнакости.	Комад креде или конопца да би се нацртала или направила линија на поду.	Групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 2: Да ли је то праведно? (истраживање)	Ученици посматрају остале ученике за време одмора и постају свесни ситуације у својој школи. Конкретизација појмова већине и мањине кроз статистичке прегледе активности и интервјуе на одмору.	Ученици спроводе истраживање на школском дворишту бројећи ученике који учествују у различитим активностима. Бележе резултате и интервјуишу ученике који нису укључени ни у једну од активности.	Копија табеле за уношење података о активностима на школском дворишту, оловке (наст. лист).	Рад у групама од по четири ученика, презентација.
Лекција 3: Да ли је то праведно? (анализа и тумачење)	Ученици размишљају о подацима које су прикупили и анализирају и тумаче интервјуе. Доносе закључке о већинама и мањинама у својој школи.	Након прикупљања свих података, квантитативних и квалитативних, ученици анализирају и тумаче резултате. Статистички обрађују податке и представљају резултате својим друговима.	Белешке са другог часа, бојице, постери, лепак.	Рад у групама од по четири ученика, презентација.
Лекција 4: Матрица моћи	Кроз дискусију са целим одељењем ученици долазе до закључка да у њиховој држави постоји неколико мањина, као и већина. Схватају да осећај искључености може бити резултат не само онога како те виде чланови других друштвених група, него и тога како те виде припадници сопствене групе.	Наставник подели ученицима картице које приказују различите друштвене групе од којих се неке сматрају мањинама, а неке већинама. Ученици разврставају картице по томе да ли дата група по њиховом мишљењу припада већини или мањини. Додељују групама картице моћи (мала или велика моћ). Кроз заједничку дискусију разматрају какав утицај има већина, а какав мањина.	Картице са речима, картице са моћима.	Дискусија са целим одељењем.

Лекција 1

Сви различити, сви једнаки
Прихватамо једни друге у групи

Васпитно-образовни циљеви	Ученици уче да упознају и прихвате једни друге као део групе. Откривају заједничке карактеристике којих раније нису били свесни. Постају свесни ставова и поступака који се односе на заједничке особине и различитост.
Задаци	Наставник представља ученицима различите карактеристике, једну по једну. Ученици треба да одлуче да ли поседују дате карактеристике или не. Након што уоче сопствене карактеристике и карактеристике својих другова, дискутују о питањима која се тичу једнакости.
Наставна средства	Комад креде или конопца да би се нацртала или направила линија на поду.
Методe	Групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

На средини учионице наставник нацрта линију на поду или постави парче конопца. Алтернатива за лепо време: исто то, само у школском дворишту. С обе стране линије треба да буде довољно простора да ученици могу да стану.

Наставник каже ученицима да стану с једне стране конопца (сви на једну страну).

Наставник затим набраја низ карактеристика, једну по једну. Када чују одређену карактеристику, ученици треба да одлуче да ли се односи на њих или не. Они који сматрају да имају дату особину, треба да прескоче линију. Када прескоче линију, треба да погледају око себе да виде ко је од ученика исто поступио.

Ево неколико карактеристика које наставници могу набројати. Ученици:

- који носе фармерице;
- који имају плаве очи;
- који су посетили друге европске земље;
- који редовно читају новине;
- који су доручковали;
- који имају брата или сестру;
- који воле да гледају телевизију;
- који воле да играју фудбал;
- итд.

Ученици сада могу и сами да предложе неке карактеристике, али наставник мора бити спреман на осетљиве (дискриминаторне) предлоге и адекватно реаговати на њих.

Након што неко време проведу играјући ову игру, ученици седају у круг и дискутују о следећим питањима:

- Какав је осећај бити део велике групе?
- Какав је осећај бити сам, или готово сам?
- Да ли се ико нашао у групи са неким за кога је мислио да с њим нема ништа заједничко?
- Шта вам је у овој игри било ново или изненађујуће?

Варијација:

Када се спомене нека карактеристика ученици формирају групе према заједничким карактеристикама. Остају накратко заједно да би разговарали о томе шта им је заједничко. Њихов разговор може се, на пример, односити на укус и понашање.

Могућност продубљивања: Писање текста о горенаведеним питањима. Текстове читати и продискутовати у оквиру четворчланих група.

Лекција 2**Да ли је то праведно? (истраживање)****Мањине и већине на школском игралишту**

Васпитно-образовни циљеви	Ученици посматрају остале ученике за време одмора и постају свесни ситуације у својој школи. Конкретизација појмова већине и мањине кроз статистичке прегледе активности и интервјуе на одмору.
Задаци	Ученици спроводе истраживање на школском дворишту бројећи ученике који учествују у различитим активностима. Бележе резултате и интервјуишу ученике који нису укључени ни у једну од активности.
Наставна средства и материјали	Копија табеле за уношење података (наст. лист) о активностима на школском дворишту, оловке.
Методe	Рад у групама од по четири ученика, презентација.

Додатне информације**Квантитативно и квалитативно истраживање на основном нивоу**

Квантитативне методе прикупљања података – статистика – уче се у школи из неколико разлога: корисне су у свакодневном животу, имају инструменталну улогу у другим дисциплинама и промовишу критичко, самостално мишљење приликом коришћења стварних података, јер се они често погрешно користе.

Статистика се у основној школи учи углавном у комбинацији са природним наукама или као део математике. Учење квантитативних метода прикупљања података често остаје на чисто инструменталном нивоу и ретко укључује анализу и тумачење прикупљених података. Ради промовисања критичког мишљења и разумевања, учење квантитативне методе не би требало да се заустави на презентацији резултата помоћу графикана и дијаграма. Од суштинског је значаја ставити нагласак на повезивање метода прикупљања података и онога што је откривено, те на анализу и тумачење резултата.

Да би се овај процес унапредио на основном нивоу, увођење квалитативне методе помаже ученицима да стекну бољи увид у оно што је довело до добијених података, те да боље схвате идеје које леже у основи анализираних феномена. У том контексту, пожељно је дозволити ученицима да сами смисле питања за интервју. У томе им може помоћи наставни лист „Интервјуисање и анкетање“ који се налази на крају овог приручника.

У наредне две лекције кључни елементи су употреба стварних података из свакодневног живота ученика и тумачење резултата.

Ток часа

Наставник уводи децу у тему лекције (мањине-већине) и информише одељење о предстојећем „истраживачком пројекту“ (статистички извештај о активностима током школског одмора).

Наставник подели ученике у групе од по четири члана. Током истраживања свака група ће се усредсредити на један аспект онога што се дешава на школском дворишту током школског одмора.

Примери аспеката који се могу истраживати:

- спортске активности које се одвијају у дворишту
- друге игре и сличне активности које се могу видети у школском дворишту;
- број дечака и девојчица који учествују у некој активности;
- теме о којима се разговара;
- различитост активности млађих и старијих ученика;

- колико деце стоји по страни? Шта би могао бити разлог томе?
- други аспекти, на предлог самих ученика.

Свака група добије задатак да истражи одређени аспект (тј. да прикупи квантитативне и квалитативне податке као документацију) како би дошла до сазнања о мањинама и већинама у својој школи. Група треба да формулише питање истраживања на које жели да се усредсреди. Записују своје главно питање на одштампану копију табеле истраживања.

Примери питања:

- „Колико дечака и колико девојчица је укључено у одређену активност за време одмора?“
- „Које спортске активности се одвијају за време одмора и ко је укључен у њих (пол, узраст, евентуално порекло)?“

Током прве трећине одмора, ученици статистички документују своје посматрање, тј. прикупљају бројчане податке за упитник, а затим интервјуишу децу у школском дворишту (квалитативни део анкете). Притом један ученик поставља питања (2-3), а други бележи податке у званични записник. После одмора, уписују бројке у табелу и формулишу резултате посматрања („Од 9.50 до 10 часова фудбал је играло укупно 28 деце: 16 дечака, 12 девојчица; 18 старијег узраста, 7 из нижих разреда, 3 из забавишта“). Слично, резултате интервјуа резимирају у кратким реченицама.

Примери питања за интервју:

- „Шта мислите, зашто се више дечака/девојчица баве датом активношћу?“
- „Шта мислите, зашто мање дечака/девојчица учествује у датој игри?“
- „Где би се радо придружио, али не можеш? Зашто?“
- „Шта бисте променили?“

Варијанте испитивања:

- Поделити задатак на два велика одмора, одн. два дана (преорука: први одмор – статистички подаци, други одмор - интервјуи).
- Подела четворчланих група у парове: један пар ради квантификацију, други одмах приступа интервјуисању.
- Формирање шесточланих група које се деле на 2-3 екипе и спроводе међусобно подељене задатке.

Када је истраживање готово, ученици се враћају у учионицу и накратко разматрају резултате у оквиру своје групе, а затим кроз заједничку дискусију.

Лекција 3

Да ли је то праведно? (анализа и тумачење)

Мањине и већине на школском игралишту

Васпитно-образовни циљеви	Ученици размишљају о подацима које су прикупили и анализирају и тумаче интервјуе. Доносе закључке о већинама и мањинама у својој школи.
Задаци	Након прикупљања свих података, квантитативних и квалитативних, ученици анализирају и тумаче резултате. Статистички обрађују податке и представљају резултате својим друговима.
Наставна средства и материјали	Белешке са другог часа, бојице, постери, лепак.
Методe	Групе од по четири ученика, презентација.

Ток часа

Ученици седе у групама и узимају белешке и други материјал са претходног часа.

Договарају се о начину на који ће представити резултате истраживања. Наставник свакој групи даје по један велики папир, формата А1 или А2 (ученици ће га користити да направе плакат).

Групе онда припремају презентацију резултата до којих су дошли током истраживања. Плакат треба да поделе на три дела и представе резултате на следећи начин:

- квантитативни резултати (статистички преглед);
- квалитативни резултати (резултати интервјуа);
- тумачење, појашњења и могућа решења.

Могући изглед плаката:

Истраживачко питање:
<p>1. Статистика</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 100px; margin: 10px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 100px; margin: 10px;"></div> </div>
<p>2. Шта су интервјуисани ученици изјавили?</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Мислим да би требало да ...</i> - <i>Није праведно то што...</i> -
<p>3. Шта ово значи? (Наша тумачења и предлози)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Многи млађи ђаци се жале да никад не успевају да заузму фудбалско игралиште.</i> - <i>Одредити/направити посебно фудбалско игралиште за млађу децу.</i>

Док ученици припремају плакате, наставник иде од групе до групе и даје кратке смернице о одређеним питањима и/или резултатима.

Када све групе заврше са радом, свака добија 5-10 минута времена да представи свој плакат. Сви плакати треба да буду изложени у школи, по могућности негде где ће и други ученици моћи да их виде.

На крају, или следећег часа, наставник иницира закључну дискусију на тему „већине-мањине“: Шта сте научили о овоме? Које начине предлагања решења или поправљања стања у конфликтним/проблематичним ситуацијама сматрате плодотворним?

Било би, наравно, идеално када би се у пракси спровео један или два предлога за решење (нпр. издвајање фудбалског игралишта за млађу децу). Да би то било изводљиво (рецимо, преко ђачког парламента, наставничког већа или писма властима), потребно је још разговарати на ову тему, како би ученици искусили аутентичан пример демократског дијалога.

Лекција 4

Матрица моћи

Мањине и већине у нашој земљи

Васпитно-образовни циљеви	Кроз дискусију са целим одељењем ученици долазе до закључка да у њиховој држави постоји неколико мањина, као и већина. Схватате да осећај искључености може бити резултат не само онога како те виде чланови других друштвених група, него и тога како те виде чланови сопствене групе.
Задаци	Наставник подели ученицима картице које приказују различите друштвене групе од којих се неке сматрају мањинама, а неке већинама. Ученици разврставају картице по томе да ли дата група по њиховом мишљењу припада већини или мањини. Додељују групама картице моћи (мала или велика моћ). Кроз заједничку дискусију разматрају какав утицај има већина, а какав мањина.
Наставна средства и материјали	Картице са речима (направити бар пет картица по категорији), картице са моћима.
Методe	Дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Ученици седе у кругу. Требало би да у средини буде довољно простора да би свако могао добро да види.

На великом формату хартије (А1 или А2), наставник је припремио матрицу (види пример доле) на коју се постављају картице речи и картице моћи.

Наставник у средину круга ставља картице са називима различитих друштвених група. (За пример види наставни лист „Картице речи и моћи“; листа група се унапред проширује са додатних 20-30 картица.) Неке од тих група треба да припадају мањинама, а неке већинама. Напомена: важно је имати на уму да нису све мањинске групе без утицаја у друштву!

Примери:

- деца;
- особе са инвалидитетом;
- политичари;
- људи друге боје коже;
- мултимилionери;
- мушкарци;
- жене;
- људи са ограниченим знањем језика земље;
- панкери;
- скејтери/ролераши;
- веома религиозни људи који исказују своју религију тиме што се другачије облаче;
- свештеници и часне сестре;
- старији људи;
- мањине специфичне за одређене земље, као што су Роми, Синти, Ашкалије, итд.;
- људи који течно говоре више од једног језика;
- директори/менаџери;
- радници;
- домаћице;
- лекари;

- друге групе које ученици спонтано предложе.

Ученици треба да разгледају картице. Наставник показује матрицу на којој је рубрика „моћ“ још увек невидљива (покривена или преклопљена). Затим сваки ученик узме једну картицу и без објашњавања је сврста према томе да ли група именована на картици припада мањинској или већинској групи. То би требало да буде први корак у креирању „матрица моћи“. Ученици устају један по један и узимају картице. Уколико се ученицима позиционирање одређене картице учини нелогичним, избор се доводи у питање и стављају се примедбе.

У другом делу часа матрица ће се надоградити тако што ће се различитим мањинама и већинама додељивати картице моћи. Ученицима ће бити интересантно када открију да и мањине могу бити веома утицајне у друштву.

Пример матрице:

Моћ	Мањине	Већине
Веома велика моћ		
Велика моћ		
Средња моћ		
Мала моћ		
Без моћи		

Када је матрица готова, или док се још попуњава, ученици расправљају о импликацијама, могућностима и последицама које производе различити нивои или недостатак моћи. Задатак наставника је да усмерава дискусију на веома обзиран начин, водећи рачуна о постојећим ставовима или увреженим мишљењима.

ЧЕТВРТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Конфликт – Правила помажу да се конфликти реше

4.1 Све је у реду! Стварно?

Које проблеме или конфликти уочавамо у нашем одељењу?

4.2 Ево како то ми радимо

Која решења имамо за проблеме?

4.3 Листа идеја

Која решења су по мишљењу већине ученика најбоља?

4.4 Наш уговор о правилима

Како пишемо заједничка правила?

Четврта наставна целина:

Кључни концепт – „Конфликт“ (за основни ниво)

Уводне напомене за наставнике: решавање конфликта у нижим разредима основне школе

Свакодневни школски живот пружа много примера конфликтних ситуација. Већина конфликта темељи се на општим ставовима ученика или на чињеници да нису у стању да се носе с притиском. Ево неколико примера конфликтних ситуација:

- узимање туђих ствари;
- намерно или случајно гурање или додиривање других;
- ученици нервирају једни друге;
- непоштовање одељењских/школских норми у погледу дисциплине, насиље итд;
- не дају мира друговима из одељења;
- малтретирају једни друге;
- озбиљни облици мобинга или физичког/емотивног/сексуалног злостављања.

Стратегије за решавање конфликта које користе ученици основне школе разликују се од оних које користе одрасли. Стратегије се, такође, разликују зависно од узраста ученика. Млађи ученици у решавању конфликта обично примењују стратегије као што су физичка реакција (ударање и сл.), агресивно реаговање, гласне вербалне свађе или траже помоћ од одраслих, напуштају место конфликта, предају се и попуштају, праве се „да се ништа није десило“ или чине симболички гест помирења (рукују се, дају неки поклон, и сл.).

Старији ученици основне школе (узраста од десет година и старији) у решавању конфликта користе другачије, зрелије стратегије као што су разговор, тражење заједничког решења посматрањем ситуације из обе перспективе, одлучивање о томе ко је у праву, те ко је, према томе, „победио“, као и преговарање све док сви укључени у конфликт не буду задовољни решењем.

Стручњаци разликују два главна типа решавања конфликта:

- физичко решавање конфликта;
- једнострано решавање конфликта (када се дете прави да се ништа није десило или покушава да поправи ситуацију неким симболичким гестом или поклоном).
- кооперативно решавање конфликта (самокритичко мишљење или способност да се ситуација сагледа из обе перспективе).

Лекције у овој наставној целини полазе од стратегија решавања конфликта на темељу сазнања развојне психологије. Оне су кључни елемент у настојању да се помогне ученицима да развију способност разумевања како индивидуалних тако и заједничких проблема и конфликта, те да се оспособе да схвате разлику између јавног и приватног добра.

У основној школи конфликти попут набројаних могу избити због инфраструктуре (недовољно простора), пола (односи дечаци – девојчице), заједничког рада (различита брзина рада, различити нивои, итд.), или због друштвеног понашања (упадање неке у реч, и сл.), превелики/прениски захтеви у не баш оптималном градиву. Током ове четири лекције о конфликтима наставник мора бити свестан да решавање ствари које не иду глатко у учионици не може да се обради на само једном часу. Чак и када ученици постигну договор и формулишу заједничка правила понашања и комуникације, проблеми и конфликти се ипак могу поново јавити. Зато су конфликти и решавање конфликта, као и свест о проблемима који се могу јавити у свакодневном школском животу теме којима се мора непрестано бавити. Ученици ће моћи да се идентификују са правилима само ако активно учествују у њиховом доношењу.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
***	***	***

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- 0 Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- 0 Преграживање на интернету
- 0 Интервјуисање и анкетање
- 0 Тумачење слика
- x Рад са мапама ума
- 0 Креирање плаката
- 0 Организовање изложби
- x Планирање и држање презентација
- 0 Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- 0 Писање новинских чланака
- 0 Извођење представа
- x Организација и држање дебата

Четврта наставна целина: Конфликт: општи поглед
Правила помажу да се конфликти реше
Решавање конфликта у нижим разредима основне школе

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Све је у реду! Стварно?	Ученици увиђају разлику између јавних и приватних добара идентификовањем и разликовањем проблема које уочавају у свом одељењу.	Ученици записују проблеме (на мапи ума) и разврставају их у категорије заједничких и индивидуалних проблема.	Комадићи папира, оловке, наст. лист „Наш проблем – мој проблем“.	Индивидуални рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 2: Ево како то ми радимо	Ученици разматрају властите механизме решавања конфликта и развијају способност разумевања различитих гледишта, те различитих личности и понашања.	Ученици изnose своја мишљења о проблемима и дају предлоге решења.	Флип-чарт табла, оловке.	Групни рад.
Лекција 3: Листа идеја	Ученици уче како да формулишу аргументе у расправи. Увежбавају одмеравање аргумената за и против у дискусији и схватају улогу принципа већине.	Ученици дају своје предлоге решења и праве листу заједничких правила понашања у учионици.	Флип-чарт табла, оловке. Гласачке картице.	Дискусија са целим одељењем.
Лекција 4: Наш уговор о правилима	Ученици постижу заједнички споразум и уче како да се идентификују са заједнички формулисаним договором.	Ученици записују заједничка правила и потписују се на њих. Разматрају механизме контроле и могуће последице непоштовања правила.	Флип-чарт табла, оловке.	Дискусија са целим одељењем.

Лекција 1

Све је у реду! Стварно?

Које проблеме или конфликте уочавамо у нашем одељењу?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици увиђају разлику између јавних и приватних добара идентификовањем и разликовањем проблема које уочавају у свом одељењу.
Задаци	Ученици записују проблеме (на мапи ума) и разврставају их у категорије заједничких и индивидуалних проблема.
Наставна средства и материјали	Комадићи папира, оловке, наст. лист „Наш проблем – мој проблем“.
Методe	Индивидуални рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Наставник напише на табли наслов лекције „Све је у реду! Стварно?“ Ученици имају задатак да размисле о свим стварима за које мисле да нису у реду у њиховом одељењу или школи. Наставник треба да скрене пажњу ученицима на различита подручја у којима се проблеми или конфликти могу јавити:

- приликом рада са другим ученицима из одељења;
- између дечака и девојчица;
- када је потребно делити нешто – као што је иста клупа или иста просторија;
- у пријатељству или непријатељству с неким;
- код правила којих се не придржавамо или одбијамо да то чинимо.

Ученици записују све проблеме или конфликте којих се могу сетити на папириће, а затим излазе један по један и лепе их на таблу.

Када сви залепе своје папириће, седају у полукруг испред табле.

Наставник затим наглашава да постоје две различите врсте проблема – индивидуални и заједнички.

Даје примере за обе врсте проблема: на пример, много буке у учионици могао би бити заједнички проблем. Када неко дете огладни за време часа, то је његов лични проблем. Постоје и проблеми који се тичу двоје или троје деце, као на пример недовољно простора на столу/у клупи, или кад се у групи јави завист и љубомора.

Наставник разматра један по један проблем и наводи ученике да их сврстају у одговарајућу категорију. У ту сврху наставник треба да подели простор на табли на 2 дела, са заглављима „заједнички проблеми и конфликти“ и „индивидуални проблеми и конфликти“, а може евентуално додати и трећу категорију („проблеми 2-3 ученика“).

Када ученици разврстају све проблеме и конфликте, наставник отпочиње дискусију о томе који од датих проблема се могу лако решити.

Утврђивање градива/домаћи задатак: На наставни лист „Наш проблем – мој проблем“ записују, самостално или у паровима, нове примере.

Лекција 2

Ево како то ми радимо

Која решења имамо за проблеме?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици разматрају властите механизме решавања конфликта и развијају способност разумевања различитих гледишта, те различитих личности и понашања.
Задаци	Ученици износе своја мишљења о проблемима и дају предлоге решења.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке.
Методe	Групни рад.

Ток часа

Наставник поново показује листу проблема или конфликта са претходног часа. Ученици седе у четворочланим групама и узимају наставни лист „Наш проблем – мој проблем“ који су у међувремену попунили. Изаберу два проблема или конфликта са листе којима ће се детаљно бавити у оквиру своје групе и за која ће тражити решења.

У следећој фази, ученици разматрају различите идеје за решавање одабраних конфликта или проблема. Бележе *све* предлоге решења и дискутују о њима, те закључују који им предлог највише одговара. Своје резултате (предлоге за два одабрана проблема или конфликта) истичу на једном већем или два мања плаката.

Презентација плаката и разговор о њима одвијају се на следећем, 3. часу.

Лекција 3

Листа идеја

Која решења су по мишљењу већине ученика најбоља?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици уче како да формулишу аргументе у расправи. Увежбавају одмеравање аргумената за и против у дискусији и разумеју улогу принципа већине.
Задачи	Ученици дају своје предлоге решења и праве листу заједничких правила понашања у учионици.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке. Гласачке картице.
Методе	Дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Ученици узимају плакате које су направили на претходном часу и представљају их целом одељењу. Наглашавају која решења проблема или конфликта сматрају најбољима и објашњавају зашто тако мисле.

Након сваке презентације ученици залепе свој плакат на зид.

У одељењу од 25 ученика приближно шест група ће представити своја решења, те ће на тај начин бити разматрано 12 проблема или конфликта. Уколико је то превише, презентација и дискусија се могу спровести током два часа.

Када све групе представе своје идеје, ученици гласају за различита решења. Сваком решењу додељује се број од један до пет (под претпоставком да је за сваки проблем или конфликт понуђено највише пет решења). Да би гласали, ученици добијају картице са бројевима од један до пет. (В. наставни лист "Гласачке картице" који мора унапред бити ископиран и исечен.) Гласају тако што за сваки проблем или конфликт подигну картицу са бројем решења које сматрају најбољим. Наставник броји гласове и утврђује победничко решење. (Алтернатива: гласају групе, пошто њихови чланови обаве интерне консултације.)

Након што оцене све проблеме или конфликте, ученици заједно анализирају резултате и сопствено учешће, као и чињеницу да је о решењу одлучила већина. Оно можда не одговара свима, али је сам начин демократски и одсликава мишљење одељења у целини.

Лекција 4

Наш уговор о правилима

Како пишемо заједничка правила?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици постижу заједнички споразум и уче како да се идентификују са заједнички формулисаним договором.
Задаци	Ученици записују заједничка правила и потписују се на њих. Разматрају механизме контроле и могуће последице кршења правила.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке.
Методe	Дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Од проблема наведених на претходним часовима (укључујући и оне са наставног листа „Наш проблем – мој проблем“) издвајају се – кроз заједничку дискусију – три до четири проблема/конфликта од највећег значаја за читаво одељење (то се може утврдити гласањем, бодовима). У овом тренутку може се појавити и додатни конфликт/проблем од још већег приоритета. У циљу решавања проблема морају се израдити правила – заједнички и на демократски начин. То се може извести путем састављања „уговора о правилима“ који ће на крају сви потписати.

Кроз дискусију са целим одељењем ученици одлучују о томе какав облик ће уговор имати. Да ли ће бити у облику флип-чарт плаката, написан на папиру димензија А4, или увијен као документ (свитак) са печатом? Требало би да се усагласе око облика уговора, а ако је потребно и о томе могу одлучити демократски, већинским гласањем. До коначног уобличавања уговора, ученици могу – у две-три групе – на једном листу формулисати по један дати проблем са решењем. Истакнути напоре, ови листови дају нацрт уговора коју вештији ученици, користећи се њиме као основом, могу преобликовати у завршну верзију.

Ученици могу слободно одлучивати о структури уговора све док поштују следеће критерије:

- За сваки проблем прво се даје наслов (о чему се ту ради?), а затим се испишује решење, евентуално допуњено образложењем или подацима о томе на основу чега се доноси.
- Сва решења о којима је постигнута сагласност записују се у облику изјава.
- Сви ученици потписују уговор испод изјава.
- На уговору стоје место и датум потписивања уговора.

Када је уговор написан и потписан, ученици треба да разговарају о томе шта ће се десити ако неко прекрши неко од правила. Да ли ће сносити последице? Ако хоће, какве ће то последице бити? Како ће се контролисати поштовање правила? Да ли ће то бити дужност свих или само одређених особа? Да ли ће то помоћи или ће бити контра-продуктивно?

Могућа опција: последице кршења правила могу се укључити у уговор (као додатак).

ПЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Правила и закон – Основе заједничког живота

5.1 Зашто су нам потребна правила и закони?

Која правила су неопходна за заједничко учење, живот и игру у школи?

5.2 Шта ће бити ако....?

Непоштовање правила има последице

5.3 Наша нова школска правила

Стварање заједничког споразума

5.4 Кампања за нова школска правила

Евалуација и презентација нових правила

ПЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:**Кључни појам – „правила и закон“****Уводне напомене за наставнике: Договор на основу демократских принципа – наша нова школска правила**

Током последњих неколико година води се расправа о питању демократских принципа. Шта је демократија по данашњим мерилима? Да ли постоје добре и лоше демократије? Да ли је довољно да држава има демократски устав? Многе групе и странке називају се демократским и укључују реч „демократија“ у свој назив. Шта нам то говори? Шта то значи члановима датих група?

У основи, јасно је да се демократија не може наметнути. Да би могла функционисати, демократија захтева законски оквир, устав и разне споразуме. Биће ефикасна само ако људи осећају потребу да учествују у својој друштвеној заједници. Учествовање може имати различите облике и може се остваривати на различитим подручјима, поред тога, у различитим државама реализује се на различите начине.

У суштини, демократија значи да људи доносе законе по којима и они сами желе да живе. Идеално би било да што је могуће више људи учествује у таквим процесима. Шта желимо да уредимо? Ко све мора поштовати дата правила? Зашто нам је потребно ово или оно правило? Шта радимо када се правила и закони крше?

Ова наставна целина указује на чињеницу да је школа место где многи људи с веома различитим потребама „живе“ и уче заједно, те да тај заједнички живот мора некако бити уређен. Конфликте – који су потпуно природни – треба решавати, а интересе мањина штитити. У овој наставној целини ученици ће не само учити о важним принципима демократије, него ће их и практично искусити. Показало се да ученици постају свеснији и одговорнији ако су укључени у процес доношења одлука. Група људи који живе и проводе време заједно доносе правила која ће регулисати њихов заједнички живот. Деца и адолесценти проводе више времена у школи него на било ком другом месту.

Демократија се често брка са идејом да свако може да ради оно што жели. Појединци се залажу за сопствене потребе и сматрају да је у томе суштина демократије. Такав концепт није у складу са начелима демократије. Демократија се темељи на идеји да се правила и закони доносе кроз партиципативне процесе, који су транспарентни за свакога и којих се сви морају придржавати – чак и када се права и слободе тиме ограничавају. Међутим, чак се и ова правила и закони могу мењати.

Наставна целина која следи бави се поменутиим принципима.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области.

Ова наставна целина има следећи профил компетенција.

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	*	***

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- Претраживање на интернету
- Интервјуисање и анкетање
- Тумачење слика
- Рад са мапама ума
- Креирање плаката
- Организовање изложби
- Планирање и држање презентација
- Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- Писање новинских чланака
- Извођење представа
- Организација и држање дебата

ПЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:
Правила и закон: општи поглед
Основе заједничког живота
Договор на основу демократских принципа – наша нова школска правила

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Зашто су нам потребна правила и закони?	Ученици размишљају о сопственим ставовима и уверењима у вези са постојећим правилима. Разговарају о значају правила у заједничком животу и раду. Схватају да су правила неопходна.	Ученици учествују у игри симулације и кроз практично искуство постају свесни функције правила. Праве листу разлога због којих су правила неопходна и упоређују их са идејама својих другова. Упоређују школска правила са својим правима и обавезама у школи.	Мекане лоптице, флип-чарт табла, оловке, наставни листови, кућни ред или списак школских правила.	Групни рад, дискусија са целим одељењем, рад у паровима.
Лекција 2: Шта ће бити ако...?	Ученици расправљају о последицама кршења закона. Разматрају школска правила у односу на принципе праведности, једнакости, учествовања и поштовања.	Ученици глуме сцену у којој се крше школска правила. Анализирају постојећа школска правила, разматрају и бележе стварне и могуће последице њиховог кршења. Указују на оно што би волели да промене у школским правилима, објашњавају зашто би то желели да промене и на који начин.	Самолепљиви папирићи, оловке, флип-чарт табла, кућни ред или списак школских правила за сваку групу, верзија школских правила написана крупнијим словима на великом папиру или на табли.	Играње улога у групама, дискусија са целим одељењем, групни рад.
Лекција 3: Наша нова школска правила	Ученици уче како да раде на низу заједничких правила која ће бити обавезујућа за све у школи. Разматрају реалне могућности интегрисања својих правила у свакодневни живот школе.	Ученици постижу споразум о правилима која је прихватила већина и разматрају могућности укључивања ставова мањине.	Флип-чарт табла, оловке, гласачке картице, кућни ред или списак школских правила на великом папиру или на табли, комадићи папира.	Групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 4: Кампања за нова школска правила	Ученици схватају који су то значајни критерији на основу којих се доносе добри закони. Уче како да спроведу кампању за нова школска правила.	Ученици прикупљају различите критерије за добра правила. Преиспитују своје предлоге за нова школска правила на основу ових критерија. Пишу коначни споразум и потписују га. Представљају свој споразум другим одељењима у школи.	Флип-чарт табла, наставни листови, оловке, копије споразума за друга одељења, списак идеја до којих су дошли методом асоцијација на првом часу.	Рад у паровима, дискусија са целим одељењем, презентација пред другим одељењима.

Лекција 1

Зашто су нам потребна правила и закони?

Која правила су неопходна за заједничко учење, живот и игру у школи?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици размишљају о сопственим ставовима и уверењима у вези са постојећим правилима. Разговарају о значају правила у заједничком животу и раду. Схватају да су правила неопходна.
Задаци	Ученици учествују у игри симулације и кроз практично искуство постају свесни функције правила. Праве листу разлога због којих су правила неопходна и упоређују их са идејама својих другова. Упоређују школска правила са својим правима и обавезама у школи.
Наставна средства и материјали	Мекане лоптице, флип-чарт табла, оловке, наставни листови, кућни ред или списак школских правила.
Методe	Групни рад, дискусија са целим одељењем, рад у паровима.

Ток часа

Одељење игра игру „погоди правила“ (најбоље на школском дворишту или у физкултурној сали). Наставник подели ученике у два тима и објасни им да ће играти игру у којој морају сами да погоде правила.

Објашњење:

- ради се о томе да се постигне што више голова;
- само наставник зна правила игре;
- наставник не објашњава правила, а ученици не могу питати која су;
- када прекрше правило, ученици морају да седну са стране;
- циљ игре је да ученици постигну гол, а да не прекрше правила; задатак ученика је да сами схвате правила како их не би прекршили.

Правила, која само наставник зна, су следећа:

- гол се постиже убацивањем лопте у *сопствени* гол;
- сви могу учествовати у игри, уз изузетак: ученици чија имена почињу на слово А не смеју трчати;
- само дечаци (или: само девојчице) могу шутирати лопту;
- онај ко држи лопту не сме се кретати;
- насиље је дозвољено.

Током прва два минута важе само прва два правила. Наставник затим укључује остала правила и цела игра траје 5-10 минута.

Када се игра заврши, наставник окупља ученике и поставља им следећа питања:

- Шта мислите о игри? Да ли је била добра? Лоша? Поштена? Зашто?

- Како сте знали да уопште постоје нека правила?
- Како сте се осећали због тога што не знате правила?

Методом брзог низања идеја (*brainstorming*) наставник добија од ученика одговоре које бележи на (флип-чарт) табли. Са фрустрирајућег искуства нетранспарентних и непознатих правила, наставник прелази на тему „Зашто су нам потребна правила?“ примењену на живот у школи. Питање се поставља целом одељењу или даје на расправу групама од по 2-3 ученика. Одговори појединаца и група се записују и разврставају (на обичној или флип-чарт табли, графофолији). Требало би да се на крају активности на табли нађу основни критерији који се тичу „једнакости“, „учествовања“, „правичности“ и „поштовања“. Наставник бележи резултате пошто ће му бити потребни и касније.

Правила у школи могу постојати само ако ученици имају права и обавезе, а који морају бити преточени у некакав „правилник“. Ученици имају задатак да направе списак својих права и обавеза у школи и да их упореде са кућним редом, односно школским правилима. Добро би било дати ученицима 2-3 примера, како би им било јасно шта тачно треба да раде. Ученици раде у паровима и записују своја права, обавезе и школска правила на наставни лист „Права, дужности, одговорности и правила у нашој школи“. У случају да за ово нема довољно времена на часу, може се урадити као домаћи задатак. За то ће ученицима бити потребна по једна копија школских правила. Попуњене наставне листове излажу на табли.

Када су сви наставни листови изложени, ученици их разгледају и разговарају о њима.

Лекција 2

Шта ће бити ако....?

Непоштовање правила има последице

Васпитно-образовни циљеви	Ученици расправљају о последицама кршења закона. Разматрају школска правила у односу на принципе праведности, једнакости, учествовања и поштовања.
Задаци	Ученици глуме сцену у којој се крше школска правила. Анализирају постојећа школска правила, разматрају и бележе стварне и могуће последице њиховог кршења. Указују на оно што би волели да промене у школским правилима, објашњавају зашто би то желели да промене и на који начин.
Наставна средства и материјали	Самолепљиви папирџи, оловке, флип-чарт табла, списак школских правила за сваку групу, верзија школских правила написана крупнијим словима на великом папиру или на табли.
Методe	Играње улога у групама, дискусија са целим одељењем, групни рад.

Ток часа

Пошто наставник изложи циљ и ток часа, заједнички се читају важећа школска/одељенска правила.

Ученици формирају групе од по четири члана и смишљају шта могу извести за 2-3 минута. Глуме сцену у којој се крше школска правила. Пре него што почну да глуме, групе разматрају правила. (Унапред обезбедити простор за пробе и извођење.) Сцене могу да буду следеће:

- кршење правила у фудбалској игри;
- исмевање друге деце или њихово излагање подсмеху;
- непоштовање простора или имовине друга(рице) у клупи;
- лоше понашање у учионици;
- лоше понашање у школском дворишту;
- причање на часу;
- туча;
- итд.

После једне-две пробе, за свако прекршено правило ученици бележе последице или – ако их није било – могуће последице.

Поново су сви на окупу, те неке или све групе – зависно од расположивог времена – изводе своју сцену. Гледаоци погађају о каквом се прекршају ради. Група потврђује одговор и објашњава последице које настају услед непридржавања правила.

Групе онда узимају своје белешке и укључују се у дискусију на нивоу целог одељења.

Током дискусије разматрају се следећа питања, уопштено али првенствено у вези са школским/одељенским правилима:

- На који начин правила подржавају наша права и обавезе и помажу да живимо безбедно, праведно и добро у заједници са другима?
- Како да сви знамо која правила треба да поштујемо?
- Да ли су правила праведна према свима?
- Ко треба да доноси правила нашег заједничког живота у школи/одељењу и зашто?
- Ко их је, у ствари, саставио? Да ли је то у реду?
- Шта се дешава ако кршимо правила?

- Постоје ли ситуације у којима се правила мењају? Из којих разлога и ко може/треба да спроведе те измене?

Након дискусије ученици се враћају у своје групе. Разговарају о томе да ли желе да промене нешто у постојећим школским правилима. Доносе заједничку одлуку и означавају промене које желе да изврше тако што залепе своје предлоге на верзију школских правила написаних на табли или на великом папиру. (Наставак рада на следећем, 3. часу.)

Лекција 3

Наша нова школска правила

Израда заједничког споразума

Васпитно-образовни циљеви	Ученици уче како да раде на низу заједничких правила која ће бити обавезујућа за све у школи. Разматрају реалне могућности интегрисања својих правила у свакодневни живот школе.
Задаци	Ученици постижу споразум о правилима која је прихватила већина и разматрају могућности укључивања ставова мањине.
Наставна средства иматеријали	Флип-чарт табла, оловке, гласачке картице, кућни ред или списак школских правила на великом папиру или на табли, комадићи папира.
Методe	Групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Ученици седе у кругу испред флип-чарт или обичне табле на којој су великим словима написана школска правила. Самоплепљиви папирићи на којима пише шта би различите групе волеле да промене још увек се налазе на табли. Наставник отпочиње дискусију.

- Шта ученици мисле о датим предлозима?
- Да ли се слажу са предлозима? О којима би требало још поразговарати и, евентуално, прилагодити их?
- Колико их се слаже са појединачним предлозима? Већина (пребројати)?
- Шта је са мањином? Може ли се пронаћи неки компромис?

Ученици се враћају у своје групе. Раде на једном правилу које ће бити промењено и покушавају да га (пре)формулишу. Записују ново/измењено правило на папирић и лепе га на таблу.

Када залепе све нове предлоге на таблу, ученици треба да гласају. Сви узимају своје гласачке картице (в. 4. наст. целина, лекција 3). Наставник чита једно по једно правило. Ученици гласају користећи картице којима показују да ли су за, против или су уздржани.

Предлоге које већина није прихватила треба поново размотрити.

На крају је потребно записати нова школска правила на један папир који ће користити на следећем часу.

Лекција 4

Кампања за нова школска правила

Евалуација и презентација нових правила

Васпитно-образовни циљеви	Ученици схватају који су то значајни критерији на основу којих се доносе добри закони. Уче како да спроведу кампању за нова школска правила.
Задаци	Ученици прикупљају различите критерије за добра правила. Преиспитују своје предлоге за нова школска правила на основу ових критерија. Пишу коначни споразум и потписују га. Представљају свој споразум другим одељењима у школи.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, наставни листови, оловке, копије споразума за друга одељења, списак идеја до којих су ученици дошли методом асоцијација на првом часу.
Методe	Рад у паровима, дискусија са целим одељењем, презентација пред другим одељењима.

Ток часа

Напомена: Уколико се измена школских правила тиче читаве школе и наставничког колектива, наставник пре овог часа мора на Већу представити пројекат и прибавити сагласност руководства школе или Наставничког већа како би се изгласала евентуална измена/допуна (дела) школских правила, а ревидирана правила била предочена другим одељењима на прихватање или одбијање. Без промишљене припреме на том плану, читав пројекат ће пропасти, уз ризик да се претвоти у фарсу.

Ученици кроз разговор (у групи или одељенски) треба да размотре који критеријуми су најподеснији да неко правило постане добро правило. Позабавиће се карактеристикама као што су „правично“, „спроведиво, може се испунити“, „никога не привилегује или деградира“, итд. Ове одреднице бележе на наставни лист „Критеријуми за добра правила“ који су добили од наставника.

Ученици затим у групама од двоје-троје (у саставу у којем су на 3. часу израдили предлоге нових/измењених правила) тестирају разрађене критеријуме. У наставном листу испуњавају рубрике ДА и НЕ за једно или више нових правила; осим тога, на листу треба и да образложе (наведу разлоге за) свој став. Ови листови су важни као подлога за нова правила приликом њиховог представљања другим одељењима, Наставничком већу или руководству школе.

Као последње, формирају четворчлане групе које обилазе друга одељења и тамо, као и евентуално на седници Наставничког већа или пред руководством школе, излажу предлоге за нова школска правила. Како је речено, важно је да се разговара и о припреми, увежбавању и реализацији презентације. Такође, мора бити јасно да ли се сличним задатком баве и нека друга одељења. Да ли ће и они хтети да гласају за нова правила? И како даље?

После презентација организује се кратак резимирајући разговор о читавом процесу који се одиграо на овом сегменту учења о доживљају демократије, успешности и могућим проблемима таквог процеса.

ШЕСТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Моћ и власт³ - Ја сам главни! Јесам ли?

6.1 Суперхерој?

Какав положај би требало да има председник одељења?

6.2 Добри момци, лоши момци?

Какав је положај политичара у демократији?

6.3 Једна особа ради све, а остали ништа?

Ко ће имати коју улогу у систему репрезентације?

6.4 Расподела моћи

Који критеријуми дефинишу систем репрезентације?

³ У графичком прегледу основних концепата, у првом делу и на крају овог приручника, базични концепт о којем овде говоримо назива се „Држава и политика“. У складу са садржајем ове наставне целине, наслов је благо модификован.

ШЕСТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:

Кључни појам – „Моћ и власт“

Уводне напомене за наставнике: Легитимна моћ – делегатски принцип у нижим разредима основне школе

Већ на узрасту од 10 година ученици су способни за апстрактно мишљење. Могу да препознају и разраде структуре у свом окружењу и у стању су да направе разлику између сопствених интереса и интереса других. Што су старији, све су способнији за апстрактно мишљење.

Након десете године ученици почињу да разумевају просторно-временске односе, те развијају способност изражавања и уочавања осећања и препознавања норми. До овог узраста ученици су већ упознали окружење у којем живе и почињу да показују велико интересовање за непознато. Њихова перцепција друштвених група (вршњачких колектива, удружења, клубова, омладинских група, итд.) постаје детаљнија, те стога постају мотивисанији, више се залажу за друге људе и заговарају властите интересе.

Живот у одељењу и школи постаје све важнији. Како је тај заједнички живот организован? Која правила су важна? Ко доноси дата правила и ко одлучује о њима? Ко их може променити?

У потрази за одговорима на ова питања неопходно је не само упознати политички систем заједнице или, у ширем смислу, државе, него и имати утицај на структуре и процесе унутар заједнице – другим речима, „живети“ демократију.

Увођење ваннаставних пројеката на којима сарађује више ученика веома је корисно за дететов психички развој, посебно у вишим разредима основне школе и у средњој школи. Ученици могу да препознају циклус политичких процеса и да разумеју процес одлучивања. Штавише, већина одлука релевантних за ученике овог узраста доноси се на нивоу заједнице (на пример, одлуке о саобраћају, забавним садржајима, и сл.). Ученици ће доћи до значајних спознаја ако се охрабрују да преузму друштвену одговорност или ако се сматрају одговорнима за део школског живота. Бавећи се темама као што је делегирање (у смислу демократског избора представника уместо именовања од стране моћног доносиоца одлука), могу стећи конкретно искуство учествовања и одговорности у свакодневном животу. Што више стварних искустава ученици овог узраста имају и што им се више пружа могућност утицања на политичке процесе на микро и средњем нивоу, то је већа вероватноћа да ће и касније у животу учествовати у доношењу одлука и да ће развити осећај друштвене одговорности.

Суочавање са моћи и ауторитетом – принципом делегирања – представља један корак у подизању свести. Неколико наредних лекција визуализују политичке процесе у школи на начин аналоган оном који се одвија ван школе. У том смислу, избор председника одељења не треба да буде изолована активност, него да служи као модел за изборе у већим системима.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области.

Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	***	**

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- 0 Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- 0 Претраживање на интернету
- 0 Интервјуисање и анкетање
- 0 Тумачење слика
- 0 Рад са мапама ума
- 0 Креирање плаката
- 0 Организовање изложби
- x Планирање и држање презентација
- 0 Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- 0 Писање новинских чланака
- 0 Извођење представа
- x Организација и држање дебата

ШЕСТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Моћ и власт : општи поглед
Ја сам главни! Јесам ли?
Легитимна моћ – делегатски принцип у нижим разредима основне школе

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задачи	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Суперхерој?	Ученици разматрају концепт делегирања одговорности и овлашћења кроз разговор о положају председника одељења.	Ученици разговарају о задужењима, компетенцијама и положају које би требало да има председник одељења.	Флип-чарт табла, оловке, наставни листови, (по могућности) велика слика суперхероја.	Индивидуални рад, групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 2: Добри момци, лоши момци...?	Ученици долазе до спознаје да једна особа може представљати групу људи. Разумеју концепт делегирања моћи и полагања рачуна пред јавношћу.	Ученици упоређују своје идеје са шемом система политичке репрезентације у демократији. Разговарају о својим ставовима у вези са политичарима и упоређују их са мишљењем других. У ту сврху спроводе кратак интервју.	Шема система политичке репрезентације (наст. лист) оловке, папир.	Индивидуални рад, групни рад, дискусија са целим одељењем.
Лекција 3: Једна особа ради све, а остали ништа?	Ученици разматрају одговорности и компетенције које се односе на разне положаје, разумеју изборни процес и његове последице.	Ученици представљају одељењу резултате својих интервјуа. Дефинишу одговорности и компетенције различитих положаја и бирају једног ученика за председника одељења.	Флип-чарт табла, оловке, гласачки листићи, списак ученика заинтересованих за функцију председника одељења, копије наставног листа "Подаци о изборима".	Дискусија са целим одељењем.
Лекција 4: Расподела моћи	Ученици се упознају са концептима реизбора и смене. Разматрају критерије и контролне механизме за дефинисање система репрезентације.	Ученици разматрају и дефинишу критерије који им омогућавају да контролишу рад председника одељења.	Флип-чарт табла, оловке.	Дискусија са целим одељењем.

Лекција 1

Суперхерој?

Какав положај би требало да има председник одељења?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици разматрају концепт одговорности и овлашћења кроз разговор о положају председника одељења.
Задаци	Ученици разговарају о задужењима, компетенцијама и положају које би требало да има председник одељења.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке, наставни листови, по могућности велика слика суперхероја.
Методe	Индивидуални рад, групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Напомена: Оптималан тренутак за овај час јесте онај кад предстоји избор председника одељења или делегата за ученички парламент. У школама које немају ученички парламент нити председника одељења, ризикује се хипотетична ситуација. Предлози: Ову тему покренути у договору са другим наставницима и руководством школе да се оснује ученички парламент. Алтернатива: Можда у вашем окружењу постоји неки други орган/функција где би се могла применити оваква процедура или би се обрада теме могла договорити у сарадњи са општином.

Ученици добију наставне листове са сликом суперхероја и имају задатак да попуне празне облачиће компетенцијама и одговорностима које председник одељења треба да има. Раде индивидуално десетак минута.

Када заврше задатак, поделе се у групе од по четири члана и разговарају о својим наставним листовима. Одлучују које су карактеристике, компетенције и одговорности најрелевантније за председника одељења. Записују своје закључке на комадиће папира.

Свака група залепи своје предлоге на велику слику суперхероја на флип-чарт или обичној табли. Наставник отпочиње дискусију о следећим питањима:

- Која је најважнија компетенција коју би требало да има председник одељења?
- Када ће председнику одељења бити потребна подршка осталих?
- Да ли председник одељења мора да буде суперхерој?
- У којим ће ситуацијама председник одељења бити исти као и остали?
- Које слабости може имати председник одељења? Које не може?
- Шта мислите, у ком случају би требало сменити председника одељења? Како? Хоће ли доћи до тога?
- Које жеље председник одељења није у стању да испуни, а које јесте?

Након дискусије, ученици имају задатак да размисле да ли би могли замислити себе у позицији кандидата за председника одељења. Треба да размисле о компетенцијама о којима су разговарали и да процене да ли би били у стању да буду на том положају. У краткој завршници, сваки ученик даје одговор и концизно образложење. Пред стварне изборе, наставник даје ученицима лист папира и каже им да се потпишу ако желе да се кандидују за председника одељења.

Лекција 2

Добри момци, лоши момци?

Какав је положај политичара у демократији?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици долазе до спознаје да једна особа може представљати групу људи. Разумеју концепт делегирања моћи и одговорности пред јавношћу.
Задаци	Ученици упоређују своје идеје са шемом система политичке репрезентације у демократији. Разговарају о својим виђењима политичара и упоређују их са мишљењем других. У ту сврху спроводе кратак интервју.
Наставна средства и материјали	Шема система политичке репрезентације (наст. лист), оловке, папир.
Методe	Индивидуални рад, групни рад, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Наставник подели ученицима наставне листове са шемом система политичке репрезентације и уводи концепт делегирања/представљања на нивоу општине/округа/покрајине/државе: као што постоје вође одељења, тако постоје демократски изабрани представници народа на различитим нивоима. Њима је делегирањем додељена моћ.

Наставник даје информације о шеми и објашњава систем репрезентације. Процес бирања представника разликује се од државе до државе, зависно од друштвеног уређења (на пример, зависно од тога да ли је у питању посредна или непосредна демократија). Овде ученици треба да нађу везу са земљама о којима нешто знају.

Ученици раде индивидуално и попуњавају наставне листове. Затим у паровима или трочланим групама разговарају о томе шта знају о политичарима и размењују мишљења о њима. Следећа питања, исписана на табли, могу бити од помоћи:

- Шта мислите о политичарима?
- Које политичаре познајете?
- Шта политичари треба да раде?
- Шта не треба да раде?
- Зашто тако много људи има лоше мишљење о политичарима?

Одговори неких група на поједина питања обједињују се и поново анализирају.

Ученици затим имају задатак да припреме интервју и питају друге људе (рођаке, познанике) шта мисле о политичарима и њиховим компетенцијама. Записују питања која желе да поставе члановима своје породице, пријатељима и познаницима. Одговоре треба да бележе. Притом ће им користити упутства у оквиру методе бр. 3 из прилога овом приручнику (евентуално подељене копије). Ево неколико могућих питања:

- Које компетенције треба да има један политичар?
- Шта мислите, зашто политичари често имају лош имиџ?
- Које особине треба да има један политичар?
- Које особине не би требало да има?

Ученици треба да заврше интервјуе до следећег часа, у форми белешки или тонских снимака, када ће представити резултате до којих су дошли.

Лекција 3

Једна особа ради све, а остали ништа?

Ко ће имати коју улогу у систему репрезентације?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици разматрају одговорности и компетенције које се односе на разне положаје, разумеју изборни процес и његове последице.
Задаци	Ученици представљају одељењу резултате својих интервјуа. Дефинишу одговорности и компетенције различитих положаја и бирају једног ученика за председника одељења.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке, гласачки листићи, списак ученика заинтересованих за функцију председника одељења, копије наставног листа „Подаци о изборима“.
Методe	Дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Напомена: Ако је председник одељења већ изабран или таква функција не постоји у школи, овај час се може повезати са неком другом функцијом у школи или општини, или се може извести у виду играказа.

Ученици доносе резултате интервјуа са претходног часа. Представљају своје резултате методом блиц-рапорта (у два минута максимално). Наставник записује одговоре о компетенцијама политичара на таблу да би ученици имали визуелну представу о томе у ком смеру воде дати одговори.

Наставник се затим враћа на питање положаја председника одељења као политичке функције. Ставља списак ученика заинтересованих за функцију председника одељења на таблу. Наставник обавештава ученике да је потребно да сазнају више о будућем председнику одељења, о његовим/њеним компетенцијама и идејама да би могли да одлуче за кога да гласају. Кандидати припремају кратку презентацију о себи која не би требало да траје дуже од два минута. Презентација треба да одговори на питање: „За шта се залажем“.

Када се сви кандидати представе, ученицима треба дати прилику да постављају питања. Могу се обратити сваком кандидату појединачно, али могу и постављати питања на која треба да одговоре сви кандидати.

Ученици затим гласају за кандидате. Наставник упознаје ученике са две различите изборне процедуре: јавно и тајно гласање. Ученици одлучују који изборни поступак желе да користе.

Ако се одлуче за тајно гласање треба да користе гласачке листиће на које ће написати име кандидата за ког желе да гласају. Затим стављају своје листиће у корпу или кутију. Два ученика имају задатак да преброје гласове и запишу резултате на табли.

Ученици који броје гласове проглашавају председника одељења, као и особу која је по броју гласова била на другом месту и која ће бити заменик председника одељења.

Наставник даје ученицима следећи домаћи задатак: „Када дођете кући, питајте родитеље када су последњи пут гласали на изборима, какви су то избори били, када су се одржавали и како су били организовани.“ (Наставник мора пазити да не каже ученицима да питају родитеље за кога су гласали, и сл.). За овај задатак наставник може дати ученицима наставне листове „Подаци о изборима“ са одговарајућим питањима.

Лекција 4

Расподела моћи

Који критерији дефинишу систем репрезентације?

Васпитно-образовни циљеви	Ученици се упознају са концептима реизбора и смене. Разматрају критерије и контролне механизме за дефинисање система репрезентације.
Задаци	Ученици разматрају и дефинишу критерије који им омогућавају да контролишу рад председника одељења.
Наставна средства и материјали	Флип-чарт табла, оловке.
Методe	Дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Ученици доносе одговоре својих родитеља о изборима на час. Седе у групама од по четири члана и упоређују одговоре својих родитеља. У одељенском разговору, тематизују се најважније тачке, ставови и питања покренута у групама.

Наставник затим чита ученицима причу о градоначелнику једног малог града:

Био једном један градић по имену Учмаљево чији су становници били прилично несрећни. Било је неколико разлога за то. Учмаљево није било баш занимљив град и није било ничега што би становници могли да раде, осим да иду у локални парк. Није било занимљивих продавница, ни концерата, а ни места на којима би се одвијале спортске активности. Није било чак ни игралишта за децу у вртићима и школама. Све што су људи у Учмаљевоу могли да раде било је да иду у парк, где су седели и гледали у рибњак. По повратку из школе, деца су радила домаће задатке, одлазила у парк као и одрасли, а затим седела или трчала око рибњака. Није било ничега о чему би становници Учмаљева могли да разговарају у вечерњим сатима, никаквих догађаја које би препричавали, никаквих сећања која би могли поделити са другима. За људе у Учмаљевоу сваки дан био је налик на претходни.

Зашто је то било тако? Да ли је Учмаљево било сувише сиромашно да обезбеди неке забавне садржаје? Да ли су становници Учмаљева били сувише лењи да било шта раде? Не, никако. Само није било никога ко би био задужен да нешто организује, никога ко би преузео одговорност за Учмаљево и почео да на неки начин мења ствари. За разлику од многих других градића, Учмаљево није имало свог вођу – градоначелника.

Како је ситуација у Учмаљевоу постала неподношљива, једне недеље група људи који су се нашли у парку одлучила је да организује изборе на којима ће изабрати некога ко ће бити задужен за Учмаљево – одлучили су да изаберу градоначелника. Нешто је морало да се промени! И то брзо!

Није било много људи који су желели да раде тај посао. Само два кандидата пријавила су се за место градоначелника. Један је био локални учитељ, господин Зналић, који је годинама желео да промени ствари у школи и око ње. Имао је неке идеје о томе како да то уради, али када су га упитали шта би променио у Учмаљевоу, рекао је да он то још увек не зна и да би прво хтео да пита становнике за мишљење. Многи су били разочарани. Мислили су да ће господин Зналић изнети предлоге о великом тржном центру са биоскопом и ресторанима. Мислили су да ће напоскон добити свој толико ишчекивани аква-парк. Надали су се да ће господин Зналић

обећати да ће изградити концертну дворану. Какво је то само било разочарење за становнике Учмаљева!

Када је други кандидат, господин Полетовић, ступио на сцену, људи нису много очекивали. „Ово је губљење времена; ионако се ништа неће променити у Учмаљеву“, рекао је један од присутних мушкараца. „Претпостављам да сте у праву“, прошапутала је старија госпођа која је стајала до њега. Господин Полетовић, наочит младић, отпочео је свој говор. Дуго је говорио. Говорио је о Учмаљеву као свом родном граду, споменуо је школу у коју је ишао и парк у којем је одрастао. Рекао је како ствари морају да се промене у Учмаљеву. Говорио је о игралиштима која су била толико потребна деци, о новом базену који су сви прижељкивали, о дуго ишчекиваној концертној дворани, па је чак споменуо и парк где ће тинејџери моћи да возе ролере. И док је господин Полетовић тако говорио, лица становника Учмаљева засијаше од задовољства. Изненада, сви су се смешили. „Па, можда смо погрешили“, поново се огласила стара госпођа. „Да, можда“, одговорио је мушкарац, замишљајући већ како плива у новом базену.

„Како ћемо све то платити?“ питао је господин Полетовић своју публику. „Једноставно! Предлажем да сви приложимо своје уштеђевине, а ја ћу се побринути за градњу. Тако ћемо сви нешто допринети.“ Становницима Учмаљева то је звучало сасвим разумно. На изборима који су се одржали идуће недеље само двоје људи није гласало за господина Полетовића. Он је био апсолутни победник. Једино двоје људи који су гласали за господина Зналића били су сам господин Зналић и његова мајка. Али ствари ће се сада променити у Учмаљеву. Напокон се појавио неко ко је имао јасну представу о томе шта да ради, а чак је знао и како да прикупи новац за оно што је планирао да изгради. Није било никакве сумње да ће сви у Учмаљеву дати господину Полетовићу сав новац који су годинама штедели – а он га је са радошћу примио.

Дуго после избора, становници Учмаљева били су весели јер су знали да ће ускоро имати све оно што су прижељкивали. Пролазили су месеци, а још није било ни трага од градилишта; није било никаквих грађевинских радова ни радника.

Једног поподнева у Учмаљево се докотрља некаква машина носећи велики плави предмет необичног облика. „Стигао нам је базен“, повикао је један дечак на школском игралишту када је машина протутњала крај њега. „Страва“, повикали су остали. Неколико дана касније, сазнали су да је базен испоручен на кућну адресу господина Полетовића и да је монтиран у његовом дворишту. Људи су почели да се питају. Неки су почели да сумњају у његова обећања, док су други још увек веровали да ће и градски базен ускоро стићи и стрпљиво чекали.

Само недељу дана касније, група старијих мушкараца угледала је огромни, скупи аутомобил како пролази крај њих, сијајући златним сјајем на сунчевој светлости. „Опа! Нисам знао да нам Краљица долази у посету“, шалио се један од њих. И остали су се смејали, све док нису схватили да је за воланом седео главом и брадом господин Полетовић. Уместо да новац употреби за изградњу нових игралишта, купио је себи нови ауто. Становници Учмаљева постали су веома узнемирени.

Након недељу дана дошло је до још једног инцидента када се господин Писмић, досадоградски поштар, вратио са своје редовне дневне руте и испричао својим пријатељима шта му се десило тог дана. „Замислите, када сам пролазио поред виле господина Полетовића, чуо сам необичан звук, нешто попут слоновске рике. Одлучио сам да застанем и погледам мало боље о чему се ради.“ „И, шта си видео?“ били су знатижељни његови пријатељи. „Нешто невероватно: када сам провирио кроз металну ограду, видео сам да је буку правио огромни слон.“ „Стварно?“ запитао га је његови пријатељи у неверици. „Да, стварно. А онда сам схватио да је то био само филм. Али никада пре нисам видео тако велико биоскопско платно! Кажем вам, господин Полетовић саградио је себи највећи отворени биоскоп на свету.“ Људи напросто нису могли да верују. Шта се десило са њиховом концертном двораном? Постали су још узнемиренији. Али, шта су могли да ураде? Коначно, сами су га изабрали.

„Шта се то МЕНЕ тиче“, рекао је господин Зналић, учитељ, када је она иста група људи који су и одлучили да се одрже избори дошла да га упита за савет. „Гласали сте за њега и он је сада градоначелник Учмаљева“, приметио је. „Али, то је непоштено“, рекли су људи. „Чак је остатак новца намењен за парк за ролере искористио да сагради свој омиљени ресторан брзе хране у сопственом дворишту. Сада по цео дан може јести хамбургера и крофни колико му срце жели! А ми још увек седимо у парку и досађујемо се, и наша деца још увек седе у парку и досађују се.“ „Знам“, рекао је господин Зналић и затворивши очи протрљао у браду. „Знам, и морамо нешто да предузмемо...“

У групама, ученици разговарају о томе како би се прича могла наставити, имајући на уму три питања:

- Шта су становници Учмаљева могли да ураде пре него што се све ово десило?
- Шта могу да ураде сада? На крају крајева, ипак су гласали за господина Полетовића.
- Како се може спречити да се овако нешто понови и у будућности?

Записују своје одговоре на папире великог формата и представљају их целом одељењу током дискусије.

Када све групе представе своје идеје, наставник усмерава дискусију на ситуацију у њиховом одељењу и поставља следећа питања:

- Како можемо бити сигурни да ће председник одељења радити оно што смо се договорили?
- Који механизми нам могу помоћи да то осигурамо?
- Ко би то могао радити?
- Шта ће се десити ако откријемо да нешто није у реду?
- Ко доноси одлуку о смени председника одељења?

Ученици кроз заједничку дискусију разматрају ова питања и износе предлоге. Гласају о предлозима и одлучују се за заједничко решење. Договор записују, а затим се сви потписују на њега, укључујући председника одељења и заменика.

СЕДМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Одговорност – Постајем еколошки свестан... моја школа учествује

7.1 Одговорност

Ученици разматрају темељна начела одговорности

7.2 Школа је живот: живети еколошки?

Колико је наша школа еколошка?

7.3 Како могу постати одговоран?

Ученици предузимају прве кораке да подигну ниво еколошке свести у својој школи

7.4 Шта смо постигли и како даље?

Ученици анализирају досадашње активности и одлучују како да наставе

СЕДМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:**Кључни појам – „Одговорност“****Уводне напомене за наставнике: Како систем вредности ученика одражава њихово виђење концепта људских права?**

*Добро дошли у моје јутро, добро дошли у мој дан
 Све је баш онако како сам желео, ја сам за то одговоран
 Створио сам нешто слика, тек да видим шта ће од њих испасти
 Мислим да је сада све савршено, не желим ништа мењати.*

Из песме *Збогом Андромеда* (1973) Цона Денвера

Данас деца од најранијег узраста уче да преузму одговорност за сопствене поступке. То се у многим друштвима и породицама подразумева. Демократска држава може функционисати само ако грађани не постављају питање шта држава може учинити за њих, него шта они могу учинити за државу. У том смислу често се наводе речи Ц. Ф. Кенедија који је рекао: „Немојте питати шта ваша земља може учинити за вас, него шта ви можете учинити за своју земљу.“

Постоје различите врсте и степени одговорности. Одговорност може бити лична, колективна или морална. Постоји одговорност парламента, владе или медија, као и многих других институција и појединаца. Постоји и одговорност државе да едукује децу, младе, родитеље или наставнике, те друге друштвене кругове. Ови облици одговорности имају законску основу или пак представљају моралне вредности.

У овој наставној целини ученици ће увидети да постоје различити облици одговорности и да се они често мешају. Најважније је да ученици развију свест о томе да је преузимање одговорности за њихово непосредно окружење истовремено допринос целој заједници. На тај начин они не само да дају свој допринос заједници, него стичу моћ и утицај. Зависно од политичке ситуације или политичке традиције у земљи (или зависно од школске традиције или школског управног органа), преузимање одговорности, а тиме и стицање моћи, може бити једноставно или, пак, веома тешко. Ускраћивање могућности преузимања одговорности изазива фрустрацију у свакодневном животу која се мора анализирати и превазићи.

Људска бића способна су за морално расуђивање још од најранијег узраста и схватају када се понашају одговорно, а када не. Ипак, важно је да се друштвено и морално учење не ограничи само на основни ниво; у ствари, ако одлучимо да га укључимо у образовање за демократско грађанство и образовање за људска права постојећи циљеви морају се проширити. Размишљање о искуству које се стиче преузимањем одговорности води ка ширем схватању самога себе као грађанина. Штавише, ово искуство води не само ка томе да се појединцу доделе нове одговорности, него и ка њиховом аутоматском преузимању.

Баш као у песми Цона Денвера наведеној на почетку: „Све је баш онако како сам желео, ја сам за то одговоран“, ученици треба да уче кроз искуство преузимања одговорности. Треба да доносе одлуке и да буду одговорни за резултате својих одлука. Учити и живети демократију у школама значи да је школа место где се припрема за живот, али и место где се заједно живи и одлучује. Свима је јасно да постоји јасна подела улога и да су закони и правила неопходни. Па ипак, у многим школама широм света још увек не постоји воља да се ученицима обезбеди више простора и прилика за дијалог и преузимање одговорности. Наставници и директори школа могу лако променити овакво стање, и то у оквиру постојећих правила и закона.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	**	***

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- Претраживање на интернету
- Интервјуисање и анкетање
- Тумачење слика
- Рад са мапама ума
- Креирање плаката
- Организовање изложби
- Планирање и држање презентација
- Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- Писање новинских чланака
- Извођење представа
- Организација и држање дебата

СЕДМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:

Одговорност – општи поглед

Постајем еколошки свестан ... моја школа учествује!

Како систем вредности ученика одражава њихово виђење концепта људских права?

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Одговорност	Ученици размишљају о одговорности као о појму повезаном са људима, предметима и задацима.	Ученици прикупљају и анализирају новине и часописе који се читају у њиховој средини. Праве плакат на коме бележе резултате до којих су дошли.	Велики лист папира и картице са речима (из прилога), наставни лист „Одговорност – за шта?“.	Групни рад.
Лекција 2: Живот је школа: живети еколошки?	Ученици схватају да њихова школа није само место где се учи, него и место где се живи. Планирају како да преузму (еколошку) одговорност за тај „животни простор“.	Планирају и разрађују различите могућности за еколошко понашање.	Наставни листови.	Групне презентације, дискусија са целим одељењем.
Лекција 3: Како могу постати одговоран?	Ученици планирају спровођење конкретних појединачних корака. Требало би да имају за циљ разне аспекте као што је реалистична процена времена потребног за извршење задатака, способност постизања компромиса у оквиру групе, као и општа флексибилност.	Ученици планирају конкретне кораке у правцу еколошки освешћене школе. Обавезно се придржавају рока.	Зависно од планираних активности.	Дискусија, индивидуални или групни рад.
Лекција 4: Шта смо постигли –шта даље? Шта смо постигли и како даље?	На крају ове наставне целине ученици покушавају да посматрају ствари из другог угла да би схватили шта преузимање одговорности значи у другачијим условима. Разматрају своја искуства и резултате. Усаглашавају се око израза „преузети одговорност“ у пуном значењу и дубље разумеју концепт демократског учествовања.	Искуство које су стекли радећи у малим групама ученици преносе на друге ситуације.	Наставни лист „Ко има какву врсту одговорности?“.	Дискусија са целим одељењем, групни рад.

Лекција 1

Одговорност

Ученици разматрају темељна начела одговорности

Васпитно-образовни циљеви	Ученици размишљају о одговорности као о појму повезаном са људима, предметима и задацима.
Задаци	Ученици прикупљају и анализирају новине и часописе који се читају у њиховој средини. Праве плакат на коме бележе резултате до којих су дошли.
Наставна средства и материјали	Велики лист папира и картице са речима (из прилога), наставни лист „Одговорност – за шта?“
Методe	Групни рад.

Додатне информације

Одговорност као политички релевантан етички појам и постулат потиче из политичког контекста 18. и 19. века када се односио на одговорно деловање и принципе представљачке владе. Филозофија двадесетог века ставља нагласак на питање слободне воље: да ли је особа одговорна за своје поступке или за свој карактер? Дискусија се тако више усмерава на појединца него на државу.

Такво схватање донекле је допринело чињеници да се данас тешко поима концепт колективне одговорности, што је питање од изузетног значаја у савременој политици. Зато се морају узети у обзир и многи свакодневни аспекти овог феномена, као што је на пример питање узајамне одговорности, дефинисање сфере одговорности једне особе или процењивање да ли је нека особа довољно одговорна за одређену улогу.

Ток часа

Ученици постављају столице у круг. У средину круга наставник ставља флип-чарт таблу или велики папир са насловом „Преузимање одговорности за ...“. Око наслова ставља слике из часописа које, на пример, приказују:

- кућног љубимца 1 (нпр. пас);
- кућног љубимца 2 (нпр. канаринац);
- кућног љубимца 3 (нпр. мачка);
- групу људи;
- једну особу (младу, одраслу);
- једно дете;
- језеро/реку;
- намирницу;
- намештај;
- срце;
- смеће.

Наставник затим насумично ставља на под картице са речима које се односе на оно што је приказано на сликама. Након што мало разгледају слике, ученици треба да их споје са картицама. Наставник им затим каже да размисле о следећем проблему:

- Шта значи преузети одговорност за нешто или за некога?
- Размислите о неком тешком и одговорном задатку. Шта је било тешко у вези с њим? Шта вам се у вези с тим искуством свидело?

Ученици у паровима или малим групама разговарају неколико минута о проблему, а затим представљају своје мишљење целом одељењу. Неће сви ученици имати прилику да изнесу своје мишљење, али требало би омогућити већини да кажу шта мисле, водећи притом рачуна да не иступају увек исти ученици.

Након кратке дискусије, ученици треба да размисле о различитим занимањима и о томе на који начин се може организовати преузимање одговорности за одређени посао или положај. Заједнички састављају листа од 5-6 занимања, а за свако се води разговор према следећем моделу:

Шта код овог занимања подразумева:

- преузимање одговорности за себе?
- преузимање одговорности за друге?
- преузимање одговорности за ствари?

Последњих петнаест минута часа ученици треба да напишу кратак текст (појединачно или радећи у истим паровима) и да га заврше за домаћи задатак.

Задатак (по могућности поделити копирано):

„Изаберите један посао или занимање са списка. Можда већ познајете некога ко се тиме бави. Ако желите, можете изабрати и занимање које није на списку. Напишите кратак састав о том занимању и одговорностима које има особа која га обавља, обухватајући следеће:

- Опишите шта све мора да ради особа која се бави датим послом.
- За кога или за шта та особа мора да преузме одговорност?
- Ако дата особа не преузме одговорност, какве то последице има за фирму, породицу, заједницу, општину, каријеру, личну добробит?

Састави треба да буду написани тако да могу да се окаче у учионици. Уз сваки текст може се додати цртеж или илустрација, колаж или фотографија и тако направити „плакат“.

Лекција 2**Школа је живот: живети еколошки?****Колико је наша школа еколошка?**

Васпитно-образовни циљеви	Ученици схватају да њихова школа није само место где се учи него и место где се живи. Планирају како да преузму (еколошку) одговорност за тај „животни простор“.
Задаци	Планирају и разрађују различите могућности за еколошко понашање.
Наставна средства и материјали	Наставни листови.
Методe	Групне презентације, дискусија са целим одељењем.

Додатне информације

Учење о екологији значи живети еколошки, што подразумева знање и свест о еколошком животном окружењу. У погледу значаја околине за друштво и будућност, еколошко васпитање пружа важан допринос образовању за активно грађанство. Активно грађанство најбоље се учи кроз деловање – појединцима треба дати могућност да сами истражују питања демократског грађанства и људских права, уместо да им се говори како треба да се понашају и мисле.

Образовање за активно грађанство не значи просто упијање чињеница – у овом случају о томе како да се сачува околина и спречи даља штета – него и практично разумевање, развијање вештина и способности, карактера и вредности.

Медиј је порука – ученици о демократском грађанству уче подједнако кроз примере које им дају наставници и школски другови и кроз начин на који је организован (еколошки) живот школе, као и путем формалних метода подучавања.

Ток часа

Наставник или неко од ученика најпре направи кратак преглед претходне лекције. Треба да буде јасно да заједница која добро функционише захтева да се одговорност подели између много људи.

Школа је заједница у којој се и живи и учи. Отуда се може посматрати као „држава у малом“, где се, на пример, морају решавати како друштвени тако и еколошки проблеми. Поред осталог, школа треба да постане и модел еколошких смерница и процеса, те је потребно размотрити како се то најбоље може спровести. Постоје веома практични аспекти преузимања одговорности. То ће управо и бити предмет дискусије: ученици имају задатак да размисле у којим подручјима школског живота је могуће унапредити еколошке процесе, те на који начин могу и сами томе допринети.

Следећи задатак се ради у групама од по четири члана. Свака група добија кључни термин и пише низ питања о датом термину. На пример (кључни термин овде је „отпад“):

- Какав отпад производи наша школа?
- Одакле он потиче?
- Шта се с њим дешава?
- Ко је одговоран за отпад и његово одлагање – на различитим нивоима?
- Како се може смањити количина школског отпада?
- Како моје одељење и ја можемо допринети томе?

Одговори на дата питања ће делом захтевати и свеобухватнија истраживања која би требало да спроведу сами ученици. За овај задатак потребно је планирати један час и наредну недељу као временски оквир за истраживање и домаћи задатак.

Списак могућих кључних речи за групе:

- смеће; смањење отпада;
- енергија и електрична струја;
- школско двориште;
- вода;
- здравље,
- превоз;
- биодиверзитет;
- одрживи развој;
- опште еколошке мере.

Ученици праве властиту листу (евентуално флајер) коју ће представити на „еко зиду“ и наменити најширој могућој публици. Презентација и објашњења су предмет следећег часа.

Лекција 3**Како могу постати одговоран?**

Ученици предузимају прве кораке да подигну ниво еколошке свести у својој школи

Васпитно-образовни циљеви	Ученици планирају спровођење конкретних појединачних корака. Требало би да ученици имају за циљ разне аспекте као што је реалистична процена времена потребног за извршење задатака, способност постизања компромиса у оквиру групе, као и општа флексибилност.
Задаци	Ученици планирају конкретне кораке у правцу еколошки освешћене школе. Обавезно се придржавају рока.
Наставна средства и материјали	Зависно од планираних активности.
Методе	Дискусија, индивидуални или групни рад.

Ток часа

Групе укратко представљају своје листе или флајере са претходног часа. Први пут у овој наставној целини наставник треба да поведе разговор о различитим могућностима утицаја и деловања које релно стоје на располагању ученицима у еколошки настројеној школи и еколошком окружењу. Поставља питања:

- Шта се не мора мењати, шта је добро и зашто је то тако?
- Шта желимо да променмо?
- Шта, реално, можемо променити?
- На којем пољу је промена пожељна, али је, нажалост, изван наших могућности?
- На какав отпор можемо наићи код појединих захтева за променом?

Након заједничке дискусије, требало би донети извесне одлуке:

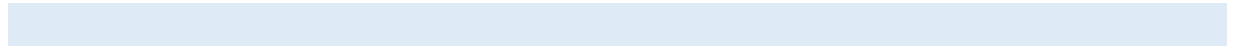
- Шта би прво требало предузети?
- Колико времена желимо да посветимо овом проблему? Какав је наш план/распоред времена?
- Да ли треба да оформимо „еко групу“?
- Да ли желимо да се усредсредимо само на одређено подручје (на пример, вода, отпад или струја) или да покушамо да предузмемо опште мере у свим областима екологије?

Важно је изабрати задатке које ученици заиста могу извршити. Наставник ту може и мора преузети вођство. То може значити да је потребно прикупити податке или се за савет обратити екстерним организацијама, можда отпочети кампању за подизање еколошке свести у целој школи или за прикупљање новчаних средстава. Одлуке треба да донесе одељење у целини.

Под вођством групе ученика („еко групе“) потребно је направити кратак план рада и поделити задатке (на флип-чарт табли или на великом папиру). Донете мере и одлуке, у смислу „екологизације“ школе, не треба да буду спектакуларне. Зависно од карактеристика самог одељења, наставник треба да усмерава процес доношења одлука. Важно је да ученици остану реални и да не планирају нешто што није могуће остварити помоћу постојећих материјала или извора.

Зависно од одлуке, потребно је сложити се и око неких малих промена у понашању, као што је, на пример, редовно гашење светла, одвајање органског од неорганског отпада на школском дворишту, итд.

Између овог и наредног часа треба да прође 7-14 дана, како би ученици могли прикупити предлоге и разрадити мере за њихово спровођење.

Лекција 4**Шта смо постигли и како даље?****Ученици анализирају досадашње активности и одлучују како да наставе**

Васпитно-образовни циљеви	На крају ове наставне целине ученици покушавају да посматрају ствари из другог угла да би схватили шта преузимање одговорности значи у другачијим условима. Разматрају своја искуства и резултате. Усаглашавају се око израза "преузети одговорност" у пуном значењу и дубље разумеју концепт демократског учествовања.
Задаци	Искуство које су стекли радећи у малим групама, ученици преносе на друге ситуације.
Наставна средства и материјали	Наставни лист „Ко има какву врсту одговорности?“
Методe	Дискусија са целим одељењем, групни рад.

Ток часа

Овом наставном јединицом може се закључити седма наставна целина, али наставник овде може и отпочети са практичним радом. Као што смо већ рекли, практичан рад може подразумевати рад ученика у мањим групама, заједнички рад целог одељења, а може се – на иницијативу снажније ангажованих ученика – спровести и у облику пројекта у којем ће учествовати цела школа.

Час треба да почне на исти начин као и први: ученици седе у кругу и размишљају о ономе што су научили на претходним часовима.

Треба да почну представљањем резултата истраживања до којих су дошли у последњих 7-14 дана (в. 3. лекцију):

- Шта је постигнуто?
- Шта није функционисало?
- Шта је унапређено или промењено?
- Шта значи преузети одговорност за еколошке пројекте?
- Да ли сам спреман да преузем одговорност за нешто што „није моја кривица“?
- Шта ме разочарало? Шта ме је обрадовало?
- Како видим себе и своју спремност да се посветим еколошким циљевима?

Током дискусије треба да постане јасно колико је тема „преузимања одговорности“ (овде из аспекта екологије) важна за квалитетно функционисање заједнице. Следећа питања могу се искористити за подстицање расправе:

- Шта смо открили о улогама и одговорностима у оквиру теме „екологија/заштита животне средине“?
- Које су друге области у друштву које захтевају преузимање одговорности (економија, избори, здравство итд.)?
- Ко преузима коју улогу у различитим областима/контекстима?
- Како то функционише на нивоу наше општине/државе?
- Какве све то има везе са темом демократије?
- Како сте разумели речи Џона Ф. Кенедија: „Не питај шта твоја земља може учинити за тебе, већ шта ти можеш учинити за своју земљу?“

Ученици (распоређени у мање групе) записују своја искуства на наставни лист „Ко има какву врсту одговорности?“ Циљ је да размисле о видовима одговорности у различитим областима:

Преузимање одговорности, подела одговорности		
Пример: екологија, с нашег аспекта:		
Место/ситуација	Какву одговорност има ова особа?	
Одељење	Наставник	Ученик
Школа	Директор	Наставник/ученик
Општина	Градоначелник	Локално становништво
Држава	Председник државе	Народ

Наставник треба да објасни садржај листа довољно јасно да га све групе могу испунити и да одреди довољно времена за рад. Када истекне време предвиђено за активност, један члан групе представља идеје до којих је група дошла.

Коначно, метода блиц-рапорта (сваки ученик изговори само једну реченицу) може показати шта су све ученици научили током ове наставне целине. На пример, наставник каже: „Објасни шта је по теби најважније у наставној целини о „преузимању одговорности“?

Ученици имају неколико минута да размисле шта желе да кажу, а затим износе своје мишљење, чак и ако су други већ рекли исто то или нешто слично. И наставник треба да учествује у овој активности. Треба да се захвали ученицима на активном учешћу, али не треба да коментарише њихове изјаве.

ОСМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Права и слободе – Моја права – твоја права

8.1 Жеље и потребе: шта ми је важно?

Ученици уче да направе разлику између онога што желе и својих основних потреба

8.2 Људска права: шта нам она говоре?

**Ученици упоређују своје потребе са члановима
Универзалне декларације о људским правима**

8.3 Анкета: шта људи око нас мисле и знају о људским правима

Ученици спроводе кратку анкету

8.4 Људска права уживо!

Представљање резултата анкете и дискусија

ОСМА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:**Кључни појам – „Права и слободе“****Уводне напомене за наставнике: Људска права: Шта је битно за мене, за тебе, за друге?**

Људска права могу се уопштено дефинисати као права која су нераскидиво повезана с нашом природом и без којих се не можемо развијати као људска бића. Људска права и основне слободе омогућавају нам да у потпуности развијамо и користимо наше људске квалитете, интелигенцију, таленте и свест, те да задовољимо наше духовне и друге потребе. Заснована су на све већој потреби човечанства за животом у којем се поштује и штити инхерентно достојанство и вредност сваког људског бића.

Ова наставна целина пружа основне информације и дидактичка упутства наставницима основне школе који желе да унапреде свест и знање о вредностима људских права, као и осећај реципроцитета и универзалности на којима почивају стандарди људских права. То је само полазна тачка за даље истраживање и проучавање и/или коришћење постојећих приручника и аудио-визуелних материјала. Надамо се да ће се користити за покретање трајног процеса адаптације и развоја на свим нивоима подучавања у оквиру мноштва разноврсних светских култура.

Деценија Уједињених нација за образовање о људским правима (1995-2004) дефинисала је образовање за људска права као „напоре у правцу обучавања, ширења и информисања усмерених на изградњу опште културе људских права преношењем знања и вештина и обликовањем ставова усмерених на

- (а) јачање поштовања људских права и основних слобода;
- (б) целовит развој људске личности и достојанства;
- (в) промовисање разумевања, толеранције, родне равноправности и пријатељства међу свим нацијама, аутохтоним народима и расним, националним, етничким, верским и језичким групама;
- (г) давање могућности свима да ефикасно учествују у слободном друштву;
- (д) даље промовисање активности Програма одржавања мира Уједињених нација. (Прилагођено према Акционом плану Деценије Уједињених нација за образовање о људским правима (1995-2004), члан 2).

Успех овог процеса зависиће од локалних образовних система, који се доста разликују један од другог, између осталог и по степену слободе коју наставници имају када постављају властите образовне циљеве. У сваком случају, наставник ће увек бити кључна особа и иницијатор новина у раду, па отуда има и велику одговорност у преношењу и промовисању принципа људских права у учионици. Међутим, није довољно само држати лекције о људским правима. Вредности људских права, као и демократско одлучивање и деловање треба да прожимају целокупан живот у учионици. Ученици неће само слушати о људским правима, него ће учити кроз њих, остварујући их у свакодневном животу.

Чињеница да је Универзална декларација о људским правима готово глобално важећа и примењива, од велике је важности за наставнике. Радећи на основу правила која се примењују већ годинама, наставник с правом може рећи да ради на промовисању нормативног система прихваћеног од стране међународне заједнице и њених влада.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области.

Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	***	*

Методе рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- 0 Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- 0 Претраживање на интернету
- x Интервјуисање и анкетање
- x Тумачење слика
- 0 Рад са мапама ума
- 0 Креирање плаката
- 0 Организовање изложби
- x Планирање и држање презентација
- x Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- 0 Писање новинских чланака
- 0 Извођење представа
- 0 Организација и држање дебата

Осма наставна целина – Права и слободе: општи поглед
 Моја права – твоја права
 Људска права: Шта је битно за мене, за тебе, за друге?

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задаци	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Жеље и потребе – шта је битно мени лично?	Ученици разматрају жеље и потребе (своје и својих школских другова) и уче да разликују категорије „жеље“ и „потребе“.	Ученици бирају слике које представљају њихове жеље и потребе, дискутују о њима према два категоријама.	Жица или конопац (за сушење веша), штипалке, исечци (слике) из часописа, наставни лист „ПОТРЕБЕ и ЖЕЉЕ“.	Групни рад.
Лекција 2: Људска права: шта нам она говоре?	Упоређивањем сопствених потреба са члановима Универзалне декларације о људским правима ученици увиђају да је Декларација у тесној вези са потребама људи.	Ученици размишљају о претходном часу користећи листу одабраних чланова Универзалне декларације о људским правима.	Наставни листови (поједностављена верзија Универзалне декларације о људским правима), листа потреба из 8. наставне целине, лекције 1.	Групни рад, истраживање.
Лекција 3: Анкета: Шта људи око нас мисле и знају о људским правима?	Ученици продубљују своја знања испитујући одрасле о њиховим ставовима и о ономе што знају о људским правима.	Ученици припремају анкету и увежбавају њено спровођење у учионици. Сама анкета треба да се обави као домаћи задатак током наредне недеље.	Наставни листови, папир, дрвене и хемијске оловке.	Анкета у групама.
Лекција 4: Људска права уживо!	Презентовањем резултата анкете ученици постају свесни како се људска права могу различито вредновати. Разматрају властити процес учења и тако омогућавају трансфер знања и компетенција.	Ученици представљају резултате анкете и дискутују о њима. Разматрају и сумирају целокупан процес учења.	Папир формата А4.	Групна дискусија, дискусија са целим одељењем.

Лекција 1**Жеље и потребе: шта је битно мени лично?**

Ученици уче да праве разлику између онога што желе и својих основних потреба

Васпитно-образовни циљеви	Ученици разматрају жеље и потребе (своје и својих школских другова) и уче да разликују категорије „жеље“ и „потребе“.
Задаци	Ученици бирају слике које представљају њихове жеље и потребе, дискутују о њима према два категоријама.
Наставна средства и материјали	Жица или конопач (за сушење веша), штиталке, исечци (слике) из часописа, наставни лист „ПОТРЕБЕ и ЖЕЉЕ“.
Методe	Групни рад.

Додатне информације

Људска права имају етичку и правну природу. Иако се људска права у целини сматрају недељивима, јасно је да сваки појединац има сопствену визију о томе шта му је важно у животу. Штавише, важно је разумети – посебно када су адолесценти у питању – да нису све основне потребе признате као права по међународним стандардима о људским правима. Успостављање разлике између жеља и потреба, уз уважавање чињенице да неки људи могу одређена права ценити више него нека друга и истовремено поштовање заједничког међународног оквира о људским правима, подразумева дугорочан процес учења. Иако се ова лекција не бави правним аспектима људских права, наставници треба да имају на уму да се обавезујући правни уговори – које владе потписују обавезујући се да ће их поштовати – заснивају на нормативном оквиру Универзалне декларације о људским правима. Основни правни обавезујући уговор о људским правима у Европи је Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Европска конвенција о људским правима)⁴.

Ток часа

Напомена: На зид(ове) учионице треба залепити што је могуће више слика из часописа на тему „Моје жеље и потребе“ које су ученици донели током претходне седмице. Учионица треба да буде припремљена за рад у групама од по четири до шест ученика. Наставник ставља сав материјал који ће се користити у току часа на посебан сто одакле ученици могу узимати оно што им је потребно за рад и где ће позајмљени материјал вратити на крају часа. Власништво је кључни фактор за успешно образовање за демократско грађанство и образовање за људска права, тако да и наставници и ученици треба да сматрају своју учионицу животним простором о којем воде рачуна.

Наставник окупља ученике испред „зида са сликама“ и покреће дискусију у трајању од 10 минута:

- Каква искуства сте имали док сте прикупљали слике на тему „Моје жеље и потребе“?
- Да ли вас је нешто изненадило? Ако јесте, шта је то било?

4. Серија европских уговора [ETS] бр.5, отворена за потписивање 4. новембра 1950, ступила на снагу 3. децембра 1953.

Након неколико минута уводног разговора, наставник замоли два ученика да растегну конопца за веш и да им штипаљке. Затим узме две унапред припремљене картице са речима „ЖЕЉЕ“ и „ПОТРЕБЕ“, закачи их на леви и десни крај конопца и каже ученицима да размисле о томе које слике би закачали код ознаке „ЖЕЉЕ“, а које код ознаке „ПОТРЕБЕ“. Након што сви мало размисле о томе, наставник замоли два ученика да закаче њихове предлоге и да објасне свој избор. Кроз разговор са ученицима наставник треба да разјасни разлику између жеља и потреба, трудећи се да им не даје готове дефиниције, него да бележи и сређује објашњења која му дају ученици.

Затим се слике враћају на зид како би се конопца ослободио за наредну презентацију.

Ученици раде у групама од по четири до шест чланова и бирају 10 слика, пет које ће ставити у категорију „ЖЕЉЕ“ и пет које ће ставити у категорију „ПОТРЕБЕ“. Свака група добија овај задатак у писаном облику, тј. копију наставног листа „Задатак да се одлучи шта су ПОТРЕБЕ, а шта ЖЕЉЕ“. Задатак и презентација су описани у датом наставном листу.

После закључне презентације, конопца са свим изабраним сликама треба окачити на зид (или на неко друго место у учионици) где може остати током неколико наредних дана.

Лекција 2**Људска права: шта нам она говоре?****Ученици упоређују своје потребе са члановима Универзалне декларације о људским правима**

Васпитно-образовни циљеви	Упоређивањем сопствених потреба са члановима Универзалне декларације о људским правима ученици увиђају да је Декларација у тесној вези са потребама људи.
Задаци	Ученици размишљају о претходном часу користећи листу одабраних чланова Универзалне декларације о људским правима.
Наставна средства и материјали	Наставни листови: поједностављена верзија Универзалне декларације о људским правима, листа потреба из 8. наставне целине, лекције 1.
Методe	Групни рад, истраживање.

Ток часа

На почетку часа наставник или неко од ученика прави кратак осврт на резултате претходног часа. Треба да укаже на везу између потреба и људских права и да направи кратку презентацију историје људских права (погледати одговарајуће информације у Приручнику I ове едиције: наставни материјал за ученике „Људска права: листа за поређење права и потреба“).

Ученици имају задатак да повежу сопствене потребе, како су их дефинисали, са људским правима приказаним на поједностављеној листи људских права (наставни лист). Раде са наставним листом „Људска права: листа за упоређивање права и потреба“, те у рубрици 2 на папиру треба да упишу потребе које су сами навели на првом часу у рубрици 1 листе основних људских права. То неће бити лако пошто опис права и потреба неће бити исти. Ово може покренути дискусију и довести до одлука које неће увек бити јасне. То има своју сврху.

Треба да раде у истим групама као и на претходном часу и да размотре следећа питања (исписана на табли):

- Која људска права су им важна?
- Да ли разумеју везу између права и потреба?
- Могу ли да се сете неких примера из стварног живота који се тичу одређеног права?

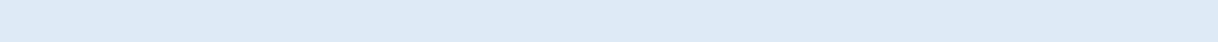
Наставник треба да одлучи да ли да употреби поједностављену верзију Универзалне декларације о људским правима или оригинални документ (који се може пронаћи на сајту <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/zakoni/me%C4%91unarodni-dokumenti>). Требало би да ученици, користећи поједностављену верзију, прилично брзо увиде да су људска права заснована на свакодневним потребама.

Пример са наставног листа:

Листа основних права	„ПОТРЕБЕ“ које смо дефинисали	На који члан оригиналне декларације о људским правима се ово односи?
<i>Право на живот, постојање</i>		
<i>Право на рад</i>		
<i>Право на поседовање имовине</i>		
<i>Право на слободу говора</i>		
...		

Следећи корак је да групе које су завршиле упореде своје листе са оригиналном декларацијом о људским правима.

Могући наставак: На крају часа потребно је направити одељенску листу права и потреба. То значи да листе свих група треба објединити у једну већу која ће бити свима представљена. Ако имају приступ компјутерима, ученици могу направити електронску листу, користећи наставни лист као образац. Овај задатак може бити додељен једној мањој групи ученика који га могу урадити као домаћи задатак.

Лекција 3

Анкета: шта људи око нас мисле и знају о људским правима
Ученици спроводе кратку анкету

Васпитно-образовни циљеви	Ученици продубљују своја знања испитујући одрасле о њиховим ставовима и о ономе што знају о људским правима.
Задаци	Ученици припремају анкету и увежбавају њено спровођење у учионици. Сама анкета треба да се обави као домаћи задатак током наредне недеље.
Наставна средства и материјали	Наставни листови, папир, дрвене и хемијске оловке.
Методe	Анкета у групама.

Ток часа

Одељење сада има листу људских права (која с разлогом није комплетна). Листа јасно показује да чак и без познавања концепта људских права свако зна да људи имају потребе и да су те потребе веома сличне правима представљеним у Универзалној декларацији о људским правима. Када то увиде, ученици ће већ делимично реконструисати историју људских права, која на крају крајева нису произвољно формулисана негде изван старног живота, него су се развила из идеје да сва људска бића имају основне потребе формулисане као основна права која им нико не може одузети.

Током треће и четврте лекције ученици треба да спроведу кратку анкету (односно укратко испитају рођаке, пријатеље, комшије, пролазнике). Треба да открију шта се то у њиховој локалној заједници повезује са људским правима, како се процењују људска права и који ниво основних знања о људским правима људи поседују.

Ученици треба да осмисле, спроведу и оцене кратку анкету, с циљем да схвате на који начин су људска права присутна у њиховом непосредном окружењу. Наставник подели наставне листове на којима могу забележити различите категорије одговора: лични став према људским правима, знање о људским правима и тренутна ситуација у њиховој држави. Ученици треба да интервјуишу одрасле и поставе им следећа питања:

- Да ли мислите да је важно то што су људска права дефинисана за цео свет? Образложите своје мишљење.
- Која права је потребно највише штитити широм света?
- Ко је одговоран за то?
- Која права је потребно највише штитити у нашој држави?
- Ко је одговоран за то?

Ученици имају недељу дана да обаве интервјуе. Најбоље је да раде у малим групама. Презентација резултата следи на 4. часу. Важно је да не забораве да се представе и објасне циљ интервјуа.

Ученици не треба да просуђују да ли су ставови, мишљења и знање испитаника исправни, него само да записују њихове одговоре.

Интервјуисање није једноставно и могло би бити корисно да се претходно симулира у учионици. Мала група ученика може играти улогу испитивача, а два ученика могу глумити пролазнике. Ученици могу увежбавати и интервјуисање пријатеља или рођака. Посматрањем пробног интервјуа, ученици могу дати конструктивне повратне информације својим друговима. На тај начин сви уче.

Корисна упутства и информације о поступку интервјуисања дата су у наставном листу „Интервјуисање и анкетање“ на крају овог приручника.

Лекција 4

Људска права уживо!

Представљање резултата анкете и дискусија

Васпитно-образовни циљеви	Презентовањем резултата анкете ученици постају свесни како се људска права могу различито вредновати. Разматрају властити процес учења и тако омогућавају трансфер знања и компетенција.
Задачи	Ученици представљају резултате анкете и дискутују о њима. Разматрају и сумирају целокупан процес учења.
Наставна средства и материјали	Папир формата А4.
Методe	Групна дискусија, дискусија са целим одељењем.

Ток часа

Ученици треба да представе резултате своје анкете о ставовима, знању и примени људских права. Неће бити могуће представити све резултате на једном часу услед недостатка времена. Стога се препоручује да се презентације распореде у више дана, или да се одељење подели у две-три групе (у потоњем случају, неће сви ученици чути свако излагања, али то сматрамо прихватљивим).

На крају, ученици треба да размисле о томе шта их је највише изненадило током интервјуа, шта им се највише допало и шта им је највише засметало, те шта су – кад се све сабере - научили у овој наставној целини. Све кључне тачке из резултата анкете треба изложити или окачити на зидове учионице да би се олакшала дискусија, а тичу се:

- искустава током самог интервјуисања (како нам је ишло? шта смо доживели?);
- процеса учења; нових сазнања на тему људских права (шта смо научили у овој наставној целини);
- идеја о томе како наставити рад на тему људских права, на нивоу одељења и појединачно.

Уместо директног учешћа у дискусији, могу се приказати или окачити запажања исписана на већим комадима папира, као на пример:

Изненадило ме је то што су многи људи хтели да одговарају на питања.

Појединости у вези са људским правима нису довољно познате.

Открио/ла сам да у нашој земљи још увек има много повреда људских права.

За завршну дискусију је важно да наставник у овом тренутку не закључи да ученици сада знају све о људским правима. Ово је било тек упознавање и прва анализа људских права. Ученици треба да буду мотивисани и жељни да наставе да размишљају о људским правима, а да притом развију и задрже пажљив и критички став у погледу реалног или потенцијалног кршења тих права. Наставник може подстицати заинтересоване ученике да сазнају више о људским правима тако што ће самостално проучити рад Уједињених нација, Савета Европе или организација за људска права као што је *Amnesty International*.

ДЕВЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Медији – Употреба медија: да, али како?

9.1. Припремамо изложбу

Традиционални и нови медијски уређаји – шта смо нашли?

9.2. Моћ знања и вештина!

Ученици припремају презентације медијских уређаја

9.3. Време је за презентацију!

Групе стручњака приказују своје медијске вештине

9.4. Планирамо медијски производ

Како да употребимо стечене вештине? Ученици се договарају о теми и праве заједнички план рада

ДЕВЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА:

Кључни појам – „Идентитет“

Уводне напомене за наставнике: Како начин на који ученици виде сами себе утиче на њихов идентитет, учешће у групама и поглед на друштво?

Као што је наведено у уводу овог приручника, образовање за демократско грађанство и образовање за људска права разликују три врсте компетенција. Ова наставна целина бави се медијском компетенцијом, једним од кључних елемената који омогућава људима да учествују у грађанском друштву, како активно тако и пасивно. Да бисмо овај приступ интегрисали на одговарајући начин, поново наводимо те три компетенције.

ЕДЦ/ХРЕ компетенције су:

<p>А. Компетенција за политичку анализу и расуђивање</p> <p>Способност анализе и разматрања политичких догађаја, проблема и контроверзних питања...</p>	<p>Б. Компетенција за употребу метода</p> <p>Стицање способности и вештина да се пронађу и усвоје информације, да се користе средства комуникације и медији...</p>	<p>В. Компетенције за демократско одлучивање и деловање</p> <p>Способност да се процене властите могућности (и ограничења) у политичком суделовању и да се направи одговарајући избор активности...</p>
---	--	---

Друга компетенција у табели – „компетенција за употребу метода“ – укључује медијску компетенцију као централни елемент. У наставној целини која следи нагласак је на способности ученика да раде са постојећим медијима, да искористе њихове могућности, али и да буду свесни њихових ограничења. Притом су у средишту пажње практичне способности како наставника тако и ученика. Тек после овог практичног увода биће обрађено кључно питање личног коришћења медија и избора одређене теме.

У медијском образовању могу се уочити четири димензије медијске компетенције:

Техничка медијска компетенција:

- Способност да се медији правилно користе и познавање њихових креативних могућности.

Културолошка медијска компетенција:

- Познавање медијског „кодекса“ и свих естетских и друштвених облика изражавања, односно разних медијских „кодова и жанрова“ – од вести преко реклама до ТВ серија и документарних филмова. Едуковани корисници у стању су да схвате медијски код комуникације, да уоче медијске исказе, те да их разумеју и искористе у друге сврхе.

Друштвена медијска компетенција:

- Способност коришћења расположивих облика комуникације (укључујући личну) на мудар начин. Друштвене везе су све више повезане са медијима: поред СМС порука и електронске поште ту спадају и алатке/апликације на смартфону, скајп, те различити облици „друштвених мрежа“ (Фејсбук, Твитер и др.).

Рефлексивна медијска компетенција:

- Корисник је способен да у сваком тренутку критички анализира функцију медија, као и сопствено понашање у односу на медије.

Цео опсег образовања за медије укључује ове четири димензије. Перспектива образовања за демократско грађанство и образовања за људска права дотиче се само неких аспеката ових концепата и не може заменити медијску едукацију.

Међутим, кад су у питању циљеви образовања за медије, поменуте четири димензије представљају кључне стратегије медијског образовања. Директна веза између техничке медијске компетенције наставника и учесталости употребе медија у учионици још је један разлог због којег је ова наставна целина корисна. Многи наставници отворено признају да не знају како да користе различите врсте медија, или да не схватају могућности њиховог коришћења на часу. Међутим, једно је јасно: што сигурније рукују одређеним медијским уређајима, то их више употребљавају на својим часовима.

Наш циљ је да охрабriamo наставнике у том правцу, да би били у току – можда, уз помоћ ученика – са развојем у домену медија, као и савремених технологија, нових софтвера и комуникацијских платформи. Уз то ће често бити неопходно доносити одлуке о томе како на најбољи начин све то интегрисати у сопствену наставу (нпр. коришћење скајпа, мејла, интернета и друштвених медија – рецимо, у циљу долажења до информација у оквиру истраживања).

Ова наставна јединица бави се практичним медијским компетенцијама и наставника и ученика. Тек пошто се позабавимо овим аспектом, могуће је усредсредити се на употребу медија и избор специфичне теме којом ће се ученици бавити.

Циљ образовања за демократско грађанство је да подстакне развој компетенција из три области. Ова наставна целина има следећи профил компетенција:

Компетенције за		
... политичку анализу и расуђивање	... употребу метода	... политичко одлучивање и деловање
**	*	***

Методe рада ученика

У овој наставној целини ученици ће користити означене методе. Наставник мора да одлучи да ли ће неким или свим ученицима бити потребна додатна припрема да би били у стању да се служе наведеним методама.

- x Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
- x Претраживање на интернету
- 0 Интервјуисање и анкетање
- 0 Тумачење слика
- x Рад са мапама ума
- x Креирање плаката
- x Организовање изложби
- x Планирање и држање презентација
- 0 Припрема графо-фолија и *PowerPoint* презентација
- 0 Писање новинских чланака
- 0 Извођење представа
- 0 Организација и држање дебата

ДЕВЕТА НАСТАВНА ЦЕЛИНА: Медији – општи поглед
Употреба медија: да, али како?
Ученици показују једни другима како да користе уређаје

Назив лекције	Васпитно-образовни циљеви	Задачи	Наставна средства и материјали	Методе
Лекција 1: Припремамо изложбу	Ученици схватају да је важно да разумеју техничке детаље о медијским уређајима и да је неопходно да овом питању посвете мало времена. Уче како да поставе изложбу.	Прикупљају и описују различите уређаје и припремају изложбу у учионици Користећи уређаје који им нису познати, ученици покушавају да опишу уређај и начин на који функционише.	Медијски уређај (као на пример аналогни или дигитални фотоапарат, и сл.), наставни лист „Картице са кратким описом медијских уређаја”.	Разговор, групни рад, домаћи задатак.
Лекција 2: Моћ знања и вештина	Ученици схватају како су разнолики медијски уређаји које могу да користе. Наставник им даје податке о медијима и о томе како да их користе.	Припремање изложбе медија у учионици и продубљивање разумевања о томе како одређени медијски уређаји раде.	Лични медијски уређаји, школски медијски уређаји, додатни материјал за наставнике за девету наставну целину (лекције 1 и 2), наставни лист.	Зависно од начина на који наставник осмисли задатке.
Лекција 3: Велики тренутак - презентација!	Ученици постају технички стручњаци за одабрани медијски уређај. Уче како да представе припремљене информације.	Уз помоћ стеченог техничког знања о одабраним медијским уређајима, ученици припремају презентације у групама.	Медијски уређаји, различита средства потребна за презентацију.	Групна презентација.
Лекција 4: Планирамо медијски производ	Ученици примењују техничке медијске компетенције које су стекли у новом контексту. Бирају тему и медијски уређај који ће користити.	Користећи демократски и представнички процес (у малим групама и кроз заједничку дискусију) одељење бира тему којом ће се бавити и медијски уређај који ће користити.	Наставни лист „Рад са мапама ума“ из Метода рада ученика.	Групни рад, доношење одлука кроз заједничку дискусију.

Лекција 1

Припремамо изложбу

Традиционални и нови медијски уређаји – шта смо нашли?

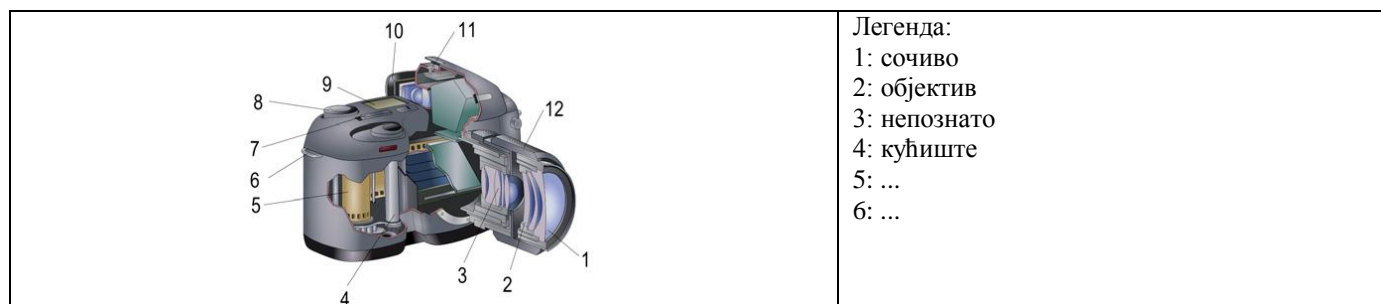
Васпитно-образовни циљеви	Ученици схватају да је важно да разумеју техничке детаље о медијским уређајима и да је неопходно да овом питању посвете мало времена. Уче како да поставе изложбу.
Задаци	Прикупљају и описују различите уређаје и припремају изложбу у учионици. Користећи уређаје који им нису познати, ученици покушавају да опишу уређај и начин на који функционише.
Наставна средства и материјали	Медијски уређај (као на пример аналогни или дигитални фотоапарат, и сл.), наставни лист „Картице са кратким описом медијских уређаја“.
Методe	Разговор, групни рад, домаћи задатак.

Ток часа

Да би ученици постали свесни теме, наставник треба да донесе неки медијски уређај у школу (као што је фотоапарат, пројектор, компјутер, видео камера, мобилни телефон, стара филмска камера, касетофон, графоскоп, итд.). Биће потребно и упутство за употребу за дати уређај, али наставник не треба да га одмах да ученицима.

На почетку часа наставник стави уређај на сто на средини учионице. Ученици имају задатак да објасне како фотоапарат или неки други уређај ради, чак и ако им је непознат. У ту сврху воде разговор (како би се сви активирали), приликом којег цртају (у паровима) дати уређај (фотоапарат, на пример) и означавају све видљиве делове и дугмад (као што је приказано на слици испод). Важно је да ученици нацртају и оне делове уређаја који им нису познати. Треба да напишу шта мисле чему ти делови служе.

Приказ ученичког цртежа за наставника:

Што је уређај компликованији, то ће овај задатак бити тежи. Важно је да се ученици не плаше да га раде. Нема погрешних и исправних одговора. Ученике који нису склони техници треба посебно охрабрити.

Наставник затим објашњава циљеве и процедуру целе наставне јединице:

- Организовање изложбе медијских уређаја донесених од куће и оних из школе (лекција 2); облик рада: индивидуално или у пару, евентуално у троје. Поред савремених апарата/технологија, требало би омогућити и представљање неког од уређаја који су раније били у употреби (магнетофон, полароид, стара филмска камера).

- Упознавање са једним од уређаја, са његовим функцијама и могућностима и представљање датог уређаја друговима из одељења (лекција 3 – плус додатни часови зависно од броја уређаја који ће бити представљени).
- Када се ученици упознају са уређајима, одељење одлучује о медијском производу (филм, тонски прилог, изложба слика, фото прича, итд.) и договарају се о прелиминарном временском оквиру (лекција 4).

На крају часа, наставник треба да направи евиденцију о томе ко хоће/може да представи који уређај (сам, у пару, у групи). На располагању су и школски уређаји, како актуелни, тако и раније коришћени (ако су сачувани), с тим да њих показује и укратко објашњава наставник.

Ученици добијају обрасце (наставни лист „Картице са кратким описом медијских уређаја“) које треба да испуне описом појединих апарата у предвиђеним рубрикама. Биће договорено и како ће уређаји бити изложени у учионици и где ће, из сигурносних разлога, стајати под кључем.

Задатак: Ученици одлучују које апарате желе да представе. Ако их доносе од куће, морају то учинити већ следећег часа. Наравно, родитељи морају бити обавештени о сигурносним мерама за чување уређаја.

Лекција 2

Моћ знања и вештина!

Ученици припремају презентације медијских уређаја

Васпитно-образовни циљеви	Ученици схватају како су разнолики медијски уређаји које могу да користе. Наставник им даје податке о медијима и о томе како да их користе.
Задаци	Припремање изложбе медија у учионици и продубљивање разумевања о томе како одређени медијски уређају раде.
Наставна средства и материјали	Лични медијски уређаји, школски медијски уређаји, додатни материјал за наставнике за девету наставну целину (лекције 1 и 2), наставни лист.
Методe	Зависно од начина на који наставник осмисли задатке.

Ток часа

На крају првог часа наставник (или група ученика) припрема сто/површину где ће бити изложени уређаји, а за мале апарате витрину на закључавање. Ако се учионица закључава, ученици могу доносити своје уређаје раније и постепено проширивати изложбу. Наставник прати ученике док прикупљају уређаје и одговара на сва питања која му постављају. Потребно је обавестити и родитеље о томе зашто њихова деца доносе медијске уређаје у школу и које су мере предузете за њихово чување. Потребно је разрадити и правила о руковању уређајима.

Када је изложба спремна и све лепо постављено, укључујући и писане описе појединих апарата (према наставном листу) наставник треба да одреди „стручњаке за изложбу” – ученике који ће бити одговорни за изложбу и помагати својим друговима приликом представљања и демонстрације.

Ученици (уз помоћ наставника, ако је потребно) праве списак група и уређаја на којима раде. На списак треба додати и време презентације. Зависно од величине одељења и броја изабраних уређаја, може бити потребно више часова за презентације (видети наставни лист за ученике).

Списак треба окачити на видно место – то ће допринети и саморегулисаном учењу.

Списак може изгледати овако:

Медијски уређај	Чланови групе	Датум, време и трајање презентације
Видео рикордер	Тимон, Мирка, Сузана, Марио	Среда, 14. фебруар, 09:00; 20 минута
Дигитални фотоапарат	Лена, Лиза, Софија, Ђина	Среда, 14. фебруар, 09:20; 20 минута
МП-3 плејер	Стефан, Виорела	Четвртак, 15. фебруар, 08.20; 15 мин.

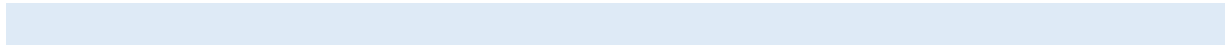
Остатак часа: Ученици раде на својим презентацијама, уз подршку наставника, упутстава за употребу апарата и, евентуално, користећи интернет. Солидну помоћ пружају тезе из пакета метода намењеног ученицима („Припрема и држање презентација“) које се овом приликом могу прећи с целим одељењем.

Као додатак овом часу, наставник може припремити кратко предавање које ће одржати након изложбе (десетак минута). Постоје два начина да се то уради (добро обавештени наставници могу припремити и другачије излагање):

Медији у демократији: Циљ је да се ученицима укаже на функцију коју медији имају у нашем друштву. Ученицима основне школе могу се презентовати основни подаци који ће им помоћи

да постепено схвате улогу медија (видети додатни материјал за наставнике за девету наставну целину, лекција 1).

Како се носити са телевизијом: Као алтернативу, наставник може припремити излагање на тему „Како се носити са телевизијом“, ако то више одговара његовом начину рада (видети додатни материјал за наставнике 9.2).

Лекција 3

Велики тренутак - презентација!

Групе ученика приказују своје медијске вештине

Васпитно-образовни циљеви	Ученици постају технички стручњаци за одабрани медијски уређај. Уче како да представе припремљене информације.
Задаци	Уз помоћ стеченог техничког знања о одабраним медијским уређајима, ученици припремају презентације у групама.
Наставна средства и материјали	Медијски уређаји, различита средства потребна за презентацију.
Методe	Групне презентације.

Ток часа

Одговорност за ову лекцију (евентуално подељену на 2-3 часа) преузимају ученици. Презентације ће бити централни догађај. Улога наставника биће углавном да прати и саветује тимове током фазе припремања. Ту спада евентуално и задатак да се усмерава/модерира ток презентација и одговарајућих дискусија, посебно у делу који се односи на питања и повратне информације. У припремној фази, наставник може ученике (по групама, или цело одељење) упознати са методама рада и наставним материјалима из одељка „Методe рада ученика“, а по потреби и ширим информацијама о:

- планирању и одржавању презентација;
- припремању графофолија и *PowerPoint* презентација;
- и прављењу плаката.

Неке групе ће можда желети да испробају презентацију. Могућност да унапред покажу презентацију наставницима или друговима из одељења од којих ће добити и повратну информацију подстиче осећај сигурности и има великог утицаја на будуће презентације ученика, те их је потребно подржати у томе. (За ЕДЦ/ХРЕ ово је важно у том смислу што је једна од основних компетенција у коришћењу метода у демократији управо представљање властитих информација и ставова слободно и на убедљив начин.)

Лекција 4**Планирамо медијски производ****Како да употребимо стечене вештине? Ученици се договарају о теми и плану рада**

Васпитно-образовни циљеви	Ученици примењују техничке медијске компетенције које су стекли. Бирају тему и медијски уређај који ће користити у новом контексту.
Задачи	Користећи демократски и представнички процес (у малим групама и кроз заједничку дискусију) одељење бира тему којом ће се бавити и медијски уређај који ће користити.
Наставна средства и материјали	Наставни лист „Рад са мапама ума“ (из Метода рада ученика). Наставни лист: картице с кратким описом медијских уређаја.
Методe	Групни рад, доношење одлуке кроз заједничку дискусију.

Ток часа

Користећи информације о употреби медијских уређаја које су прикупили, ученици заједно са наставником бирају тему (у контексту „Медији“) којом ће се бавити. У већим одељењима, могу се одабрати 2-3 теме на којима ће радити групе од 7-8 ученика. У пројекат се укључују заједнички прикупљене информације и сазнања о руковању уређајима.

Тема се може односити на неку област из образовања за демократско грађанство и образовања за људска права – на пример, ученици могу одлучити да документују сва игралишта у својој заједници и направе списак онога што им недостаје. Податке могу послати надлежнима или их објавити у локалној штампи. Могу, такође, документовати и неко градилиште током дужег периода (користећи слике, тонске записе, видео-спотове итд.) и направити интересантну репортажу. Када изаберу тему, ученици треба да одлуче коју врсту медијских уређаја и средстава информисања ће користити да би документовали информације.

Прилично је компликовано пронаћи тему која се свима свиђа, али то може бити добар начин да ученици вежбају дискусију и постизање демократског компромиса.

Групе ученика затим треба да разраде неке прелиминарне идеје користећи мапе ума из Метода рада ученика. О тим идејама ће се расправљати на часу. Ако ученици користе мапе ума први пут, наставник треба да им скрене пажњу на неопходне кораке у креирању мапе ума, а може и написати пример на табли.

Најзад, одељење прави план рада за свој медијски пројекат и спроводи га (евентуално у мањим групама). Уколико је изводљиво, крајњи резултат ће бити атрактиван медијски производ: на пример, презентација/демонстрација на родитељском састанку или пред другим одељењима, брошура, новински чланак или интернет-документација.

Ако се о предлозима разговарало у групама, резултате треба објединити. Дискусија са целим одељењем треба да укључи и питање одговорности:

- Какву одговорност има особа која снима фотографске, филмске и тонске записе?
- Шта значи заштита личних права једне особе?
- Кога треба да питамо за дозволу или га обавестимо о појединим фазама пројекта?

Презентацијом, публикавањем или демонстрацијом завршава се заједнички пројекат (у оквиру наставног предмета у којем се дотична тема уобичајено обрађује), односно девета наставна целина.

Додатни материјал за наставнике
Девета наставна целина: Материјал за наставнике бр. 1
Медији у демократским друштвима

У демократском друштву, медији су на страни људи и истине. Чињенице се представљају објективно и јасно. Мишљења и судови су експлицитно означени (на пример, кроз јасну разлику између поруке и коментара), као и информације о којима нема поузданих чињеница или о којима постоје само претпоставке.

Осим тога, медији су разноврсни па се информације стално допуњавају, а могуће је и да један медијски извор исправи други. Зато би требало да корисник медија добија избалансирани информације на основу којих ће формирати властито мишљење.

У диктатури, међутим, ситуација може бити управо супротна. Анализа медија у једној земљи може показати да ли се у тој земљи живи у демократији или не. Слобода мишљења и слобода штампе су од изузетне важности у демократији: без њих нема демократије ни потпуног остварења људских права. Управо зато је униформност масовних медија у некој демократској држави разлог за забринутост. Уопштено говорећи, то значи да сви медији извештавају о неком догађају на исти начин, чак иако о датом догађају постоје другачија мишљења и ставови. Захваљујући протестима и публикацијама неколико критички настројених појединаца могуће је понекад доћи до избалансираних информација, те постоји шанса да се таква униформност медија повремено разоткрије. Већина грађана, међутим, има приступ само униформним масовним медијима, а учинак тога се никако не сме потцењивати.

У прошлости су медији били заслужни за низ „успеха“ у домену људских права. Неретко су саопштења за медије, телевизијски интервјуи или неке друге визуелне поруке допринели ослабањању политичких затвореника; и много пута су људи слали СМС поруке користећи мобилне телефоне да упозоре друге на предстојећу катастрофу.

Медији су, такође, одговорни за информације које шире: може ли новинар бити сигуран да је његов извештај истинит? Да ли је њихов критички став оправдан или само желе да буду први који ће сензационалистички произвести „скандал“?

Користити медије уједно значи спроводити моћ. Ко год да снима и објављује слике или тонске записе, треба да то ради с великом одговорношћу и да буде свестан сопственог значаја у демократском друштву. Ово нарочито важи за ученички рад на документацији и презентацијама, пошто се тако успоставља и вредносни оквир за стицање одговарајућих компетенција.

Додатни материјал за наставнике

Девета наставна целина: Материјал за наставнике бр. 2: Телевизија

1. Зашто су деца тако опчињена телевизијом?

Телевизија пружа непрекидну промену, разоноду и авантуру. Једним притиском на дугме цео свет – стварни или измишљени – нам је на дохват руке, а да притом не морамо да направимо никакав напор, физички или емотивни. Захваљујући даљинском управљачу и мноштву програма можемо да се пребацујемо с једног узбудљивог догађаја на други. Деца се често идентификују са ликовима и особама из различитих телевизијских програма; користе телевизију да би дошли до информација, али и када немају ништа паметније да раде.

2. Колико времена дневно деца проводе испред телевизора?

Деца узраста од 3 до 13 година у западној Европи дневно проводе у просеку 90 минута гледајући телевизију. Штавише, само 60% деце уопште искључује телевизор. Осим тога, телевизор је обично укључен док деца раде нешто друго. Требало би да родитељи поставе нека правила у вези са гледањем телевизије, а и да навикавају децу да обрате мало више пажње на оно што гледају. Општа препорука је да телевизор не буде увек укључен, те да деца гледају занимљиве и значајне програме који су прикладни њиховом узрасту.

3. Да ли има много деце која превише гледају телевизију?

Такозвани „ТВ зависници“ проводе више времена гледајући телевизију него у неким другим активностима (школа, играње, дружење, итд.). Међутим, мало је деце која спадају у ову категорију. У суштини, ако дете понекад гледа телевизију више него иначе, то није проблем. Проблем настаје када дете гледа телевизију насумично или кад нешто није у реду са породицом или у школи. У таквим случајевима, гледање телевизије може послужити као својеврстан бег од стварности.

4. Шта деца различитог узраста воле да гледају?

Млађа деца углавном воле да гледају програме из којих могу нешто научити, као и цртане филмове о свету бајки и пустоловина. На узрасту од око шест година деца постају заинтересована за родне улоге: дечади гледају акционе филмове у којима се могу идентификовати са мушким ликовима; девојчице развијају интерес за забавне и музичке програме, као и за серије у којима породица и животиње играју значајну улогу. Негде око дванаесте године почињу да се интересују за музичке спотове са најновијим хитовима и за серије о младима и првој љубави. Скоро сва деца гледају овакве програме, али ускоро почињу да гледају и програме за одрасле. Родитељи треба да се унапред упознају са садржајем одређених емисија да би могли избећи оне који нису прикладни за децу.

5. Какав је утицај телевизије?

Телевизија може бити разонода, али може и узнемирити децу. То се дешава зато што се слике брзо смењују, а звучни ефекти су гласни, посебно у цртаним филмовима и акционим серијама. Садржаји неких програма преносе одређене идеје о томе како изгледа и функционише стварни свет, док други оперишу светом фантазије, далеких од реалности. Осим тога, телевизија утиче на дечије емоције и деца реагују када виде радост, страх или агресију на исти начин као и одрасли. Недостатак избалансираних садржаја за поређење може постати проблем, па се зато саветује да се не гледају стално жанровски исти програми.

6. Који информативни програми су посебно добри за децу?

Већина канала нуди посебне емисије за децу које пружају информације и преносе знање о свету. Неки канали чак имају и вести за децу које су представљене тако да их деца могу лако разумети. Осим тога, вести за одрасле које се приказују у подне или увече углавном избегавају приказивање слика које нису прикладне за децу. Међутим, и одрасли треба да буду спремни да дају деци одговарајућа објашњења.

7. Колики је значај телевизије у поређењу са другим медијима?

Телевизија је медиј који млађа деца најчешће користе. Временом и други облици медија (као што су ЦД-ови, МП-3, музички спотови, компјутерске игрице, интернет ТВ) добијају на значају, мада ТВ екран ипак остаје главни извор информација и расправа.

Родитељи млађе деце треба да се побрину да се њихова деца упознају са различитим медијима: ТВ-ом за актуелне догађаје и разоноду; радиом за слушање музике и кратких вести током дана; књигама и сликовницама за развијање маште и језичких вештина; компјутерима и интернетом за развијање способности самосталног учења и за комуникацију са другима.

8. Када је телевизија добра, а када није тако идеална?

Деца која гледају различите програме (вести, говорне емисије, серије, итд.) знају много о актуелним догађајима и мноштво чињеница о савременом животу. Телевизија, међутим, не помаже у решавању стварних проблема. Кад се неко потуче, тражи најбољи начин да реагује или покушава да реши загонетку, чињенице саме по себи неће му помоћи. Зато телевизија никада не може заменити образовање у школи или улогу родитеља.

9. Да ли су одрасли узор?

Чак и сасвим мала деца опонашају одрасле када је у питању коришћење медија. Ако одрасли читају новине и њихова деца ће касније бити склона читању новина. Ако одрасли проводе много времена испред ТВ-а и њихова деца ће то чинити. Родитељи зато никада не треба да се жале на навике своје деце када је у питању телевизија, него треба да им пруже добар пример. Деца треба да буду критички гледаоци, а не да само бесциљно гледају телевизију.

10. Шта родитељи могу учинити да подстакну своју децу да буду одговорни гледаоци?

Родитељи не треба да забране телевизију, него да је гледају заједно са децом и објасне зашто су неки програми добри, док други нису. Осим тога, телевизија не треба да се користи као награда или казна. Важно је да се пронађе одговарајућа равнотежа. Деца треба да имају довољно времена за „стварна“ искуства, такозвана „примарна искуства“ – дружење, играње, боравак у природи и граду, сусрете са другим људима. Искуство засновано на медијским информацијама и догађајима једнозначно је, сиромашније и мање аутентично.

РАДНА СВЕСКА ЗА УЧЕНИКЕ

ЕДЦ/ХРЕ приручник II

Приредили: Ролф Голоб, Петер Крапф, Вилтруд Вајдингер

Превод са енглеског: Жана Дамњановић

Адаптација према измењеном и допуњеном издању на немачком језику: Ангелина Чанковић Поповић

Стручна редактура: Снежана Вуковић

Уредник публикације на српском језику: Светлана Лазивић

I. Наставни материјали за ученике II. Методе рада ученика

I. Наставни материјали за ученике

Увод

Драги ученици,

Овај приручник намењен је вама. На страницама које следе наћи ћете мноштво наставних листова које можете користити на часу или код куће.

Наставник ће вам објаснити када и како да користите сваки од наставних листова, али ако сматрате да ће вам бити од користи, можете и сами одлучити како ћете их користити.

Неке наставне листове радићете самостално, а друге заједно са друговима из одељења.

У неким случајевима мораћете да нешто исечете, а понекад ће бити потребно да нешто напишете или нацртате.

Ако вам је потребна додатна помоћ или подршка, можете да користите и методе које се налазе на крају приручника.

Надамо се да ћете уживати у раду и да ћете имати много добрих идеја!

Садржај

Прва наставна целина: Ја у својој заједници

- Табела „Волим, не волим“
- Образац за грб
- Дискусија у три корака

Друга наставна целина: Код куће у Европи

- Карта Европе
- Европске државе и главни градови
- Заставе европских држава
- Реке у Европи
- Планине и рељеф Европе
- Портрет државе

Трећа наставна целина: мањине и већине

- Табела за белешке
- Картице са речима и степеном друштвене моћи

Четврта наставна целина: Правила помажу да се конфликти реше

- Наш проблем – мој проблем
- Картице за гласање

Пета наставна целина: Темељи заједничког живота

- Права, дужности, одговорности и правила у нашој школи
- Гласачки листићи
- Критеријуми за добра правила

Шеста наставна целина: Ја сам главни! Јесам ли?

- Супер херој?
- Шема система политичке репрезентације
- Подаци о изборима

Седма наставна целина: Постајем еколошки свестан... моја школа учествује

- Одговорност – за шта?
- Ко има какву врсту одговорности?

Осма наставна целина: Моја права – твоја права

- Задатак да се одлучи шта су „ПОТРЕБЕ“, а шта „ЖЕЉЕ“
- Људска права: листа за упоређивање права и потреба
- Анкета о људским правима

Девета наставна целина: Употреба медија: да, али како

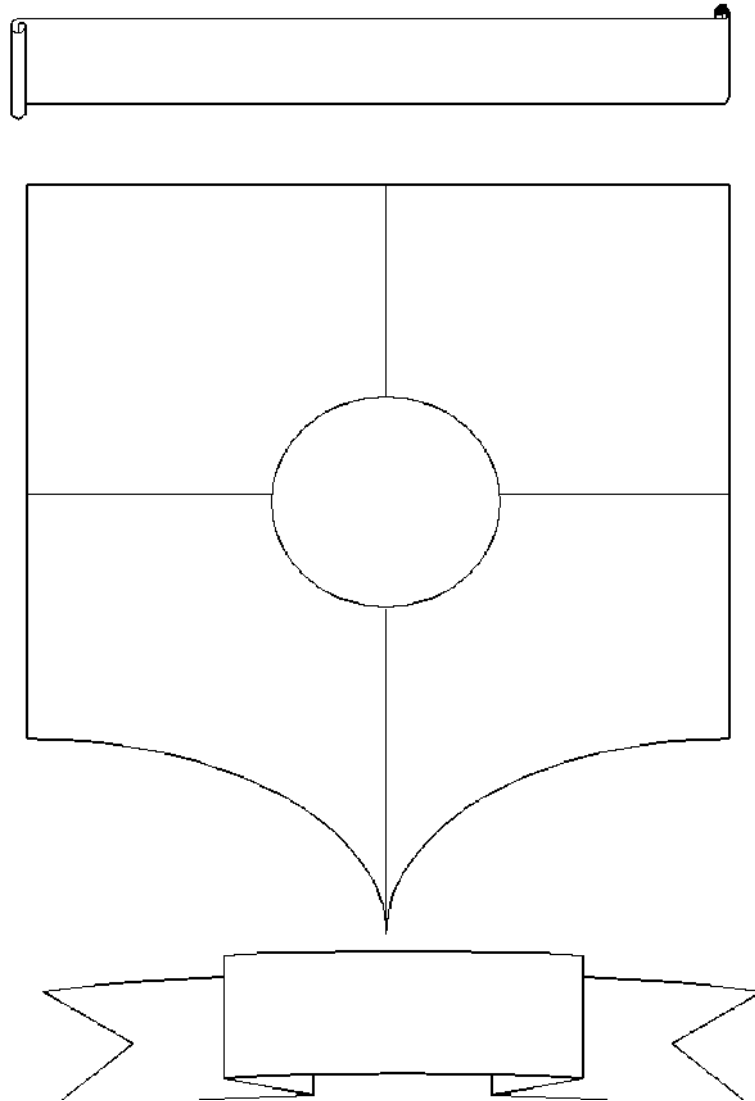
- Картице са кратким описом медијских уређаја

**1.1. Наставни материјал за прву наставну целину, лекција 1:
Табела „Волим, не волим“**

Шта волим/не волим да радим				
Пол: м/ж				
	Ово волим да радим и радим	Ово радим, али нерадо	Ово не волим да радим и не радим	Ово не радим, а волео/ла бих
1				
2				
3				
4				
5				

Шта други воле/не воле да раде (упишите име особе која нешто воли или не воли да ради)				
	Он/она ово воли да ради (и ради)	Он/она ово ради, али нерадо	Он/она ово не воли да ради и не ради	Он/она ово не ради, али би волео/ла
1				
2				
3				
4				
5				

1.2 и 3. Наставни материјал за прву наставну целину, лекције 2 и 3:
Образац за грб

**1.4. Наставни материјал за прву наставну целину, лекција 4:
Дискусија у три корака**

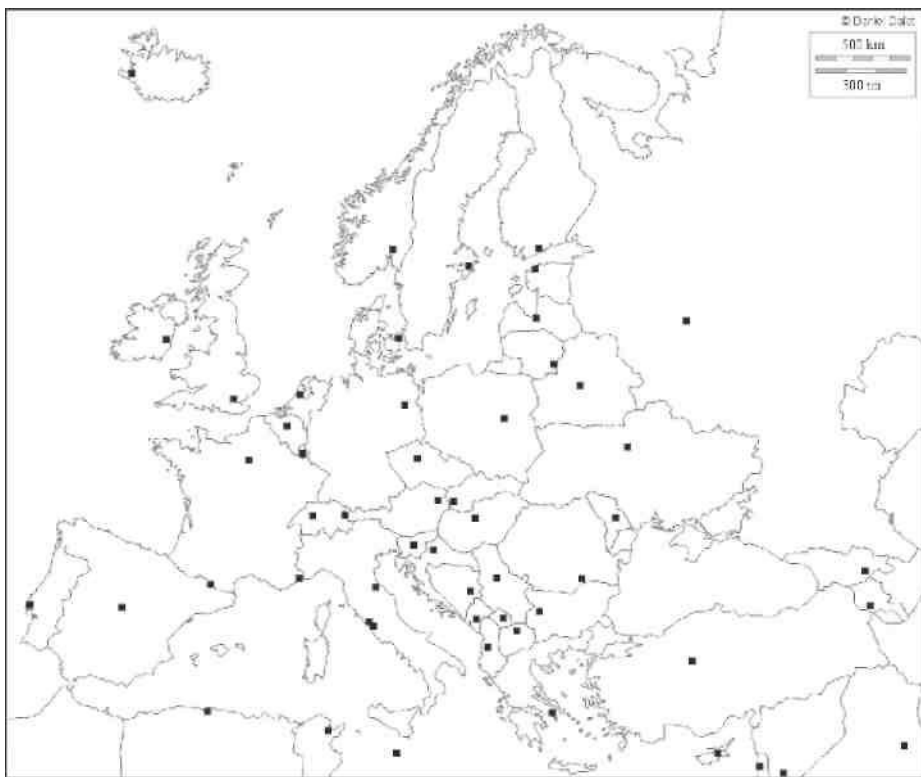
1 Шта ја лично умам
(моје јаке стране)

2 Шта ми у школи заједно можемо
(јаке стране нас као групе или одељења)

3 Шта ми, као група са својим јаким
странама,
можемо постићи или захтевати изван
школе

2.1. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 1: Карта Европе (увећати на величину А3)

- Обој државе различитим бојама.
- Упиши имена држава и главних градова.
- Где ти живиш? Означи и напиши име своје државе на карти.
- Одакле потичу твоји родитељи, њихови родитељи и старији преци? Уцртај на карти сва та места и упиши имена особа које одатле потичу.
- Где све живе твоји рођаци или пријатељи? Уцртај на карти сва та места и упиши имена особа које тамо живе.
- Упиши називе мора.
- Шта би ти још уписао/ла на карту?

2.1. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 1: Европске државе и главни градови

Упиши европске државе и главне градове на своју нему карту.

2.1. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 1: Европске заставе

Споји заставе са одговарајућом државом на својој немој карти.

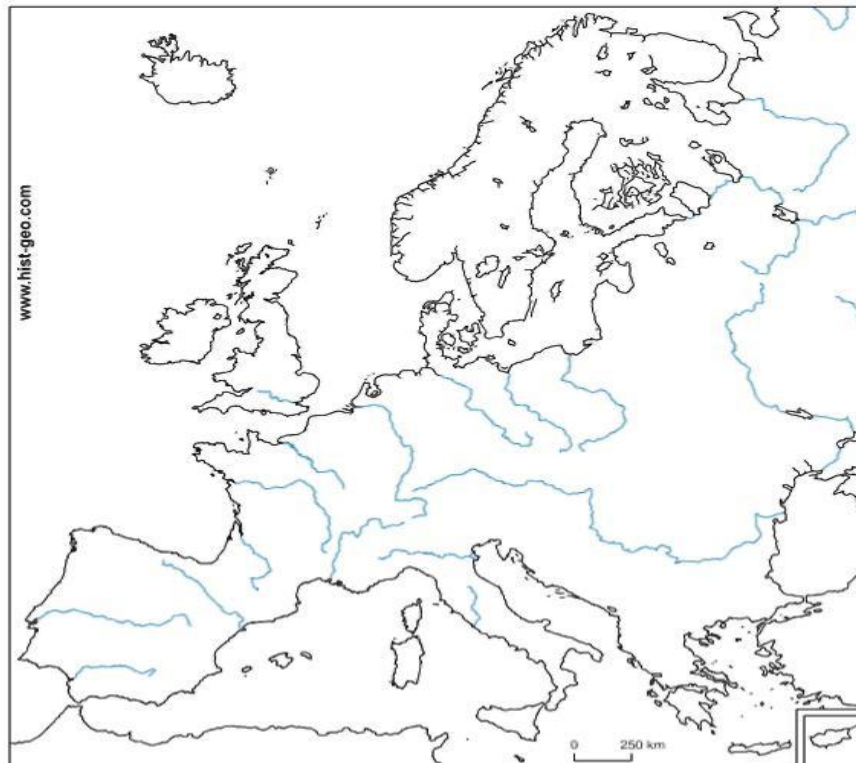

Која је твоја омиљена застава?

2.1. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 1: Европске реке

Пронађи и означи ове реке на карти испод табеле.

Дунав	Волга
Рајна	Одра
По	Лоара
Дњепар	Сена
Рона	Висла
Елба	Ебро
Урал	Тибар
Шенон	Темза
Тежо	Дон

2.1. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 1: Планине и рељеф Европе

Пронађи и означи ове планине на карти испод табеле.

Алпе
Кјолен планине
Карпати
Урал
Пиринеји
Апенини
Балканске планине
Динариди
Кавказ
Висораван Централна Мезета

**2. 2 и 3. Наставни материјал за другу наставну целину, лекција 2 и 3:
Портрет државе****Портрет државе**

Назив наше државе је:

Овако изгледа наша застава:

Наш главни град је:

Овако изгледају границе наше државе:

Наша држава има око

становника.Популарна храна у нашој држави
је:Језик којим се говори у нашој
држави:Велике реке, језера и планине у
на нашој држави су:

Овако се каже:

Здраво!

Довиђења!

Како сте?

Зовем се...

Наша држава позната је по:

3.2. Наставни материјал за трећу наставну целину, лекција 2: Табела за белешке

Табела за бројчане податке:

Активност	Пол		Друге категорије	
	Дечаџи	Девојџице		

Упитник:

1. питање:
2. питање:
3. питање:

3.3. Наставни материјал за трећу наставну целину, лекција 3

Образац за статистичке податке

100														
98														
96														
94														
92														
90														
88														
86														
84														
82														
80														
78														
76														
74														
72														
70														
68														
66														
64														
62														
60														
58														
56														
54														
52														
50														
48														
46														
44														
42														
40														
38														
36														
34														
32														
30														
28														
26														
24														
22														
20														
18														
16														
14														
12														
10														
8														
6														
4														
2														
0														
Активност	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂
	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

3.4. Наставни материјал за трећу наставну целину, лекција 4:
Картице са речима и моћима

Речи	Моћи
Панкери	
Старији људи	
Скејтери	
Политичари	
Свештеници	

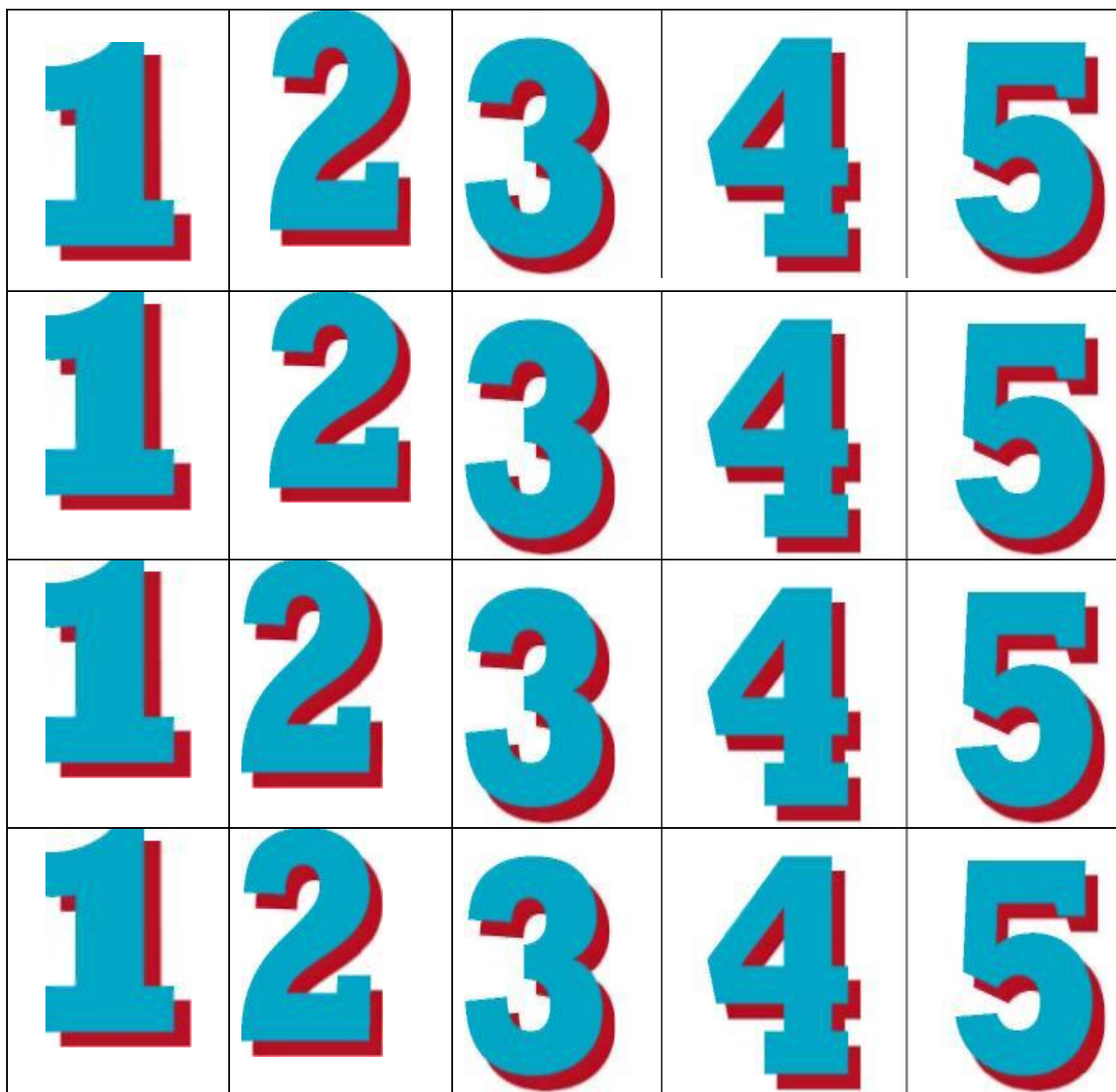
4.1. Наставни материјал за четврту наставну целину, лекција 1: Наш проблем – мој проблем

Заједнички и лични проблеми или конфликти

<p>Заједнички проблем/конфликт тиче се свих ученика у одељењу. Решење заједничког проблема/конфликта може различито утицати на различите ученике.</p> <p><i>Пример:</i> <i>Ако је неко прегласан у учионици.</i></p> <p>Неки проблеми јесу заједнички, али погађају свега два-три ученика.</p> <p><i>Пример:</i> <i>Претесна клупа; свађа или завист у групи.</i></p>	<p>Лични проблем/конфликт тиче се само једног ученика у одељењу. Решење овог проблем требало би да се тиче само датог ученика.</p> <p><i>Пример:</i> <i>Понекад огладним за време часа.</i></p>
---	---

Наведи још неке примере:	
Заједнички проблеми	
Проблеми који се тичу свега двеју или неколико особа	
Појединачни/лични проблеми	

4.3. Наставни материјал за четврту наставну целину, лекција 3:
Картице за гласање

5.1. Наставни материјал за пету наставну целину, лекција 1:
Права, одговорности и правила у нашој школи

Права	Дужности/ Одговорности	Правила
<i>Безбедност у учионици</i>	<i>Придржавамо се правила да бисмо били безбедни</i>	<i>Не трчимо у учионици</i>

5.3. Наставни материјал за пету наставну целину, лекција 3:
Картице за гласање

За

против

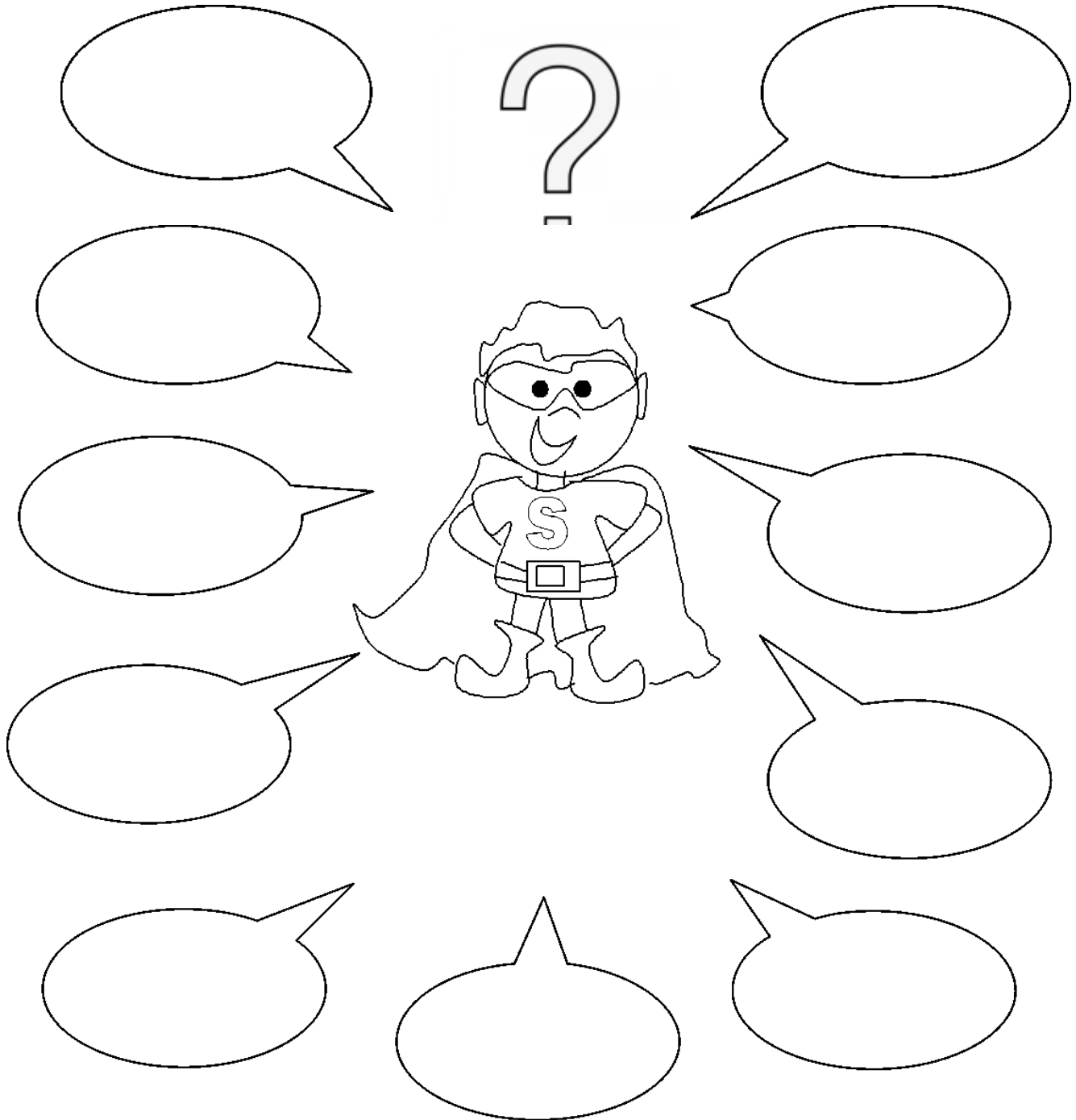
уздржани

+	-	
+	-	
+	-	

6.1. Наставни материјал за шесту наставну целину, лекција 1: Суперхерој?

Суперхерој?

Напиши шта по твом мишљењу председник одељења треба да буде у стању да уради и за шта он или она треба да буду одговорни. Да ли ће председник одељења бити суперхерој? Размисли о томе...

6.2. Наставни материјал за шесту наставну целину, лекција 2: Шема система политичке репрезентације

Упиши следеће речи:

Парламент	Народ	Влада
------------------	--------------	--------------

**6.3. Наставни материјал за шесту наставну целину, лекција 3:
Подаци о изборима**

Поставите родитељима следећа питања о изборима. Запишите њихове одговоре.

Када сте последњи пут гласали на изборима?

Какви су то избори били?

Где су се одржавали?

Како су били организовани?

.....

Када сте последњи пут гласали на изборима?

Какви су то избори били?

Где су се одржавали?

Како су били организовани?

7.1. Наставни материјал за седму наставну целину, лекција 1:
Одговорност за шта?

Ја сам одговоран за....

... СВОГ ПСА	... СВОЈУ МАЧКУ
... СВОГ ХРЧКА	... ДЕТЕ
... ПРОФЕСИЈУ	... ГРУПУ ЉУДИ
... ПОРОДИЦУ	... ПОТОК
... ЗАЛИХЕ ВОДЕ	... ХРАНУ
... СЕБЕ	... ШКОЛСКО ИГРАЛИШТЕ
...	...
...	...
...	...

7.4. Наставни материјал за седму наставну целину, лекција 4: Ко има коју врсту одговорности?

Преузимање одговорности		
Пример: екологија, с нашег аспекта		
Место/ситуација:	Какву одговорност има ова особа:	
Час	Наставник:	Ученик:
Школа	Директор:	Наставник/ученик:
Општина	Градоначелник:	Становник:
Држава	Председник:	Становништво:
?		

8.1. Наставни материјал за осму наставну целину, лекција 1: Задатак да се одлучи шта су „ЖЕЉЕ“, а шта „ПОТРЕБЕ“

- Радећи у групи, изаберите 10 слика. Пет слика треба да спадају у категорију „ЖЕЉА“, а пет у категорију „ПОТРЕБА“ (ако једна или више група желе исте слике као и ви, покушајте да пронађете одговарајуће решење).
- Направите списак сопствених пет жеља и пет потреба; листа ће вам требати на наредном часу.
- Разговарајте о изабраним сликама:
 - Зашто ми је ово важно у животу?
 - Шта би било да ово немам?
 - Шта желим да имам или постигнем касније у животу?
 - Шта ми ово значи као дечаку/девојчици?
- Сlike које сте изабрали поређајте по важности и објасните зашто сте се определили за такав редослед. Можете ли да пронађете решење које одговара свим члановима групе?
- Два члана групе треба да држе конопац за веш, а један да објасни ваш избор. Објасните само прву и последњу слику. Покушајте да својим речима објасните разлику између „ЖЕЉА“ и „ПОТРЕБА“. Можете ли да „дефинишете“ оба појма?

8.2. Наставни материјал за осму наставну целину, лекција 2: Људска права: листа за упоређивање права и потреба

Листа основних људских права	„ПОТРЕБЕ“ које смо дефинисали	На који члан оригиналне декларације о људским правима се односи?
Право на живот, постојање		
Право на рад		
Право на поседовање имовине		
Право на слободу говора		
Право на безбедност		
Право на заштиту од насиља		
Право на правну заштиту		
Право човека да не буде ухапшен осим ако постоји основана сумња да је извршио злочин		
Право на праведно суђење		
Право човека да се сматра невиним, чак иако је ухапшен, све док се кривица не докаже пред праведним судом		
Право на држављанство		
Право гласа		
Право човека да тражи азил ако се нека држава лоше односи према њему		
Право на слободу мишљења		
Право на слободу вероисповести		
Право на миран протест против владе или одређене групације		
Право на одговарајући животни стандард (храна, стан, одећа, итд.)		
Право на образовање		
Право на лекарску негу (здравствену заштиту)		
Право сваке пунолетне особе да склопи брак, без обзира на расу, вероисповест или сексуалну оријентацију		

8.3. Наставни материјал за осму наставну целину, лекција 3: Анкета о људским правима

Особа коју смо интервјуисали (име, приближна старосна доб, пол, занимање, датум и место интервјуисања):
Чланови групе:
Тема 1: Да ли мислите да је важно то што су људска права дефинисана за цео свет? Образложите своје мишљење.
Тема 2: Која права треба највише штитити широм света? Ко је одговоран за то?
Тема 3: Која права треба највише штитити у нашој земљи? Ко је одговоран за то?
Остале занимљиве информације које смо добили од овог саговорника:

9.1. Наставни материјал за девету наставну целину, лекција 1:
Картице са кратким описом медијских уређаја (исећи их, а затим
савити по средини)

Врста уређаја: Име власника: Функције: Година производње: Приближна цена: Остало:

Врста уређаја: Име власника: Функције: Година производње: Приближна цена: Остало:

II. Методе рада ученика

Увод

Драги ученици,

Ово су методе које можете користити у свом раду. На страницама које следе можете пронаћи опис великог броја метода које вам могу помоћи у школи и код куће. Шта је метода рада ученика? Сви знате да су чекић, шрафцигер или маказе алат. Кад је учење у питању, методе су алат који вам помаже да боље учите. Дакле, када знате како да трагате за подацима или како да представите информације и припремите презентацију, имаћете више успеха и задовољства у раду него у случају да сте неприпремљени и да не поседујете одређена знања.

Наставник ће вам објаснити када и како да користите коју методу, али можете и сами да их проучите и употребите кад год мислите да ће вам бити од помоћи.

Методе вам могу помоћи у разним ситуацијама, као што су

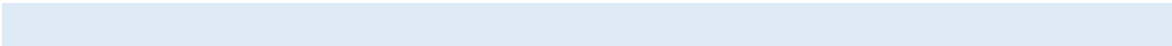
- тражење и прикупљање података;
- сређивање података;
- стварање креативног рада;
- представљање рада;
- сарадња са другим ученицима.

Свака метода представљена је на посебној страници. Можете их проучавати самостално или са другим ученицима.

Могуће је да су вам неке од наведених метода већ познате. Неке ће вам можда бити нове и корисне. Испробајте их и видите шта могу да вам пруже! Описаних 12 метода одговара методама 4-15 на крају Приручника I (Образовање за демократију) едиције Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI.

Надамо се да ћете уживати у раду и да ћете се добро забављати користећи ове методе!

Садржај интегрисане књижице „Методe рада ученика“

1. Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама
 2. Претраживање на интернету
 3. Интервјуисање и анкетирање
 4. Тумачење слика
 5. Рад са мапама ума
 6. Креирање плаката
 7. Организовање изложби
 8. Планирање и одржавање презентација
 9. Припрема графофолија и *PowerPoint* презентација
 10. Писање новинских чланака
 11. Извођење представа
 12. Организација и држање дебата
-

1. Истраживање (трагање за информацијама) у библиотекама

У библиотекама можете пронаћи мноштво информација које су вам потребне када истражујете неку тему. Да бисте могли да их искористите морате бити способни да издвојите оно што је најбитније. Следећа питања могу вам помоћи у истраживању.

1. Шта је мој циљ?

- Шта стварам? Како треба да изгледа коначни производ? Да ли ће то бити предавање? Или презентација? Извештај? Плакат?
- Зависно од циља истраживања, тражићете различите врсте информација. Да бисте направили плакат морате наћи слике које можете исећи и залепити; за извештај су вам потребне прецизне информације о некој теми.

2. Које информације су ми потребне?

- Запишите све што знате о датој теми (мапе ума вам могу помоћи у томе, в. методу 5).
- Запишите све што бисте волели да сазнате о датој теми (истакните то на својој мапи ума). Прецизно дефинишите који аспект теме вас занима. Можда ће бити потребно да дефинишете много аспеката или, пак, само неколико, зависно од тога какав ће бити ваш коначни производ.

3. Како ћу пронаћи информације у библиотеци и како ћу их организовати?

- Уколико је потребно, питајте библиотекарку како да приступите тражењу. Прегледајте књиге, часописе, филмове, итд. које пронађете у библиотеци и процените да ли могу да одговоре на питања која сте дефинисали.
- У књигама, прегледање индекса и садржаја вам може помоћи у томе.
- На посебном папиру запишите наслов књиге и број странице на којој сте пронашли информације.
- Можете обележити страницу и обележивачем за књиге или стикером.
- Можете и да ископирате страницу са важним информацијама или квалитетним сликама. Међутим, не заборавите да забележите наслов књиге на фотокопији, да бисте после знали одакле потичу подаци.
- Погледајте слике у часописима. Ископирајте их или означите страницу обележивачем.
- Ако користите филм, погледајте га и зауставите га сваки пут када се приказује нешто занимљиво.
- Прикупите материјал и ставите га у једну пластичну фасцилу.
- Означите маркером најважније информације.
- На једном листу папира својим речима запишите најважније информације о датој теми.

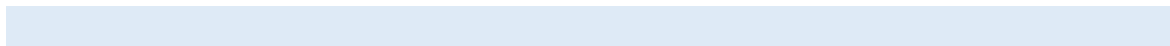
4. Како да представим информације?

Можете, на пример:

- одржати говор;
- направити плакат;
- направити презентацију помоћу компјутера и пројектора (користећи *PowerPoint* или сличан програм). (Видети даље у овом приручнику методу бр. 9 – Припремање графофолија или *PowerPoint* презентација).
- направити једну или више графофолија за приказивање на графоскопу. (Видети даље у овом приручнику методу бр. 9 – Припремање графофолија или *PowerPoint* презентација).
- припремити изложбу;
- припремити резиме за публику, умножити га и касније поделити присутнима;
- проверити знање одмах после презентације, нпр. у форми квиза. Тако се види да ли су присутни слушали и нешто научили.
- написати новински чланак;

- приказати видео снимке или снимке са ју-тјуба.

5. Како ћу проценити своје истраживање?

- Да ли сте сазнали нешто ново?
 - Да ли сте пронашли довољно корисних информација?
 - Шта је добро прошло у вашем истраживању? Шта је било тешко?
 - Шта бисте урадили другачије следећи пут?
-

2. Претраживање на интернету

На интернету можете пронаћи информације о свему што вас интересује. Треба да размислите на који начин ћете доћи до најбитнијих и најтачнијих информација о вашој теми.

1. Проналажење информација

На један папир напишите кључне речи о задатој или изабраној теми. Размислите шта тачно желите да сазнате о тој теми.

Примери:

- ЕДЦ/ХРЕ: шта то тачно значи?
- Савет Европе: шта ради, од када постоји, где заседа, ко су чланови?
- Мањине: које мањине постоје у мојој земљи, да ли је некад било и других?
- Демократија: од када постоји овакво друштвено уређење, шта су му предности и слабе стране?

Задајте претраживачу (нпр. Гуглу) тражене појмове који се састоје од више речи у наводницима, рецимо „демократија, историја“. Испробајте различите комбинације тражених појмова. Размените са другарима из одељења мишљења о томе које су стратегије претраживања добре.

2. Проверавање информација

Пошто свако може приступити интернету и креирати информацију, важно је да проверите информације које сте пронашли пре него што их стварно употребите.

Покушајте да разјасните следећа питања:

- Да ли се исте информације могу пронаћи и на другим сајтовима?
- Ко је објавио дате информације?
- Да ли је та особа или организација поуздана?
- Какву корист има особа или организација која их је објавила од тога што су постале доступне јавности?

Упоредите информације које сте пронашли на интернету са другим изворима:

- Да ли можете да пронађете исте информације у некој књизи или да их потврдите путем интервјуа или на основу властитог искуства.
- Да ли је информација на интернету актуелна, јасна, свеобухватнија од оних које сте пронашли у књизи или од оних до којих сте дошли путем интервјуа и сопственим посматрањем?
- Које информације највише одговарају вашем циљу?

3. Чување информација

Када пронађете добру интернетску страницу на коју желите да се поново вратите или коју желите да користите као извор за свој рад, направите своју листу сајтова:

- Отворите посебан документ.
- Селекујте URL (адресу).
- Копирајте URL адресу тако што ћете на тастатури истовремено притиснути CTRL и C.
- Налепите URL адресу на документ тако што ћете истовремено притиснути CTRL и V.
- Сачувајте документ под називом „weblista_тема“, на пример „weblista_демократија“.

3. Интервјуисање и анкетирање

Драгоцене информације о некој теми можете прикупити и тако што ћете питати друге шта знају и мисле о датој теми.

Можете питати:

- стручњаке – ако желите да сазнате нешто одређено о некој теми;

или

- људе који нису стручњаци за дату област, али желите да сазнате шта они мисле о вашој теми.

Интервјуе и анкете је најбоље спроводити у малој групи. На тај начин можете помоћи једни другима око питања и бележења одговора.

Размотрите следеће предлоге:

- Прођите пажљиво фазе рада према доле датом подсетнику.
- Запишите кратак одговор на свако питање.
- Означите маркером питања на која нисте добили одговор.
- Разговарајте о свим отвореним питањима са друговима из своје групе или одељења.

Подсетник по фазама рада:

1. Циљ

- Која је наша тема? Шта желимо да сазнамо?
- Како треба да изгледа наш коначни производ (предавање, презентација, плакат)?

2. Припрема

- Кога треба интервјуисати? Колико људи? Да ли су узраст и пол битни за наше истраживање?
- Како ћемо изабрати одговарајуће саговорнике? Ко нам при томе може помоћи?
- Када ћемо обавити интервју/анкету?
- Како ће се одвијати овај посао (редослед питања, уводна питања)?
- Где ће се водити разговор? (Пажња: никако на бучном месту или тамо где сте изложени ометању.)
- Кога треба обавестити или од кога треба тражити дозволу?
- Како ћемо бележити одговоре (снимањем, белешкама, упитницима)? (Пажња: код електронских апарата претходно проверите микрофон, батерије/струјни напој и направите пробни снимак.)

3. Питања

- Која питања ћемо поставити као главна/кључна?
- Којим општијим/подстицајним питањем почињемо?
- Која питања долазе после овога?
- Колико питања можемо поставити? Колико времена имамо?
- Објединити питања да добијемо анкету и сложити их поново тако да добијемо логични тематски низ и одговоре на све што је важно.

4. Спровођење интервјуа/анкете

- Како да почнемо са питањима? (Смислити нешто инспиративно.)
- Ко ће имати коју улогу у групи (постављање питања, бележење одговора, укључивање и искључивање касетофона)?
- Како ћемо завршити интервју?

5. Евалуација.

- Ако сте интервјуисали стручњака, размислите о најважнијим стварима које је рекао/ла и обележите их.
- Ако сте интервјуисали више људи о истој теми, а хтели бисте да знате по чему су се одговори разликовали, разврстајте одговоре на одговарајући начин. Могуће форме: листа, табела, текст.
- Уколико је интервју намењен ширем публикавању (нпр. на зидним новинама или као прилог у локалном листу), текст прво треба показати интервјуисаној особи; тако имате могућност да се разјасни евентуално неразумевање или нејасноћа.

6. Презентација

Одлучите како ћете презентовати резултате интервјуа (или како ћете групно презентовати различите интервјуе). Могућности су следеће:

- усмено резимирање или кратко резимирање интервјуа;
- усмено резимирање или кратко резимирање интервјуа уз цитирање важних делова оригинала (тонске илустрације са касетофона/носача звука);
- пустити комплетан интервју на касетофону/носачу звука (односи се само на кратке разговоре и то кад је квалитет снимка врло добар);
- писани резиме најважнијих тачака интервјуа;
- компјутерска презентација (нпр. *PowerPoint*) илустрована најважнијим одговорима, евентуално фотографијом и, можда, са 2-3 одломка са снимака;
- прављење плаката са најважнијим исказима из интервјуа;
- код више интервјуа: упоредите одговоре различитих саговорника на одређено питање, евентуално у форми табеле.

Драгоцене упутства ћете такође наћи у приказу

- методе бр. 8 (Планирање и одржавање презентација) и
- методе бр. 9 (Припремање графофолија или *PowerPoint* презентација).

4. Тумачење слика

Као и текстови, слике садрже много информација. Следећи савети могу вам помоћи да протумачите и разумете слике.

Откријте податке о слици:

- Каква је то слика (фотографија, плакат, уметничка слика, дрворез, графика, колаж, портрет, пејзаж, карикатура, итд.)?
- Шта препознајете на слици?
- Опишите слику у три реченице!
- Где је слика насликана/нацртана/снимљена/начињена?
- Из које перспективе је приказан предмет слике: из жабље, птичије или перспективе човека?
- Који временски период (прошlost, садашњост) је представљен на слици?
- Које доба године или дана је представљено на слици?
- Колики је у стварности дати предмет или особа са слике?
- Шта је веће или мање у односу на нормалне димензије?
- Које су боје најважније на слици?
- Шта је на слици преувеличано или наглашено (светло/тама, пропорције, предњи план/позадина, колорит, покрет/мировање, гестови, израз лица)?
- Код апстрактних слика: које облике, мотиве и обрасце запажете? Како су распоређени?

Размотрите слику с разумевањем:

- Шта је посебно значајно или вредно пажње у вези са сликом?
- Шта вам се свиђа на слици, а шта не?
- Шта је карактеристично за њу?
- Како се осећате док је посматрате?
- Који део слике је најлепши?
- Које речи вам падају на памет док је посматрате?

Разговарајте о слици:

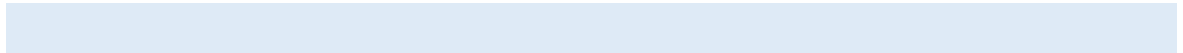
- Опишите слику детаљно и по могућности прецизно.
- Реците једни другима шта је посебно значајно, упечатљиво или важно на слици.
- Постављајте једни другима питања у вези са сликом.
- Дајте једни другима кратке задатке попут: потражи, нађи, покажи, објасни...
- Разговарајте о питањима као што су: Зашто су баш ове слике насликане/нацртане/снимљене? Који наслов или кратак текст би ишао уз њих?

Радите са сликама:

- Изаберите слику и одглумите сцену коју видите на њој.
- Представите особу коју видите на слици и из своје перспективе опишите оно што видите, чујете, осећате чулом мириса, као и своја осећања.
- Шта би се на овој слици могло изменити?
- Упоредите неке историјске слике са онима које ви имате.

- Размислите шта се десило пре него што је слика фотографисана или насликана/нацртана, као и после тога. Нацртај или објасни речима.
- Потражите још слика или фотографија на исту тему.
- Упоредите слике и процените их. Да ли вам се свиђају? Ако вам се не свиђају, објасните зашто.
- Размислите шта би се десило када би слика изненада оживела.
- Додајте слици облачиће са текстом.
- Опишите мирисе и звукове на које вас слика подсећа.
- Покушајте да откријете нешто о сликару или фотографу, аутору слике. Кад је живео, је ли био мушкарац или жена, шта би у његовим/њеним животним приликама и времену могло значити оно што је саопштио/ла путем те слике?

Протумачите слику:

- Који наслов бисте дали слици?
 - Шта је фотограф/уметник желео да каже том сликом?
 - Како бисте, у најкраћем, формулисали поруку или идеју слике?
 - Зашто је дата слика фотографисана или насликана/нацртана?
 - Какве би још слике/фотографије одговарале овој теми?
 - Шта бисте ви лично на ову тему нацртали/насликали или фотографисали?
-

5. Рад са мапама ума

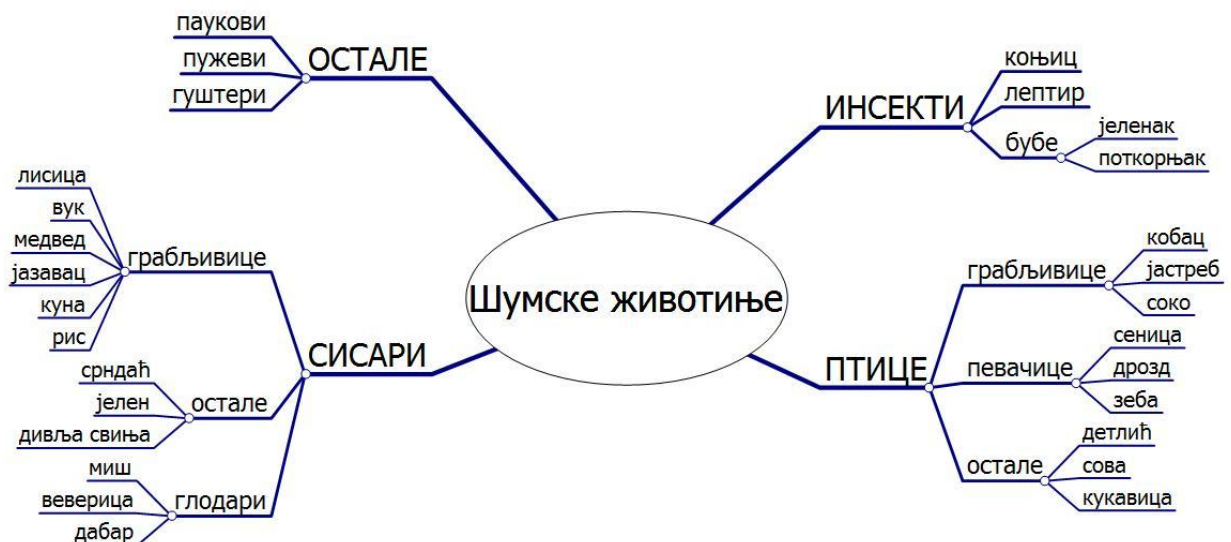
Термин „мапа ума“ је наш превод енглеског израза *mind map*. Мапа ума вам помаже да визуелно организујете мисли. То је оно што овај израз буквално значи. Мапе ума могу бити корисне у много различитих ситуација када морате да размислите о некој одређеној теми: за прикупљање идеја, припремање презентације, планирање пројекта, итд. Бројне инспиративне примере наћи ћете уколико Гуглу или неком сличном претраживачу задате појам *mind map*.

Упутства за израду мапе ума

- Напишите назив теме на средини папира и нацртајте круг око њега. Узмите довољно велики папир (А3).
- Нацртајте неколико дебљих линија које се шире од круга. На свакој линији напишите под temu или питање које се односи на главну тему у средини.
- На те дебље линије можете додати још тањих линија које представљају поткатоорије или питања у вези са подтемама исписаним на дебљим линијама.
- Користите различите боје, симболе и слова различитих величина.
- Престаните са цртањем и бележењем кад на главним и споредним линијама испишете сва питања и компоненте које вас занимају у вези са дотичном темом.

Упоредите своју мапу ума са мапама ума својих другова из разреда

- Шта примећујете?
- По чему су ваше мапе ума сличне?
- По чему се разликују?
- Који су најважнији термини?
- Да ли су поткатоорије распоређене тако да имају смисла?
- Да ли недостаје нешто што је важно?
- Шта бисте променили на својој мапи ума?

[Овај пример преузет је из књиге: Basil Schader (2012): Mein schlaues Lernheft; Zürich: Orell Füssli, стр. 41]

6. Креирање плаката

Плакат вам омогућава да забележите свој рад и прикажете га друговима из одељења. Важно је да плакат буде осмишљен тако да привуче пажњу. Треба да пробуди радозналост посматрача и натера их да пожелe да сазнају више о датој теми. Али, пре свега, плакат треба да јасно и на визуелно атрактиван начин прикаже најважније елементе или резултате вашег рада.

У малој групи проучите наведене карактеристике успешног плаката и размислите које елементе можете и сами употребити. Ако сте већ припремили плакат, наведене критеријуме можете употребити као листу за процену будућих радова.

Подсетник

Наслов: треба да буде кратак и интересантан, исписан крупним словима, читак и видљив са одстојања од 3-4 метра.

Слова: треба да буду довољно велика и читљива. Ако користите компјутер, немојте користити превише различитих фонтова. Пишите кратке реченице видљиве из даљине. Користите боје и подебљана слова.

Слике, фотографије, графички прикази: треба да наглашавају оно што желите да кажете и да учине плакат занимљивијим. Ограничите се на неколико најупечатљивијих.

Изглед: где треба ставити наслов, поднасловe, листе, симболе, уоквирени текст, фотографије или слике?

Пре него што почнете, направите нацрт плаката.

Пазите када лепите слике и текстове: плакат треба да има одговарајући формат, али не би требало да буде претрпан.

7. Организовање изложби

Изложба помаже групама ученика да представе свој рад тако да остали (одељење или званнице) могу да стекну увид у оно што су групе радиле. Следећа листа вам може помоћи у планирању и организовању изложби.

1. Шта желимо да прикажемо?

- Који наслов бисте могли дати вашој изложби?
- Која је главна порука коју ваша изложба жели да пренесе? Изразите је у 3-4 реченице.

2. Ко ће бити публика?

- Другови из разреда?
- Друга одељења и наставници из школе?
- Родитељи, браћа и сестре?
- Шири кругови (нпр. у оквиру „Недеље пројеката“ или школске прославе)?

3. Где ће се изложба одржавати?

- У учионици?
- На неком другом месту у школи (двориште, ходник, хорска сала, библиотека)?
- На јавном месту (у градској кући, општинској/најближој јавној библиотеци)?
- Да ли ће бити довољно простора и светла?
- Да ли ћете имати потребну инфраструктуру (зид за плакате, пројектор, графоскоп)?

4. Како да направимо незаборавну изложбу?

- Да дозволимо посетиоцима да додирују изложене моделе и предмете?
- Да обезбедимо простор за игру са експонатима, испробавање ствари, посматрање или експериментисање?
- Да уз експонате поставимо таблице и легенде? Како бисмо их распоредили?
- Да пуштамо музику или да је сами изводимо?
- Да понудимо грицкалице?
- Да организујемо разгледање изложбе са водичем?
- Да направимо летке или плакат као водич кроз изложбу?
- Да организујемо неко такмичење или квиз?

5. Кога морамо обавестити о изложби?

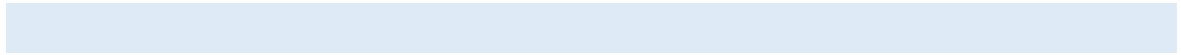
- Наставнике у школи?
- Службу обезбеђења?
- Чланове школског одбора?
- Директора?
- Стручњаке који нам могу помоћи?
- Госте?

6. Шта треба да урадимо?

- Да направимо лични подсетник?
- Да направимо списак задужења (задатака, функција и одговорности)?
- Да испланирамо рокове (ко шта треба да уради и до када)?

- Да направимо списак потребног материјала?
- Да знамо колико новца имамо на располагању и колико смо потрошили? Ко ће бити задужен да то прати?
- Да направимо летке или позивнице?
- Да обавестимо локалне медије (новине и телевизију)?

7. Како ћемо знати да ли је изложба била успешна?

- Који су најважнији критерији за оцену успешности изложбе?
 - Ко ће оцењивати изложбу (наставници, другови из одељења, гости)?
 - Шта припремамо за добијање повратних информација (упитник, табелу за оцене, смајли-табелу?)
-

8. Планирање и држање презентација

Говор се може одржати пред друговима из одељења, родитељима, пред ученицима ваше школе или широм публиком. У сваком случају, треба да се добро припремите. Ево неколико предлога који вам могу помоћи у томе.

Планирање говора

1. Које је говор намењен?

- Ко ће бити публика на мом предавању?
- Где ћете одржати говор?

2. Ко ће држати говор?

- Да ли ћете држати говор сами или у групи?
- На који начин је група организована? Ко је за шта одговоран (списак задужења)?

3. Који је циљ говора?

- Шта публика треба да сазна?
- Очекујете ли неку повратну информацију од публике?

4. Шта желите да кажете?

- Смыслите три до шест подналова који су важни за вашу тему и запишите их на посебном папиру;
- На посебним папирићима запишите по неколико кључних речи које се односе на сваки поднаслов.

5. Колико времена имате?

- Да ли да оставите времена за питања публике?
- Да ли да оставите времена за повратну информације публике?

6. Каква средства су вам на располагању?

- Обична/бела табла?
- Графоскоп?
- Компјутер и пројектор за *PowerPoint* (односно, на сличном програму базирану) презентацију?
- Плакати (флип-чарт табла)?
- Магнетофон за тонске снимке?

7. Како можете укључити публику?

- Оставите времена да постављају питања.
- Организујете игру погађања или квиз.
- Дајте посетиоцима неке предмете да их разгледају у циљу бољег разумевања.

Држање говора

Презентација може бити подељена на више делова: увод, главни део и закључак или резиме. Ево неколико идеја које вам могу помоћу када држите говор.

1. Увод

- Почните неким релевантним цитатом, или тако што ћете приказати одговарајућу слику или предмет.
- Упознајте публику са својом темом и структуром предавања.
- Истакните главну тему.
- Објасните како ће говор тећи.

2. Главни део

- Обавестите публику о предмету вашег говора.
- Поређајте припремљене папире или фолије са поднасловима и информацијама по логичном редоследу.
- Руководите се датим поднасловима док држите говор.
- Када започињете нову тему, навестите то неком сликом, објашњењем, итд. То слушаоцима олакшава праћење излагања.
- Сваку тему илустрирајте сликом, предметом или музичким делом.
- Размислите како ћете приказати слике – да ли ћете их поделити публици да их разгледа, нацртати их на графофолији или их представити плакатом, итд.

3. Закључак/резиме

- Резимирајте оно што је у теми за вас најважније.
- Реците шта је вама лично у овој теми представљало новину и занимљивост.
- Реците шта сте научили.
- Покажите неку слику за крај.
- Поставите неколико питања својим друговима из одељења.
- Оставите времена да вам публика поставља питања и пружи повратне информације.

Драгоцена упутства ћете такође наћи у приказу

- методе бр. 3 (Интервјуисање и анкетање) и
- методе бр. 9 (Припремање графофолија или *PowerPoint* презентација).

9. Припремање графофолија или *PowerPoint* презентација

PowerPoint (и сличне) презентације или графофолије које се приказују помоћу графоскопа често се користе током презентација. Иста правила важе и за једне и за друге.

Када припремате графофолију/слајд, водите рачуна:

- да слова буду јасна и читљива;
- да користите исти фонт;
- да слова буду велика;
- да је размак између редова одговарајући;
- да нема превише текста на једној графофолији/слајду;
- да графофолије буду чисте, без трагова тонера или копирања;
- да има довољно великих, видљивих слика, табела и графичких приказа;
- да користите само неколико различитих боја и симбола;
- да нема превише графофолија/слајдова.

Шта је боље – графофолије или *PowerPoint* презентације?

И једно и друго имају предности и мане. Ево неколико важних савета који вам могу олакшати избор.

Графофолије су добре ако:

- имате мали број (максимум седам) графофолија које треба да прикажете;
- желите да покажете или објасните нешто између графофолија;
- желите да пишете на фолији током презентације;
- желите да прикажете само једну слику на свакој графофолији;
- желите да нешто прекријете и откријете на графофолији;
- желите да поделите задатак у оквиру групе и доделите сваком члану групе по једну графофолију.

PowerPoint презентације су добре ако:

- треба да представите много информација;
- имате много слајдова;
- желите да прикажете неке информације једну за другом на истом слајду;
- желите да прикажете нешто са интернета или тонске/видео снимке (нпр. филмове са јутјуба) током презентације;
- желите да прикажете видео спот, дигиталну слику или нешто са вашег компјутера;

Да бисте друге обавестили о својој теми можете покушати да се ставите у улогу новинара и напишете новински чланак, нпр. школске зидне новине или локални лист. У образовању за демократско грађанство и образовању за људска права писање чланка је и начин да неку тему приближите јавности. То може помоћи да се неке лоше ствари у друштву промене.

Новински чланак се састоји од неколико делова:

- **Наслов:** треба да буде кратак и јасан.
- **Уводни одломак:** увод у тему у неколико кратких реченица.
- **Аутори:** ко је написао чланак?
- **Главни текст:** сам чланак.
- **Поднаслови:** да помогну читаоцима да уоче „поглавља“.
- **Слика:** одговарајућа слика са кратким објашњењем која је релевантна за текст.

Подсетник:

- Упоредите један чланак из неких добрих данашњих новина са претходним примером. Да ли можете да уочите различите елементе чланка?
- Обележите делове са листе и из новина различитим бојама.
- Обратите пажњу на фонтове (подебљан, обичан, курзив).
- Упоредите свој новински чланак са чланцима које су анализирали ваши другови из одељења.
- Примените дате елементе у свом ауторском чланку.

Инсценација прича из стварности је добар начин да се промисли о људском животу. Сцене можете осмислити користећи слике, музику или предмете. Када глумите преузимате неку улогу. То значи да покушавате да се удубите у осећања одређене особе и да их одглумите, по могућности верно и убедљиво. Након представе, сви ће моћи да размисле о томе који делови представе су деловали „стварно“, а који нису.

Импровизација сценског комада

- Запишите кључне речи које представљају вашу представу.
- Одлучите ко ће играти коју улогу и шта је важно запамтити у вези са сваком улогом (аспекти, изјаве).
- Са партнерима забележите кључне речи за најважнија места/реченице.
- Увежбавајте представу.
- Припремите позорницу.
- Уживајте у целом догађају и сопственом наступу.

Након представе размотрите са гледаоцима следећа питања:

- Шта сте видели?
- Да ли су сви све разумели?
- Шта је било посебно добро?
- Да ли је по вашем мишљењу нешто недостајало?
- Шта је било претерано?
- Која питања имате у вези са садржајем?

Извођење представе према тексту

Прочитајте причу заједно и осмислите сцене. Размотрите следеће:

- Ко су учесници?
- Где се радња догађа?
- Колико сцена/чинова има представа?
- Ко ће играти коју улогу? Који костими ће вам бити потребни?
- Како се прича завршава?
- Увежбавајте представу.
- Како су се људи носили са датом ситуацијом? Шта су рекли?
- Како су остали реаговали?
- Оцените представу заједно са друговима из одељења.

Извођење представе према слици

- Потражите слику на основу које бисте могли направити представу (можда и без речи).
- Замислите себе на слици.
- Прикупите идеје: како људи на слици живе (или су живели)? Због чега су срећни? Због чега су несрећни?
- Осмислите представу користећи слику и запишите кључне речи за сваку сцену.
- Одлучите колико чинова ће представа имати.
- Одлучите ко ће играти коју улогу и шта је важно у вези са сваком улогом.
- Увежбавајте представу и пронађите реквизите.
- Припремите позорницу и позовите гледаоце.
- Оцените представу са друговима из одељења.

Дебата нам може помоћи да постанемо свесни различитих мишљења о некој теми и да схватимо предности и мане неких контроверзних тема. Да бисмо одржали дебату потребно је да постоји неко контроверзно питање које подразумева различите ставове и одговоре. У демократији увек постоји више од једног решења или мишљења.

Два мишљења – дебата

Ево како то иде:

- Поделите се у две групе. Једна група је „за“, а друга „против“ спорне тезе/тврдње.
- Свака група тражи могуће аргументе да поткрепи властито мишљење. Треба да наведете и аргументе против става друге групе. Истовремено, ваља предвидети/размотрити аргументе друге стране ради спремности за дебату.
- Свака група бележи своје аргументе користећи кључне речи.
- Свака група одреди два представника.
- Дебата се састоји од три дела: уводни део, отворена дебата и завршно излагање.
 - Уводни део: Сваки говорник укратко изнесе своје главне аргументе. Групе „за“ и „против“ се наизменично представљају. Време: око 4 мин. за сваку страну.
 - Дебата: говорници представљају своје аргументе и настоје да оповргну аргументе супротне стране. Време: око 10 мин. за сваку групу.
 - Завршно излагање: овај део има исту процедуру као и уводни. Свака особа има прилику да резимира своје излагање. Време: око 4 мин. укупно.

Мерење времена

Изаберите некога из одељења ко ће пазити на време током дебате.

- Уводна рунда не би требало да траје дуже од осам минута (свака група има на располагању по четири минута).
- Дебата у целини не би требало да траје дуже од 20 минута.
- Закључна рунда не би требало да траје дуже од пет минута.
- Нико не сме да непрекидно говори дуже од 30-45 секунди (правила установити унапред). Ако неко прекорачи предвиђено време, интервенише особа одређена да мери време.

Посматрачи

Ученици који нису говорници током дебате, посматрају шта се догађа. Након дебате они износе своја запажања полазећи од следећих тачака:

- Који аргументи су изнесени?
- Ко ће шта применити и како (средства, стратегије, тактике)?
- Да ли је сваком говорнику било дозвољено да говори или су били прекидани?
- На који начин су говорници настојали да пренесу поруку?
- Који аргументи су били убедљиви? Зашто?
- Који аргументи нису били убедљиви? Зашто?
- Који примери добрих аргумената су били представљени?
- Које речи су се често понављале?
- Како су говорници говорили (да ли су користили говор тела – мимику, гестикулације, да ли су се разликовали у гласности и разговетности)?

СЛАГАЛИЦА ОД ДЕВЕТ КЉУЧНИХ ПОЈМОВА

Одрастати у демократији

је приручник намењен наставницима који желе да интегришу образовање за демократско грађанство (ЕДЦ) и образовање за људска права (ХРЕ) у свој свакодневни рад. Девет наставних целина, од којих се свака састоји од четири лекције, садрже детаљна упутства и материјал за ученике, као и додатне информације за наставнике. Комплетан приручник нуди целовит наставни програм за ученике основне школе (од 4. до 6. разреда) за једну школску годину, али како је свака наставна целина независна, приручник се може користити на мноштво различитих начина. Стога га могу користити уредници уџбеника, они који осмишљавају наставни план и програм, ментори, приправници и почетници.

Циљ образовања за демократско грађанство и образовања за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) је обучавање деце да постану активни грађани који су спремни и способни да учествују у демократској заједници. Зато ЕДЦ/ХРЕ ставља посебан нагласак на активно учење засновано на задацима. Школска заједница посматра се као окружење аутентичног искуства где млади људи могу научити како да од најранијег узраста преузму одговорност и учествују у демократском доношењу одлука. Кључни концепти образовања за демократско грађанство и образовања за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) постају средства која ће олакшати образовање током целог живота.

Ово је приручник II из едиције коју чини шест приручника:

ЕДЦ/ХРЕ Приручник I: *Образовање за демократију:* Пропратни материјали за наставнике о демократском грађанству и образовању за људска права

ЕДЦ/ХРЕ Приручник II: *Одрастати у демократији:* Припреме за часове за основни ниво образовања за демократско грађанство и људска права

ЕДЦ/ХРЕ Приручник III: *Живети у демократији:* Припреме за часове за ЕДЦ/ХРЕ за више разреде основне школе

ЕДЦ/ХРЕ Приручник IV : *Учествовати у демократији:* Припреме за часова образовања за демократско грађанство и људска права за средње школе

ЕДЦ/ХРЕ Приручник V: *Истраживање дечијих права:* Девет малих пројеката за основни ниво образовања

ЕДЦ/ХРЕ Приручник VI: *Поучавање о демократији:* Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

www.coe.int

<http://book.coe.int>

Council of Europe Publishing

Савет Европе има 47 земаља чланица, чиме покрива практично цео европски континент. Он тежи ка томе да развије заједничка демократска и правна начела која се темеље на Европској конвенцији о људским правима и другим референтним текстовима о заштити појединца. Још откад је основан 1949. године, након завршетка Другог светског рата, Савет Европе представља симбол помирења.